

A MAGYAR BIRODALOM ÁLLATVILÁGA.

A MAGYAR BIRODALOMBÓL EDDIG ISMERT ÁLLATOK
RENDSZERES LAJSTROMA.

MAGYARORSZÁG EZERÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE

KIADTA

A K. M. TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT.

FAUNA REGNI HUNGARIÆ.

ANIMALIUM HUNGARIÆ
HUCUSQUE COGNITORUM ENUMERATIO SYSTEMATICA.

IN MEMORIAM REGNI HUNGARIÆ MILLE ABHINC ANNIS CONSTITUTI

EDIDIT

REGIA SOCIETAS SCIENTIARUM NATURALIUM HUNGARICA.

BUDAPEST.

1918.

Classis. MAMMALIA.

Ordo. INSECTIVORA.

Fam. TALPIDAE.

Subfamilia. TALPINAE.

Talpa L.

1. *europaea* L. -- In toto regno frequens; in planitiibus et locis montosis, exceptis regionibus altissimis.
Commemoratione dignae sunt quaedam varietates colore divergentes in collectione Musei Nationalis Hungarici conservatae:
alba. I. Tüpió-Szecső (Com. Pest-Pilis), II. Lővő (Com. Sopron), III. Vidéfalu (Com. Nógrád); --
albostava; -- *helvola*. II. Com. Somogy; --
flavida I. Abony; -- *rubida* III. Úrmény (Com. Nógrád); -- *cinera*.

Fam. SORICIDAE.

a) Subfamilia. SORICINAE.

Sorex L.

1. *uraneus* L. (vulgaris BLAS.) Sparsim in toto regno; in montibus altis et planitiibus; in hortis ad pagos et urbes frequentior. I. Rákoskeresztúr, Nagyvárad. -- II. Pécs. -- III. Besztercebánya, Oravicz (Com. Árva), Cs.-Somorja. -- IV. Kassa. -- V. Transylvania. -- VI. Herkulesfürdő.
2. *araneus tetragonurus* HERM. (vulgaris BLAS.) -- III. Csallóköz-Somorja, Besztercebánya, Ó-Leszna, Hermancez (Com. Zólyom). -- V. Hátszeg (149).
araneus carpathicus BARRETT-HAMILTON. Montes Transylvaniae in altitudine 500--700 metrorum (TROUESSART 227).
3. *minutus* L. (*pygmaeus* PALL.) -- Non rarus; et in montibus, praesertim in marginibus silvarum. I. Nagyvárad. -- III. Cs.-Somorja, Besztercebánya, Oravicz (Com. Árva). -- V. Hátszeg, Nagyenyed, Nagyszeben.

4. *alpinus* SCHINZ. In Carpathis Principalibus, praecipue in parte superiore silvarum abietinarum, in regione Pini montani intra radices et sub arbores a ventis detrusas ut-cun-que frequens. -- III. Oravicz, Zuberecz. -- V. Hátszeg.

Neomys KAUP.

(*Crossopus* WAGL.)

3. *fodiens* SCHREB. (*Sorex fodiens* SCHREBER). Frequens. Ad rivos et aquas in regionibus planis et montosis usque ad altitudinem 1500 metrorum (KOCYÁN). I. Nagyvárad -- II. Pécs (Megyeri malom). -- III. Zuberecz, Oravicz, Tátrafüred, Besztercebánya, Selmeczbánya. -- V. Transylvania, Hátszeg. -- VI. Herkulesfürdő, Ó-Moldova.
*fodiens naia*s BARRETT-HAMILTON. Transylvaniae montes in altitudine 300--700 metrorum. V. Hátszeg (TROUESSART 227). Typus in collectione Musei Britannici (*British Museum*).
6. *Milleri* MOTTAZ (163). -- III. Zuberecz (Com. Árva), in collectione Musei Nat. Hungarici (G. S. MILLER Catalogus p. 79).

b) Subf. CROCIDURINAE.

Pachyura DE SÉLYS-LONGCHAMPS.

7. *etrusca* SAVI. (*suaveolens* BLAS. nec PALL.) -- VIII. Zeng. In collectione Musei Nat. Hungarici (144).
Crocidura WAGL.
8. *leucodon* HERM. Frequens; magis in agris campisque viciat. -- II. Felső-Besnyő (Com. Fehér); ad lacum Fertő (ZELÉBOR. In collectione Mus. vindobon. cas. reg. aul.) -- III. Cs.-Somorja, Besztercebánya, Hodrusbánya. --

- IV. Kassa. — V. Hátszeg. — VI. Bácság (NATTERER. In coll. Mus. vind. caes. reg. aul.).
9. *minula* MILLER. III. Tatra. — V. Hátszeg. Teste G. MILLER (Proc. Biol. Soc. Washington. XIV. 1901, p. 95) (149).
10. *russada* HERM. (Sorex araneus L. partim.) In hortis, agris ubique frequens; montibus altioribus deesse videtur.
11. *suaveolens* PALL. — V. Brassó. Specimen unicum a LABOVICZ MÉHELY ad urbem Brassó captum in collectione Musei Nationalis Hungarici custoditur (21).

Fam. ERINACEIDAE.

Erinaceus L.

1. *europaeus* L. *europaeus typicus* BARRETT-HAMILTON. Secundum TROUSSART habitat in Europa continentali centrali (227). In Hungaria verisimiliter forma communis planiterum (21).
2. *europaeus rumanicus* BARRETT-HAMILTON (*danubicus* MATSCHE). — II. Vasvár. III. Com. Árva. Secundum G. S. MILLER haec subspecies est tantum verus incola Hungariae (149).

Ordo. CHIROPTERA.

Subordo. MICROCHIROPTERA.

Fam. RHINOLOPHIDAE.

Rhinolophus LACÉPÈDE.

1. *ferrum equinum* SCHREN. — Exceptis regionibus in septentrione frigidiore sitis, in toto Regno degit; versus meridiem, imprimis in territoriis latebris cavernisque non carentibus frequentior. — I. Budapest in montosis ad ripam Danubii dextram (Hárshegy, Lipótmező), Szolnok. Alsó-Hámor (Com. Borsod), Nagyvárad (BUNYITAY), Magyarbarlang, Czikubarlang (Com. Bihar). — V. Kolozsvár, Déva, Gyulafehérvár, Zilah. Torda. Homoród-almási barlang. Beszterce, Brassó. — VI. Kolumbácsi barlang (Légybarlang), Plavisevca, Pecsényeszkai barlang (ad Thermas Herkulesfürdő), Adakalé. — VII. Croatia (Mus. vindob. caes. reg. aul.), Maksimir, Sv. Saver, Antrum «Rača», (100a). — VIII. Povile (Com. Modrus-Fiume).
2. *hipposideros* BECHST. — Magis regionum altiorum incola. — I. Budapest (Parkasvölgy, Hárshegy, Zugliget), Csobánka (Com. Pest-Pilis), Nagyvárad, Pestere-barlang, Igriczi, Abaliget, Bánlaki magyar barlang (76.), Rézbánya (KORNYUBER). — II. Boz (Com. Sopron), Pécs. — III. Trencsén, Zay-Ugrócz, Oravicz (Com. Árva), Árvaváralja, Selmeczbánya, Nagyrócze, Meleghegy (Com. Gömör). — IV. Kassa (mons Bankó), Hollóháza, Telkibánya (Com. Abauj-Torna). — V. Kolozsvár, Déva, Hátszeg, Árapataka, Torockó-Szentgyörgy, Fissura Tordai Hasadék dicta, Anthra Homoródmácsi barlang, Kisnyíresi barlang

dicta. — VII. Croatia (in coll. Mus. vindob. caes. reg. aul. — Legit ZELEBOR).

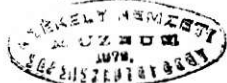
3. *euryale* BLAS. — I. Budapest (Hárshegyi barlang), Vörösvár (Com. Pest-Pilis-Solt), Kecskabarlang ad oppidum Hámor (Com. Borsod). — VI. Orsova, Antra Légybarlang (Gaura cu musce) ad pagum Coronini, Pecsényeszkai barlang (prope ad Thermas Herkulesfürdő). — VII. Croatia. In collectione Musei caes. regii aulici Vindobonensis (legit ZELEBOR). Zagreb (100a).
- Méhelyi MATSCHE. (128. p. 227.) vallis Danubii inferioris et medii.
4. *Blasii* PTRS. (*clivus* BLASIUS). — VIII. Ad pagum Novi (Com. Modrus-Fiume). In collectione Mus. Nat. Hungarici (59).

Fam. VESPERTILIONIDAE.

a) Subf. VESPERTILIONINAE.

Nyctactes KAUP.*(Myotis* KAUP.)

1. *mystacinus* LEISL. — II. Kispőse (Com. Vas). — III. Cs. Somorja, Zuberecz, Oravicz (Com. Árva), Barlangliget, Tátrafüred (Com. Szepes). — IV. Kassa (mons Bankó). — V. Montes Retezát, in altitudine 1230 metrorum Berzászka, Plavisevca in angustiis Kazán. — VI. Bázias. — VII. Croatia (MOJSTISOVIC).
2. *Nattereri* KUM. — Species rara. — I. Csobánka (Com. Pest-Pilis-Solt). — II. Belye, Dárda (Com. Baranya). — III. Árva. Beszterce-

- bánya, Carpathes Principales (E. FRIVALDSZKY). — IV. Komjáti (Com. Abauj-Torna, legit G. HONVÍTH anno 1868). — V. Kisnyíres (Com. Háromszék, legit E. DADAY anno 1887).
3. *emarginatus* GEOFFR. — (*ciliatus* BLAS.) — Rarus. — I. Budapest (Farkasvölgy, legit Th. MARGÓ, anno 1878). — III. Vizesrét (Com. Gömör, legit A. LENDL, anno 1894). — VI. Pecsényeszka (ad Thermas Herkulesfürdő, legit L. MÉHELY, anno 1899). — VII. Zimony (L. MÉHELY 1899), Maksimír (100a). — VIII. Pavile (Com. Modrus-Fiume, legit J. MADARÁSZ, anno 1899).
4. *berchsteini* LEISL. — Hungariæ septentrionalis-occidentalis incola. Versus meridiem, qua extremo loco in Hungaria in anthro ad pagum Pauleászka prope urbem Anina (Com. Temes) se continet (T. KORMOS). — I. Vörösvári barlang (Com. Pest-Pilis-Solt). — III. Cs.-Somorja, Zay-Ugrócz (Com. Trengsén), Meleghegy (Com. Gömör). — IV. Kassa (mons Bankó, legit JEITTELES, anno 1860). (87.) — VI. Pauleászka (Com. Temes.)
5. *Daubentoni* LEISL. In territorio fluminum et aquarum degit, non tamen frequens. — I. Budapest, Budafok ad Danubium. — II. Pécs, rara (1). Sopron. — V. Kolozsvár, Szamosújvár, Nagyszében, lacus Gyekői tó dictus (Com. Kolozs). — VIII. Fiume.
6. *Capaccini* BONAPARTE. — In regione Danubii inferioris. — VI. Banatus (BLASIUS), Légybarlang (Gaura cu musce) ad oppidum Coronini, Plavisevicza (angustiae Kazán), Jhormæ Herkulesfürdő, Antrum Veterani. — VII. Croatia (MOJISOVICS), Misa Pečina ad urbem Srb in Croatia (in coll. Mus. vindob. ces. reg. aul.); antrum ad Brlog, (100a).
7. *dasycneme* BOIE. — BLASIUS et alii auctores generatim faciunt tantum mentionem huius speciei qua et in Hungaria habitantis sine propriis locis natalibus. II. Bellye, Dárda (Com. Baranya) meminit MOJISOVICS (183.). VI. in comitatu Krassó-Szőrény (225.). Palics, ad urbem Szabadka (in coll. Mus. Nat. Hung.) — Banatus ZELEBOR (in coll. Mus. vindob. ces. reg. aul.)
8. *myotis* BORKHAUSEN. (*Vespertilio murinus* SCHREB.) In omnibus fere regionibus Hungariæ frequens. Hic nonnulla loca natalia: — I. Budapest, Vörösvár, Szolnok; anthrum Pesterei barlang dictum. — II. Pécs, Sopron. Kis-Pöse (com. Vas). Szekszárd, Bellye, Dárda. III. Cs. Somorja, Besztercebánya, Nagyöröze in regione montosa comitatus Árva utenque rarus esse videtur (KOLYÁS). — IV. Marmaros-Sziget, Kassa, Mészlőka, Hollóláza, Bártfa. V. Kolozsvár, Déva, Brassó, Vajda-Hunyad, Videfalu, Kisnyíres, Zilah, Nagyszében, Krasznia (com. Szilágy). — VI. Herkulesfürdő, Plavisevicza, Antrum Veterani, Deliblat (Com. Temes). VII. Croatia, Zagreb antrum ad pagum Brlog, (100a).
- Romicia* GRAY.
(*Pipistrellus* KAUF. *Vesperugo* BLAS.)
9. *pipistrellus* SCHREB. *Vespertilio pipistrellus* SCHREB. — I. Budapest (Városliget, Szigetesép (Com. Pest-Pilis-Solt), Eger. — II. Pécs, rarus (1.). Lukácsháza (Com. Vas), Sopron, Keszthely. — III. Besztercebánya, Oravic (Com. Árva). — IV. Kassa, Com. Sáros. — V. Kolozsvár, Deés, Gyulafehérvár, Zilah, Oláhláposbánya, Buzamező, Semesnye, Nagyszében, Szent-Erzsébet, Köhalom, Türkös, Brassó.
10. *Nathusii* KEYS. et BLAS. — Disperse occurrit. I. Budapest (Zugliget), Szigetesép (insula Csepel). — Körtvélyes (Com. Pozsony), Selmeczbánya, Tátrafüred. — IV. Kassa (Bankó), Opáczka, prope urbem Kassa. VI. Palics, prope urbem Szabadka. — VII. Maksimír. — VIII. Fiume, — (100a).
- Kuhli* NATT. — Quamquam BLASIUS et KOLENATI speciem hanc ex Croatia, alii auctores ex Transylvania etc. adducunt, incolatus ejus in Hungaria secundum L. MÉHELY (134) incertus est.
- Eptesicus* RAFINESQUE.
(*Vesperugo* KEYS et BLAS.)
11. *serotinus* SCHREBER. (*Vespertilio serotinus* SCHREB.) Frequens. — I. Budapest, Berettyó-Ujfalu. — II. Bellye, Dárda, Nagy-Csömöte (Com. Vas), Pusztaszent-László (Com. Zala). — III. Zuzerec, Oravic, Pozsony, Cs.-Somorja, Meleghegy (Com. Gömör). — IV. Kassa. — V. Nagyszében, Brassó, Zilah, Szilágyosmló, Alsó-Szőcs, Tövis.
12. *Nilssoni* KEYS. et BLAS. (*borealis* NILSS.) — In parte septentrionali Hungariæ non valde rarus. — III. Tátrafüred, Zuzerec, Oravic (Com. Árva); Csallóköz-Somorja (in coll. Musæi Britannici — British Museum). (149). — IV. Kassa (88). — VI. Bázias (dubiosus MÉHELY).

Vespertilio L.

13. *murinus* L. (*Vespertilio discolor* KÜLL.). — Totius Regni incolæ, I. Budapest (Ó-Buda, Városliget, Zugliget). — III. Csallóköz-Somorja (Com. Pozsony), Nagyőröcze. Aggtelek (Com. Gömör), Hermanecz (Com. Zólyom), Zuberecz, Oravicz (Com. Árva). — IV. Kassa, Mislóka, Hollóháza (Com. Abauj-Torna), Bártfa (Com. Sáros), Marmaros-Sziget. — V. Kolozsvár, Brassó, Anthrum Homoród-Almásiensis (Com. Udvarhely).

Nyctalus BOWDICH.

(Pterygistes KALL.)

14. *noctula* SCHREB. (*Vespertilio noctula* SCHREB.) — In magna parte Hungariæ frequens; in regionibus montosis frigidioribusque sparsior. — I. Budapest, Nagyvárad, Szigetsép (in insula Csepel). — II. Lukácsháza (Com. Vas), Pécs, Belye, Dárda (Com. Baranya). — III. Cs. Somorja, Besztercebánya, Oravicz (Com. Árva), Nagyőröcze (Com. Gömör). — IV. Kassa, — V. Kolozsvár, Zilah, Szamosujvár, Gyulafehérvár, Nagyszeben, Dobra, Brassó, Szászrügen, Teke, Beszterce. — VI. Palics prope urbem Szabadka, Toplicza ad thermas Herkulesfürdő, Plavisevicza. — VII. Nestin (Com. Szerém), Čepin (Com. Verőcze), Zagreb, Maksimir (100a).
15. *leisleri* KÜLL. (*Vespertilio leisleri* KÜLL.). — BLASIUS et nonnulli auctores incolis Hungariæ superioris adnumerant. In collectione Musei Nationalis Hungarici tria solum custodiuntur specimina, quorum duo ex regione III. septentrionali-occidentali, Csallóköz-Somorja, Oravicz (Com. Árva) orientur, unum ex regione V. Transylvania, Szent-Gothard (com. Szolnok-Doboka). (134).

Plecotus GEOFFR.

16. *auritus* L. — In omnibus Hungariæ regionibus frequens. — Hic nonnulla loca natalia:

I. Budapest, Szolnok. — II. Pécs, Sopron, Kis-Pöse (Com. Vas), Szekszárd. — III. Besztercebánya, Meleghegy (Com. Gömör), Zuberecz (Com. Árva). — Somorja. — IV. Kassa. — V. Kolozsvár, Déva, Brassó. — VI. Nagyberek, Jeselnicza prope urbem Orsova.

Synotus KEYS. et BLAS.

(Barbastella GRAY.)

17. *barbastellus* SCHREB. — Quamvis ab auctoribus externis et nostratibus ex Hungaria adducitur, species tamen rarior esse videtur. — I. Budapest in hortis et marginibus silvarum (MÁRCÓ); Vörösvár (MÉHELY 134.); in silvis ad ripam fluvii Körös (KERTÉSZ M. 95.). (?)

b. Subf. MINIOPTERINE.

Miniopterus BONAP.

18. *Schreibersi* (KÜLL.) (*Vespertilio Schreibersi* KÜLL.). In Hungaria detecta hæc species in totius Regni regionibus utnunque frequens. — I. Budapest, in partibus montosis ad ripam Danubii dexteram (Hárshegy, Orbánhegy, Zugliget), Vörösvár (Com. Pest-Pilis-Solt), Anthra Fericsi barlang (ad urbem Belényes), Pizsnicezi barlang, Igriczi barlang, Fonéczi barlang, Pestere-Esküllő (Com. Bihar), Tapoleza, Hámor (Com. Borsod). — II. Anthrum Abaligetii barlang, Belye, Dárda (Com. Baranya). — III. Aggtelegi barlang (Com. Gömör), Deményfalvi Sárkány barlang (Com. Liptó), Kaposfalva (Com. Szepes). — IV. Sziliczei barlang, Jászói barlang (Com. Abauj-Torna). — V. Kolozsvár, Nagyszeben, Soborsin, Déva, Homoród-Almás barlang (Com. Udvarhely). — VI. Coronini Légybarlang (Kolumbácsi barlang), Veteráni barlang, Plaviseviczi barlang, Herkulesfürdő. — VII. Misa Pečina in Croatia, in collectione Musei Vind. ces.-reg. aulici.

Ordo. CARNIVORA.

Fam. URSIDÆ.

Ursus L.

1. *arctos* L. — In regione septentrionali-occidentali, septentrionali-orientali et precipue in Regione transylvanica utnunque copiose degit,

in parte septentrionali-occidentali Regionis Centralis et in Regione Banatica Croaticaque rarior. Anno 1909 in 22 comitatibus 204 ursi globo trajecti fuerunt. I. Comitatus Bihar, Borsod (Montes Bükk). — III. Com. Árva, Gömör-Kishont, Liptó, Nyitra, Szepes, Tren-

csón, Turóc, Zólyom. — IV. Abauj-Torna, Szatmár, Máramaros. — V. Besztercze-Naszód, Brassó, Csik, Fogaras, Háromszék, Hunyad, Maros-Torda, Szeben, Udvarhely. — VI. Krassó-Szörény. — VII. Croatia. — Plurimi erant necati in comitatu Brassó (34) et in comitatu Krassó-Szörény (32). — In Croatia eodem anno 7 individua venatu decubuerunt. (Vadászlap, 1914.)

Fam. CANIDÆ.

Canis L.

1. *lupus* L. — In toto Regno communis; non tamen in tanta copia quam antea. 50 abhinc annis. — Anno 1909 in 26 comitatibus venatū 443 fuerunt occisi: plurimi (92) in comitatu Máramaros (IV.), in comitatu Háromszék (V.) 41, in com. Bihar (I) 36, in com. Hunyad (V.) 35. In Regione Croatia (VII.) eodem anno 34 specimina erant necata. Et varietates colore albo at nigro (v. *lycaon* ERXLEBEN) quandoque in Hungaria occurrisse testantur KORNHUBER (102) et J. FRIVALDSZKY (121).
- *Canis lupus minor* AUCT. (*campestris* EVERS-MANN). Forma hæc, ab Hungaris distincta et «nádi farkas», «réti farkas» nuncupata, nondum plena in luce posita est. A ROCHER describit et aperte affirmat duas species luporum (Rohrwolf, Gebirgs- oder Landwolf) in Carpathis septentrionali-occidentalibus occurrere. (191). JEITTELES, qui plura vidisse dicit, *Lupo campestri* EVERS-MANN adnumerat (91). Auctores nonnulli ex Regione Pannonica (II) adducunt: — JEITTELES ex territorio Szent-Gotthard (Com. Vas). MOJISOVICS ex dominio Bellye (Com. Baranya) (162), TSCHUDI ex arundinetis in Hanság (com. Moson). Videtur exstinctus esse. (A Természet, IX. p. 268.)
2. *aureus* L. — Speciei hujus in Europa tantum in meridione degentis quattuor sunt specimina ex Regno Hungariæ nota. — I Debrő (Com. Heves) die 17 Januarii anni 1882. interfectus, in collectione Musei Nationalis Hungarici. — In conspectu distributionis ejus geographicæ, versus septentrionem hic locus videtur extremus esse. — Cetera specimina ex Regione Croatia (VII.) oriuntur. — VII. ruma. (Com. Szerém) (*Canis aureus balcanicus* BRUSINA) die 23 januarii 1890 in Puszta Petershof, silva Spitzwaldel per globum lapsus, in colle-

ctione Musei Nationalis Croatici in urbe Zagreb. (BRUSINA 23.). — In silva «Nardu» (Nyárdi erdő) supra urbem Eszék (Com. Venőcze) die 7. novembris 1879 scolopacum venatione casus, in coll. Musei Vindobouensis cesarei-regii aulici (MOJISOVICS 156., BRUSINA 23.). — Inter pagos Županje et Gradiste (Com. Szerém) die 11 januarii a. 1912 interfectus, in collectione Musei Croatici pro silvicultura in urbe Zagreb. (83a.). *

Ulpes KAUP.

(*Vulpes* OREN).

3. *vulpes* L. *Canis vulpes* L. — Per totum Regnum habitat, et quidem copiose. Anno 1909 in Hungaria 42791, in Croatia-Slavonia 6460, in toto Regno itaque fere quinquaginta millia (49251) fuerunt destructæ (Vadászlap 1914). Specimina in Hungaria degentia secundum G. S. MILLER proprie ad subspeciem — *vulpes crucigera* BECHSTEIN pertinent.
4. var. *melanogaster* BONAPARTE. — VIII. Zengg (Com. Lika-Krbava) in coll. Musei Nat. Hung. Et colore divergentes sunt nonnullæ ex Regno Hungariæ notæ:
- *alba* (*Canis vulpes alba* BORKHAUSEN). II. Dinnyés, Szentágotai puszta (Comitatus Fehér) candidissima. — IV. Bártfa (com. Sáros): Uræque in coll. Mus. Nat. Hung. Várjeszenő (Com. Zemplén) (Vadászlap 1912). — Unius in Slavonia detectæ familie quinque catalogum tres erant coloris candidi. (Vadászlap 1900. p 71).
- *nigra* (*C. v. nigra* BECHSTEIN). V. Talmács. Tota nigra. (BIELZ 13.).
- *cinerea* (*C. v. cinerea* BECHSTEIN). — II. Aka (Com. Veszprém) in coll. Mus. Nat. Hung. — V. Nagyesür (Com. Szeben) Korneczel (Com. Bihar) (BIELZ 17.).

* Notitiam ephemeridis «Vadászlap» (1912. p. 80.) de specimine die 12 Februarii anni 1912. in Temeskutas in fodina quædam glareolaria globo trajecto et collectioni Musei urbis Temesvár adnexo in extenso falsam fuisse testatur in litteris L. TÓKÉS, dr. professor scholarum piarum in urbe Temesvár. — Sic et de specimine secundum A. MOJISOVICS (162.) in dominio Bellye anno 1891. occiso et in Musæo Nationali Croatico in urbe Zagreb collocato professor custos A. LANGHOFFER certum mihi in litteris facit Canem aureum ex dominio Bellye ortum in Musæo supra-nominato non reperiri. Uberius aliquid de hac re in lucem eruere nec magna mea conamina poterunt.

Fam. MUSTELIDÆ.

a. Subf. MELINÆ.

Taxus COV.

(Meles BUSSON.)

1. *meles* (L.). (*Ursus meles* L.). — In silvis planitium et montium humiliorum sat frequens; in montibus altioribus rarior. — I. Nagyvárad. — II. Bellye, Dárda, Siklós (Com. Baranya), Pécs, Győr. — III. Késmárk, Zebrecz (com. Árva), Kisiblye, Szitnya (com. Hont). — IV. Kassa, Rozgony. — V. In tumulis sat frequens (BIELZ.). — VI. Herkulesfürdő. — VII. Novi dvori (Com. Zágráb), Rakovác (Com. Szerém), Tounj ad urbem Ogulin (Com. Modrus-Fiume) (100a). In Regione Croatia anno 1909 necatæ erant 962; aliis partibus Regni 2918. — (Vadászlap 1911.)

b. Subf. LUTRINÆ.

Lutra GRAY.

(Lutra EXL.)

2. *lutra* (L.). *Mustela lutra* L. *Lutra vulgaris* EXL. — Ripas silvis tectas fluviorum in planitie et rivulorum in locis altioribus per totum Regnum incolit. Anno 1909 in regionibus I—VI. 768, in regione VII. 146 erant occisæ (Vadászlap 1911.)

c) Subf. MUSTELINÆ.

Mustela L.

3. *martes* L. — In silvis tam abiegnis, quam frondosis, necnon in paludosis (MOJSISOVICS) totius Regni. — Frequentior in (III) montibus Tátra (KOCYÁN) et silvosis Transylvanie (V. BIELZ); in fagetis Lunkány, Ponorics (Csaró); non rara in montibus versus septentrionem, orientem et meridiem fines Hungariæ cingentibus; in silvis Regionis Banaticæ (VI) et Croatiae (VII) Maksimir, Ogulin, Siljkovac (Com. Modrus-Fiume) (100a); invenitur in silvis quoque planitium, sic in angulo Dráva-szög (II. Bellye, Com. Baranya), Kálmánca (II. Com. Somogy), Pilis, Gödöllő (I. Com. Pest-Pilis-Solt, MARGÓ).
4. *foina* EXL. — Totius Regni incoia. In silvis, hortis prædiisque, in pagis et urbibus. — I. Budapest. Anno 1896, 16-mo Augusti in horto Budensi Comitæ KÁRÁCSONYI duo exemplaria erant capta, quæ in collectione Mus.

Nat. Hungarici custodiuntur (MÉHELY 21). — Nagyvárad. — II. Alcsuth (Com. Fehér), Pécs, Győr. — III. Selmeczbánya, Montes Tátra (KOCYÁN 98). — IV. Com. Máramaros. — V. Ponorics ad fluvium Sztrigy et in aliis pagis. — VI. Herkulesfürdő. — VII. In Regione Croatia secundum A. E. JURIC ubique frequens (98), siquidem auctores alii in Hungaria meridionali rarum esse perhibent. — VIII. (Rijeka) Fiume (100a).

5. *erminea aestiva* KENN. — Sparsim in toto Regno degit. — I. Budapest (Margitsziget), Montes Budenses, Nagyvárad, Föth. — II. Pécs, Tolna, Győr. — III. Montes Tátra, Szepes-Béla, Cs.-Somorja. — IV. Boldogkő-Váralja (Com. Abauj-Torna). — V. In Transsylvania utcumque frequens (BIELZ, CSARÓ). — VI. Com. Bácsbodrog. — VII. Com. Szerém frequens (MOJSISOVICS). — Hudi-Bitek, Mali Erjavec (Com. Zágráb), Velika Mučna (Com. Kőrös-Belovár), Lonjsko Polje (Com. Pozsega), Tasovac-Bednica (Com. Varasd) (100a).
6. *nivalis* L. (*vulgaris* EXL.) — In silvosis, in campis apertis, in montibus utcumque frequens; circa domos pagorum et oppidorum sæpe se continet. — I. Budapest, Nagyvárad. — II. Pécs, Com. Baranya. — III. Csalóköz-Somorja, Montes Tátra, quo KOCYÁN usque ad altitudinem 2500 metrorum nonnullas vidit; Selmeczbánya. — IV. Kassa. — V. In Regione Transylvanica frequens (BIELZ), Hátszeg. — VII. Zagreb, Maksimir, Trnje, Sisak, Samobor Segetica (Com. Zágráb) Jakopc ad urbem Varažd. (100a).
- *nivalis boccamela* BECHSTEIN. — Dobruđa. (143.)

7. *lutreola* L. — Species rara. A nemorum custodibus et aliis imperitis sæpe pro putorio communi habetur. — Ad fluvios Vág, Poprád, Hernád, Garam, Híbeze. — III. Pohorella (Com. Gömör), Gáder-erdő (Com. Turócz), Jaszna (Com. Zólyom); in coll. Mus. Vind. caes. aulici; Zakamene (Com. Árva, KOCYÁN). — IV. Királymező (in coll. scholæ realium Budensis), Sugatag (Com. Máramaros). — V. Dédács ad urbem Piski (Com. Hunyad) (BIELZ), Aphida (Com. Kolos) in collectione scholæ realium Budensis; Görgényzentimre (Com. Maros-Torda).

8. *putorius* L. — Exceptis regionibus montium altiorum, ubique communis et notus; in prædiis, in pagis et urbibus.
- forma *furo* L. (*Mustela furo* L.) — Hic

illuc (Dominium regium Gödöllő) cicurata pro venatu cuniculorum sustentatur.

— *Dombrowskii* MATSCHKE. In plagis Danubii inferioris et medii. — II. Székesfehérvár (128. p. 231.).

Fam. **FELIDÆ.**

Felis L.

1. *catus* L. (*silvestris* SCHREB.). — Totam Hungariam sat numerose incolit. Anno 1909 in regionibus I—VI. 2702, in regione VII. 802 specimina erant necata; plurima in comitatibus Somogy (257), Bihar (190), Krassó-Szörény (184), Temes (156), Arad (151). (Vadászlap 1911.) — Ex regionibus singulis hic loca nonnulla: I. Budapest (Montes Budenses), Pomáz (Com. Pest-Pilis-Solt), Kishalmagy (Com. Arad), Nagyvárad. — II. Alesuth (Com. Fejér), Pátka (Com. Győr), Pécs (Montes Mecsek), Szombathely, Bellye (Com. Baranya). — III. Selmeczbánya (Com. Hont). — IV. Kapnikbánya (Com. Szatmár), Gom. Máramaros. — V. Nagyszeben, Mezőség, Brassó, Montes Retezát. — VI. Herkulesfürdő. — VII. Nustár (Com. Verőce), Lipik, Komar (Com. Varasd), Severin, Čazma (Com. Kőrös-Belovár), Sv. Simon-Vidovec, Jankomir—VIII. Fiume (In col. Mus. Nat. Croatiaei, 100a).

In collectione Musei Nationalis Hungarici præter exemplaria normaliter colorata specimen *coloris nigri* (melanismus) ex Felső-Atrak (Com. Nyitra) et unum *coloris pallidi* (chlorochroismus) ex Rékás (Com. Temes) custoditur (21).

Lynceus GRAY.

2. *lynx* (L.). — In silvis vastis montium versus septentrionem, orientem et meridiem; versus occidentem omnino rarior, generatim minus frequens, imo vanescit. Sæculo XVIII. et in silvis Bakony (II.) degebat (GROSSINGER). Anno 1909 in toto Regno 59 specimina in prædam obvenerunt. Plurima in comitatibus Liptó (11), Csík (8), Zemplén (8); in Regione Croatica I. (Vadászlap 1911.) Notatae sunt: I. Com. Borsod. — III. Com. Árva, Liptó, Trenesén, Turóc, Bars, Nyitra, Gömör, quo in dominio Bellér unius mensis spatio (Martii) specimina 8 prostrata fuerunt. (Vadászlap 1911, p. 90.) Ad arcem Murány anno 1876 in spatio 10 dierum 3 specimina erant capti (119). — IV. Com. Bereg, Ung, Máramaros, Sáros, Szepes, Zemplén. — V. Com. Csík, Háromszék, Maros-Torda, Szeben, Brassó. — VII. Kőrös-Belovár (Morissovics). — In montibus Fruska-Gora certe degit (157).

Ordo. **RODENTIA.**

a) Subordo. **DUPLICIDENTATA.**

Fam. **LEPORIDÆ.**

Oryctolagus LILLJEBORG.

1. *cuniculus* (L.) (*Lepus cuniculus* L.) — Exceptis territoriis montosis, saxosis et frigidioribus, vix habemus territoria, ubi animal hoc non in magna copia se retineret. Anno 1909 in comitatibus 22 4.240,33% cuniculi erant necati; plurimi in comitatibus Pozsony (27,136), Moson (18,207), Nyitra (15,632), Pest-Pilis-Solt-Kiskun (4335). (Vadászlap 1911.) Præterea nominari possunt secundum regiones comitatus: I. Jász-Kun-Szolnok. — II. Sopron, Komárom, Fejér, Somogy, Tolna. — III. Nyitra. — V. Kolozs, Maros-Torda, Solnok-Doboka. — VI. Temes. — In regione VII. anno 1909 10,532 erant occisi. (Vadászlap 1911.)

Lepus L.

2. *europaeus* PALL. (*timidus* AUCT. PL. nec L.) — «Magna est frequentia leporum in quavis Hungaria» partes dicit jam GROSSINGER (70) sæculo XVIII. Quod et hodie valet. Anno 1909 venationibus 1.163,210 lepores in Regno prostrati fuerunt. Plurimi in comitatibus Vas (67,690), Pest-Pilis-Solt-Kiskun (63,864), Torontál (63,487). Nulla regionum caret leporibus. Et in calvis aridisque vallibus Regionis Adriaticæ degunt.*
— *europaeus transylvanicus* MATSCHKE Transylvania (128., 227.).

* Præter lepores ad hanc speciem pertinentes et varietatem permagno cum capite hic occurrere affirmat J. MATSZ. cui nomen «L. eur. var. macrocephalus» dedit, lege artis tamen non descripsit (127.).

— *europæus carpatorum* HILZHEIMER. Montes Karpát. Typus in collectione universitatis Strassburg (77.).

→ *europæus mediterraneus* WAGNER (HILZHEIMER 77.).

— *europæus hybridus* DESM. Lithuania (143.).
tintulus L. — (*variabilis* PALL.) — Quamquam scriptores veteres et recentiores de leporebus candidis narrant, habitatio eius in Hungaria hucusque incerta. L. Töröczki in silvis Bakony lepores albos degere indicat (229.). GROSSINGER tamen adjecit: «In Hungaria rarum est albos videre lepores». (70. I. p. 369.)
 BIELZ ex Regione Transylvania (Retyezát, Torockzó, Töresvár, Barezaság) adfert (17.).
 JOH. FRIVALDSZKY in comitatibus Szepes, Liptó,

Gömör in altissimis montibus eum degere (121.), et in Transsylvania rarum esse dicit. (Honismeretű 121.). — S. ROTH probabile habet in montibus Tatra inter montes Királyhegy et Gyömbér ad montem Szoliszkova eum vivere (194.).

Fertur exemplar unum a Domino Moys, magistro veredorum in pago Wyhodna, anno 1861 qua ultimum in Hungaria ad montem Kriván globo tractatum fuisse. (Magyarország Kirpát-egylet Évkönyve 1890, p. 239.)
 L. MÉHELY duo specimina, quæ in collectione arvis Léka vidit, immediate tamen pervestigare non potuit, probabiliter huic speciei asserit (21.).

3. *tintulus raronis* MILLER. — H. Léka (Com. Vas) (149.).

b) Subordo. SIMPLICIDENTATA.

Fam. DIPODIDÆ.

a) Subf. SICISTINÆ.

Sicista GRAY.

1. *loriger trizona* PETÉNYI (Mus trizonus PET.). — I. Felső-Besnyő, Űrbő, Szigetcsép (Com. Pest-Pilis-Solt-Kiskun). — V. Apahida (Com. Kolos).
2. *montana* MÉHELY. — (trizona MILLER). — III. Montes Tatra, Zuberecz (Com. Árva).

Fam. MYOXIDÆ.

Myoxus ZIMMERMANN.

1. *glis* (L.). — In quercetis et fagetis, præcipue Regionis Pannonicæ et Croatiae frequens. Autumno anni 1888, teste A. LOVASSY, circa 3000 specimina fuerunt venundata in nundinis urbis Zágráb (120.). — I. Budapest (silvæ Budensæ). — II. Pécs. — III. Pozsony (KORNHUBER), Árvaváralja (KOCYÁN). — IV. Kassa (Mons Bankó), Tokaj-Hegyalja (JEITTELES). — V. Kolozsvár, Brassó, Besztercze, Hátszeg, Hargita, Mezőség (BIELZ). — VI. Herkulesfürdő (MILLER). — VII. Zagreb, Ogulin, Vukovár, Valpo. (100a.)

Eliomys WAGNER.

2. *quercinus* (L.). — (*nitedula* PALLAS, *nitela* SCHREBER). — Rarior; magis in montosis. — III. Besztercebánya (Com. Zólyom), Jobbágyi

(Com. Nyitra), Oravicz (Com. Árva).
 V. Retyezát, Barezaság, Vallis Zsil, Vidombák, Angustia Tömös (BIELZ). — VII. Lovorova šuma (?) (100a.).

Dryomys THOMAS.

3. *nitedula* (PALLAS) (*Myoxus dryas* SCHREBER). — Late degit, sed nullibi frequens. — I. Budapest; in collectione zoologica Universitatis (MARGÓ), Monor, Fóth (Com. Pest-Pilis-Solt). — II. Keszthely (Com. Zala). — Oravicz, Zuberecz (com. Árva). — IV. Sátoralja-Ujhely (Com. Zemplén). — V. Nagyszeben, Talmács (BIELZ), Szamosujvár (MÉHELY 21.). — VI. Temesvár (FITZINGER), Herkulesfürdő (MILLER 149.); Silvæ frondosæ Banatus (MOJSISOVICS).

Muscardinus KAUP.

4. *avellanarius* (L.). — Totius Regni incola. Frequentior. — I. Budapest (Montes Budenses, Nagyvárád. — II. Pécs. — III. Cs.-Somorja, Selmeczbánya, Oravicz, Zuberecz. — IV. Kassa. — V. Nagyszeben, Segesvár, Besztercze, Brassó, Hátszeg. — VI. Herkulesfürdő. — VII. Valpo.

KOCYÁN A. refert varietatem stabilem cum apice caudæ in quinque millimetrorum spatium candido in adsitis oppidi Zuberecz (Com. Árva) utenque frequenter occurrere, eam tamen uberius non descripsit (98.).

Fam. MURIDÆ.

a. Subf. CRICETINÆ.

Heliomys GRAY.
(*Cricetus* LESKE.)

1. *cricetus* (L.) *Mus cricetus* L., *Cricetus frumentarius* PALL. — Exceptis montibus altioribus totum Regnum, præcipue planities frumentis abundantiores incolit.
— *Nehringi* MATSCHKE. Romania (143.).

b. Subf. MIGROTINÆ.

Eviotomys COUES.(Arvicola AUCT. *Hypudaeus* KAYS. et BLAS.)

2. *glareolus* (SCHREB.) (*Mus glareolus* SCHREB.) — In silvis montium frequens; in silvis piniferis montium Tatra communis (KOCYÁN); in Regione Transsylvanica a pedibus montium usque ad regionem alpinam reperitur (BIELZ). In Hungaria Meridionali valde rarus (MOJSSOVICS). — III. Cs.-Somorja; Oravicz, Zuberecz (Com. Árva); Besztercebánya (Com. Zólyom), Carpathes Principales (KORNHUBER). — V. Montes Retezát. Cibin, Fogaras, Brassó (BIELZ). — VI. Rarus (224.).
3. *glareolus isticus* MILLER. — Hungaria occidentalis (MILLER). — III. Csallóköz-Somorja. — V. Hátszeg. (Ann. and Mag. Nat. Hist. 1909. 8. III. p. 449). Typus in collectione Musæi Britannici (British Museum).

Microtus SCHRANK.

4. *agrestis* (L.) (*Mus agrestis* L.) — III. Oravicz (Com. Árva). — Rarus esse videtur. (MÉNELY 137.).
5. *arvalis* (PALL.) — Nonnullis annis late inundat agros Hungariæ: non tantum planities, sed etiam tractus superiores usque ad altitudinem 1000 metrorum.
6. *arvalis levis* MILLER. — VII. Čepin prope urbem Eszék (Com. Verőcze). — Ann. and Mag. Nat. Hist. 1908. 8. I. p. 97. (146.).
7. *angularis* MILLER. — V. Hátszeg (Com. Hunyad) (Ann. and Mag. Nat. Hist. 8. I. 1908. p. 198.) (147.).
8. *ratticeps* (KAYS. et BLAS.). — III. Csallóköz-Somorja. (137.).
9. *ulpius* MILLER. — V. Hátszeg. (Ann. and Mag. Nat. Hist. 8. I. 1908. p. 100.).

Arvicola LACÉPÈDE.

(Paludicola BLASUS.)

10. *terrestris* (L.) Zuberecz. — III. Cs.-Somorja. (*scherman* SHAW.) Besztercebánya. V. Nagyszeben.
11. *amphibius* (L.) — I. Nagyvárad. — II. Pécs (Basamalom), Bellye. — III. Zuberecz, Oravicz, in montibus usque ad altitudinem 2000 metrorum (KOCYÁN). Hodrúsbánya. — IV. Kassa (JEITTELES). — V. Nagyszeben, Torda, Kolozsvár, Besztercze, Szász-Régen, Brassó (17.). — VII. Zagreb (100a.). — VI. Mosnica (Com. Temes 224.).
- *illyricus* BARRETT-HAMILTON. Bosnia (143.).

Pitymys MC MURTRIE.

12. *subterraneus* DE SÉLYS-LONGCHAMPS. — I. Monor (Com. Pest-Pilis-Solt-Kiskun) (MOJSSOVICS), II. Pákozd (Com. Fejér) in coll. Mus. Nat. Hungarici. — V. Hátszeg (149.).
- *dacicus* MILLER. Romania (143.).

c. Subf. MURINÆ.

Apodemus KAUP.

13. *syvaticus* (L.) Sat frequens. Silvas et arbusta incolit. — I. Budapest, Ujpest, Rákos-Keresztúr, Nagyvárad. — II. Pécs, in silvis montium Mecsek. — III. Cs.-Somorja, Besztercebánya, Oravicz. — V. Hátszeg, Nagyszeben, Kolozsvár, Mezőség, Vallis Zsil, Retezát, Barczaság (17.). — VI. Herkulesfürdő, Angustia Kazán. — VII. Eszék, Maksimir.
14. *flavicollis* MELCHIOR. — III. Árva. — V. Hátszeg (149.).
15. *agrarius* PALL. — In planities et regionibus minus elevatis, in hortis et agris, sed rarior aliis muribus. — I. Szigetsép, Pécel, Peszér, Hódmezővásárhely (Com. Csongrád), Nagyvárad. — II. Pécs, Bellye. — III. Selmeczbánya, Zuberecz (rarus KOCYÁN). — V. Nagyszeben, Vallis Zsil, Brassó, Türkös. (Non frequens. BIELZ). — VII. Eszék. (MILLER 149.).

Micromys DEHNE.

16. *minutus* PALL. — Exceptis locis montosis in agris, præcipue ad ripas aquarum et in arundinetis utunque frequens. — I. Monor, Rákos-

Keresztúr, Berettyó-Ujfalu (Com. Bihar), Szarvas, Békéscsaba. — II. Pécs (Basamalom), Belye, Dárda (Com. Baranya) Kis-Pöse (Com. Vas). — III. Eperjes, Oeskó (Com. Sáros), Tótmegyer. — IV. Sopron. — V. Nagyszombat, Fogaras, Brassó, Türkös, Beszterce (17).

17. *minutus hungaricus* FÖLDI (*pratensis* OCSKAY). (79). In planitiibus utcumque frequens. — I. Rákos-Keresztúr, Eresi, Monor, Hadház. — III. Cs.-Somorja. — VII. Újpein prope urbem Eszék. — Hungaria occidentalis (MILLER 149).

Epimys TROESSART.

18. *rattus* (L.) — Pro locis singulis passim frequens. — II. Kis-Pöse, Nagy-Pöse, Ludad, Seregélyháza (Com. Vas) frequens. (MÉHELY 136); Prædium Becsehely Szurda puszta, prope urbem Nagykanizsa (Com. Zala), in collectione scholæ realium Budensis: — Belye, Vilány (Com. Baranya) (MOJŠIČOVICS). — III. Selmeczbánya, Hodrusbánya (PETRUŠKO 183). — V. Paj, Ponor (Com. Hunyad, ENTZ 47), Hátszeg. — Hungaria meridionalis (MOJŠIČOVICS 137). — VII. Zagreb. — VIII. Fiume. (100a).
19. *rattus alexandrinus*. IS. GEOFFR. — I. Budapest, Nádorkert. (136). — VII. Croatia (FITZINGER 30. p. 11.) Zengg (Com. Lika-Krbava). (136).
20. *norvegicus* ERXLEBEN (*Mus decumanus* PALLAS). — Totius Regni, præcipue urbium incola.

Mus L.

21. *musculus* L. — Novissimis temporibus in domiciliis rarus esse et locum *Muro spicilego* PET. concedere videtur. (D. FÉNYES, 49a.)
22. *musculus hortulanus* NORDMANN. (*Nordmanni* KEYS. et BLAS.) — II. Győr (MÉRY 143). — IV. Kassa (JEITTELES 94). — Hungaria. (TROUSSART 227).
23. *spicilegus* PETÉNYI. (Secundum MÉHELY *Mus Wagneri* EYERSM.) — Frequens: et quidem non tantum in regionibus planis et collinis graminibus tectis, sed etiam in uribus domiciliisque, *Murem musculum* L. restringens (49a). — In comitatibus: I. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Heves, Borsod, Bihar. II. Fejér, Győr, Veszprém, Tolna. — III. Nógrád, Pozsony (Cs.-Somorja), Moson, Sopron. — V. Hunyad (Hátszeg). — VI. Bánság.

Fam. SPALACIDÆ.

Spalax GÜLDENSTÄDT.

1. *hungaricus* NEUBERG. — Præcipue in Regione Centrali. I. Budapest, Dabas, Puszta Vaes (Com. Pest-Pilis-Solt-Kiskun), Dunakesz, Veresegyháza, Vác, Keeskemét, Szolnok, Törökzentmiklós, Kunágota, Mezőhegyes, Arad, Debreczen, Téglás (Com. Hajdú), Békés-Csaba, Pityvaros (Com. Csanád). — II. Pusztaszentmihály, Igmánd (Com. Komárom) (37.). — V. Kolozsvár, Vizakna (74.). Mező-Madaras (Com. Maros-Torda), Vajda-Hunyad. — Nagy-Beeskerek (Com. Torontál), Deliblat (Com. Temes).
2. *hungaricus transsylvanicus* MÉHELY. — Præcipue in Regione Transsylvanica. — V. Kolozsvár, Pusztaszentmiklós, Alsó-Zsuk, Bánffy-Hunyad, Fejérd, Ajton, Budatelke, Vajdakamarás, Mezőszombattelek, Apahida (Com. Kolos); Szamos-Ujvár, Tötör, Lozsárd (Com. Szolnok-Doboka); Mező-Madaras (Com. Maros-Torda, Gerend, Marosludas, Mezőhát, Mészkö (Com. Torda-Aranyos); Szászujfalu, Vizakna (Com. Alsó-fehér); Balánbánya (Com. Csik); Szászváros, Vajda-Hunyad (Com. Hunyad); Nagyszében (138.).
3. *monticola syrmienensis* MÉHELY. — II. Lelle, (Com. Somogy.) — Præcipue tamen in Regione Croatica. — VII. Ruma, Mitrovicza, Stara-Pazova (Com. Szerém).

Fam. SCIURIDÆ.

a. Subf. SCIURINÆ.

Sciurus L.

1. *vulgaris fuscoater* ALTUM. — (2.). — In silvis fagetis, quercetis, necnon abiegnis Hungariæ hæc subspecies videtur esse communis. — III. Csallóköz-Somorja, Zuberecz. — V. Hátszeg (149.). — VI. Új-Moldava (Com. Krassó-Szörény in coll. Mus. Nat. Hung.).
- In collectione Musæi Nationalis Hungariæ et ceteræ varietates professoris ALTUM adesse videntur:
- v. *nigrescens* ALTUM. VII. Zengg (Com. Lika-Krbava).
- v. *brunnea* ALTUM. VII. Jaszenák (Com. Modrus-Fiume).

Porro specimen *lucide-rutilum* ex pago Gutor (Com. Pozsony) a CAROLO KUNSZT lectum; (forsitan *Sc. vulgaris varius* KERR.); item in toto *candidum* (albino) a FRANCISCO WACHSMANN donatum.

Præterea secundum E. L. TROUSSART (227.) duo adhuc subspecies in Patria nostra degunt — *vulgaris varius* KERR. (une partie de la Hongrie). — *vulgaris italicus* BONAPARTE (Karpathes).

b. Subf. ARCTOMYINAE.

Spermophilus F. CUVIER.

2. *citellus* (L.). (*Mus citellus* L.). — In regionibus planis et collinis, ad aggeres viarum ferratarum frequens; ad clivos montium minorum jam rarior; in altis deest. In Regione Transsylvanica rarus.

Arctomys SCHREBER.

3. *marmota* (L.). (*Mus marmota* L.). — Versus finem seculi XIX (anno 1865) adeo in Carpathis centralibus rari fuerunt, ut viri cordati extinctioni iam eorum timerent et societates scientiarum naturalium pro tutela legali suis locis intervenireint. (202, 228). Hodiernis diebus in regionibus Carpathorum alpini et altalpinis majore numero degunt. — III. Magas Tâtra, Vallis Felkai völgy, Declivitates ad lacum Kőpataki-tó dictum (Com. Szepes). (CSERÉPV, KOCVÍN): Montes Kriván. Rohács, Királyhegy. quo anno 1867 duo marmotarum paria dimissa fuerunt. (117). Alacsony Tâtra (Gyömbér, Prasiva. (Com. Liptó. GEYER 67) — IV. Mons Hoverla (Com. Máramaros, HANIK 71). — V. Alpes Rodnăncses. Fogarasienses, Retyezát (circa cacumen Vasziel nominatum, — Vicinia lacus Zenoga, Csató 29).

Ordo. UNGULATA.

Subordo. ARTIODACTYLA.

Fam. SUIDAE.

Sus L.

1. *scrofa* L. In silvis paludosis, in quereetis et fagetis, nec non in abiegnis sat frequens. — Anno 1909 venatoribus 6052 specimina in prædam obvenerunt; plurimi in comitatibus Zemplén (538) et Gömör (333); in Regione Croatia 32. (Vadászlap 1911.) — Prope urbem Ipolság (Com. Nógrád) specimen albicoloris (albino) erat prostratum. (Vadászlap 1913, p. 172.)
2. *Attila* O. THOMAS. V. Kolozsvár. (Distribution Hungaria and Russia). In collectione Musæi Britannici (British Museum). (223).

Fam. CERVIDAE.

Cervus L.

1. *elaphus* L. Totius Regni incola. — *elaphus germanicus* DESMAREST. — *elaphus campestris* BOTEZAT. — *elaphus montanus* BOTEZAT.

Cervorum copia et validitas in Hungaria prioribus iam temporibus maxime laudabatur. Sed laudem hanc et hodie optime meriti sunt.

In angulo Drávafok (Com. Baranya) copia et validitate tam egregios vigere affirmat cervos MOZSISOVICS, quales nullibi in Europa videri possunt (160.). Anno 1909 in toto Regno 8956 fuerunt specimina in venationibus prostrata. (Vadászlap 1911.)

2. *dama* L. — Ferus et semiferus in magna parte Hungariae. Anno 1909 in 31 comitatibus 1892, in Regione Croatia 132, in toto itaque Regno 2024 specimina fuerunt occisa. — (Vadászlap. 1911. p. 464.) — I. Com. Békés, Bihar, Borsod, Csongrád. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szabolcs. — II. Com. Baranya, Esztergom, Fejér, Somogy, Sopron, Tolna, Vas, Veszprém, Zala. — III. Com. Bars, Gömör-Kishont, Komárom, Nyitra, Pozsony, Szepes, Trencsén. — IV. Abauj-Torna, Szatmár, Ung, Zemplén. — V. Com. Csik, Szolnok-Doboka. — VI. Bács-Bodrog, Krassó-Szörény, Torontál.

Caprea OGBLY.

3. *capreolus* (L.). — Silvarum planiorum totius Regni incola. In Hungaria meridionali suis in locis frequentior (MOZSISOVICS). In montibus altioribus usque ad regionem Pini montani degit. Anno 1909 in toto Regno

2326 fuerunt globo trajecti, in Regione Croatiaica solum 1900. (Vadászlap 1911.)

— *capreolus transsylvanicus* MARSCHKE. «Transsylvanische Alpen» (129. p. 224).

Fam. BOVIDÆ.

Capella KEYS. et BLAS.

1. *rupicapra* L. (*Capra rupicapra* L.). — In savosis et altissimis regionibus Carpathorum. — Initio sæculi XIX. numero diminutæ (191.), versus finem tutelæ legalis participes, multi-

plicari se cœperunt. Anno 1909 in Regione III. in comitatibus Liptó, Szepes; IV. Máramaros; V. Fogaras, Hunyad, Szeben; VI. Krassó-Szörény 200 fuerunt prostrate; plurimæ in comitatibus Hunyad (64.), Fogaras (62.), Liptó (38.), Szepes (24.); præterea in Regione Croatiaica (VII.) 1. — (Vadászlap. 1911.) — E. CSIK, consiliarius ministerialis pro silvarum cultura, anno 1907 in dominio solum Javorina-Landokensi ducis HONEXLOHE (Com. Szepes) 600—700 individua degere affert (Vadászlap. 1907, p. 121.).

Conspectus familiarum, generum, specierum etc.

Ordo. INSECTIVORA.

Familia	Genus	Species	Sub-species	Dubiosæ et possibiles
1. Talpidæ	—	1	—	—
2. Soricidæ	—	4	10	1
3. Erinaceidæ	—	1	1	1

Ordo. CHIROPTERA.

4. Rhinolophidæ	—	1	4	—
5. Vespertilionidæ	—	8	18	—

Ordo. CARNIVORA.

6. Ursidæ	—	1	1	—
7. Canidæ	—	2	3	1
8. Mustelidæ	—	3	7	1
9. Felidæ	—	2	2	—

Ordo. RODENTIA.

Familia	Genus	Species	Sub-species	Dubiosæ et possibiles
10. Leporidæ	—	2	2	1
11. Dipodidæ	—	1	1	1
12. Myoxidæ	—	4	4	—
13. Muridæ	—	9	18	4
14. Spalacidæ	—	1	1	2
15. Sciuridæ	—	3	2	1

Ordo. UNGULATA.

16. Suidæ	—	1	2	—
17. Cervidæ	—	2	3	—
18. Bovidæ	—	1	1	—

Summa.

Familiarum	18
Generum	47
Specierum	81
Subspecierum	13
Dubiosorum et possibilium	23
Accedunt species introductæ ex Ordine Ungulatum	10
et hospes invocatus ex Ordine Rodentium	1

Classis. MAMMALIA.

Auctore JOSEPHO PASZLAWSKY.

Emlőseinkről a régi századokban alig találunk feljegyzést; legfeljebb a vadászati állatokat említik irataink.

ORTVAY TIVADAR közlése szerint NÉYTELEN jegyzőnk a honfoglaló ősookról azt mondja, hogy aifjaik csaknem mindennap vadászatban valának s a legenda szerint SZT. ISTVÁN távol vidékeken vadászgatott. (176.) Későbbi királyainkról és főurainkról is ismeretes, hogy a vadászatot szerették, nagyban üzték, érdekében hivatásos nagy személyzetet és terjedelmes vadaskerteket (theriotrophium, ferarium) tartottak. A vadászatnak egész szervezete volt. Voltak vadász-ispánok, madarászok, sólymárok, nyulászok, hódászok, kutyapeczérek, vadászok, vadörzök, hálósok stb. A vadakat ismerték és a vadászatot királyi joggal és törvénynyel korlátozták. — IV. BÉLA 1261-ben kelt okiratában a zólyomlipesei német vendégek privilegiumában kiköti, hogy «item cervos, apros, damas venari non possint in sylvis et locis a nobis inferius deputatis, perdices autem capere in nullo loco presumpment. Item capreolos et lepores libere possunt venari.» (176.)

Legrégibb nyomtatott emlékünknél, mely Emlőseinkről magyar nyelven szól, APÁCZAI CSERE JÁNOS «Magyar Encyclopædiája» a XVII. századból (1633). Ebben 25 magyarországi emlősfaj leírását találjuk, beleértve a házi állatokat is.

E században különben leginkább a ritkaságokra, a csodás, különös dolgokra ügyeltek és mesékkel, babonákkal, meg erkölcsi vonatkozásokkal vették körül a leírt állatokat. — Részben a következőben is. — MISKOLCZI GÁSPÁR «Jeles Vadkert»-jében (1702) még nagy mértékben megvan a korszellem eme tükörképe. Hazai emlőseink közül a háziakkal együtt 33 van benne leírva, még pedig néhány kisebb is, mint menyét, nest, evet, sündisznó, hód, vidra, görény, ürge, egér, gözül, vakondok.

De Mammalibus nostris sæculis antiquis vix aliquid scriptum invenimus: de animalibus ad venandum aptis solum nonnunquam mentio fit.

THEODORUS ORTVAY ex ANONYMO REGIS BELAE NOTARIO affert inventum Hungarorum, Regnum Hungariae conditum pæne quotidie venationi studuisse et legenda regem STEPHANUM SANCTUM quoque regiones longinquas venandi causa adisse dicit. Scimus reges proceresque nostros, qui deinde vixerunt, venandi studio adductos multum in venatione fuisse et eius rei causa multos ministros aluisse, ferariaque vel theriotrophia sustinuisse; res venaticas constitutionem propriam habuisse, ut secundum munus oblatum essent comites venatorum, aviarii, falconarii, leporarii sive leporiferi castoridii sive castorinarii, caniferi, venatores, custodes et retiferi. Ferrarum notitia divulgata erat, earumque venatio iure regio et lege regebatur. Rex BELA IV. in edicto suo, in quo de privilegiis hospitem Germanorum urbem Némellipese incolentium agit, «item cervos — inquit — apros, damas venari non possint in sylvis et locis a nobis inferius deputatis, perdices autem capere in nullo loco presumpment. Item capreolos et lepores libere possunt venari» (176).

De Mammalibus nostris lingua Hungarica primus agit JOANNES APÁCZAI CSERE in libro suo, cuius titulus «Magyar Encyclopædia» sæculo XVII. (anno 1633) edito et typis exscripto, in quo species 25 mammalium in Hungaria viventes describit, in quibus domestica animalia quoque concluduntur.

Sæculum hoc ad insolita, mira, raro occurrentia intentum erat et fabulas, resque superstitionas non minus quam morales de feris narrabat, quod idem fere sæculo sequenti quoque fit, eiusmodi enim res in libro GASPARI MISKOLCZI, anno 1702 edito «Jeles Vadkert» inscripto invenimus. Ex mammalibus finium nostrorum species 33, in quibus et domesticæ concluduntur, in hoc libro describuntur, inter quos minores etiam nonnullæ, ut mustela, foina, sciurus, erinaceus, castor, lutra,

Miskolczi könyve tulajdonképen fordítás (150.) s így nem csoda, ha hazai viszonyainkra nem sok ügyet vet.

Komolyabb törekvések nyomai mutatkoznak hazánk természeti megismerésére a XVIII. század későbbi folyamán. BEL. MÁTYÁS Magyarország földrajzának megírásában az állatorszagra, ebben az Emlősökre is figyelemmel van, általánosan, névszerint sorolva fel legalább a Kárpátok erdeiben élő közönségesebb vadakat (cervi, damae, capreae, lepores, ursi, lynceae, lutri, lupi, vulpae, apri, mures alpestres, martes, alces, uri et quae reliquae sunt. 9. p. 4.). Ő maga nem igen ismerte az állatokat. A «mures alpestres» néven valószínűleg a marmota (*Arctomys marmota* L.) értendő; de bizonyára erre gondol («Mures Noricos solus nutrit Carpatas») megjegyzésével is, mely néven később SEVERINI az ürgét (*Spermophilus citellus* L.) nevezi.

E század elején (1726) adta közre MARSIGLI A. világhírű nagy művét a Duna mellékén több éven át végzett buvárlatairól, megfigyeléseiről (125.), melyben azonban az Emlősöknek nem sok figyelem jutott; mindössze 17 legközönségesebb fajt ír le benne, közöttük 7 házi állatot. — A madarakra, halakra sokkal nagyobb gondot fordított. (125.)

Mindenekelőtt szükségét érezték e korban a kézi- és iskolai könyveknek. MOLNÁR J. B. iskolai könyvében 27 emlősfajt ismertet hazánkból. Megjegyzésre méltó, hogy kétféle farkast különböztet meg: «Lupus statura major in silvis, minor in arundinetis habitat» — ügymond (164. p. 28), egyenesen az «erdei» és «nádi» farkasra ezélezo. PILLER MÁTYÁS és MITTERPACHER LAJOS, egyetemi tanárok is írtak egy-egy általános természetrajzot (186., 151.), melyek koruk színvonalán állottak, de a hazai fauna ismeretét alig mozdították elő. Közösen írott munkájokban (187.) sem jutott sok hely az Emlősöknek. — Latin nyelven írott kézi-könyveik LINNÉ nomenclatúrája szerint adják az egyes fajokat, hozzácsatolva a hazában élőknak a magyar nevét is.

Iskolai könyv SEVERINI JÁNOS selmeczi tanár kis könyve is az Emlős állatokról (209.), melyet egyenesen tanítványai számára írt. A házi állatokkal együtt mintegy 60 hazai emlős-fajt (9 házi állat), közöttük nem is egészen közönségeseket, ír le benne, LINNÉ szerinti latin nevököz csatolva német, magyar és tót nevéket is, a mi meg lehetőségen megkönnyíti a mai értelemben vett állatfajok megállapítását. A mit saját megfigyeléséből nem ismert, vagy nem tudott, hozzáteszi kérdését,

putorius, spermophilus, mus musculus et spicilegus, talpa. Cum Miskolczi librum suum ex opere peregrino lingua Latina scripto converteret, (150), quid mirum, quod res nostras haud multum curat.

Maiore cura sequentibus annis saeculi XVIII. id agebatur, ut natura finium nostrorum cognosceretur. MATTHIAS BEL. in geographia Hungariae describenda animalia, in his Mammalia quoque, respicit, generatim nomine afferens eas saltem feras, quae in silvis, montium Carpathum ubique inveniuntur (cervi, damae, caprae, lepores, ursi, lynceae, lutrae, lupi, vulpae, apri, mures alpestres, martes, alces, uri et quae reliquae sunt. 9. p. 4.). Auctor hic animalia parum cognovit. Nominis «murius alpestrum» *Arctomys marmota* L. significari videtur; hanc eandem intelligit, cum «mures — inquit — Noricos solus nutrit Carpatas,» quod nomen deinde SEVERINI *Spermophilo citello* L. indidit.

Initio huius saeculi (1726) A. MARSIGLI opus magnum, per orbem terrarum celebratum de indagationibus observationibusque in finibus Danubio flumini adjacentibus factis edidit, in quo Mammalia leviter tractat, cum species tantum 17 easque vulgarissimas, in his animalia domestica 7, describeret. De avibus et piscibus multo accuratius disserit. (125.)

Omnium primum hoc saeculo epitomae et libri in usum scholarum facti desiderabantur. In huius generis libro J. B. MOLNÁR ex finibus nostris 27 species Mammalium enumerat et dignum est memoratu eum duas species luporum discernere, «quorum — inquit — lupus statura maior in silvis, minor in arundinetis habitat» (164. p. 28). MATTHIAS PILLER et LUDOVICUS MITTERPACHER universitatis professores singuli singulas zoologias universales (186, 151) litteris eius artatis convenienter fecerunt, quae tamen ad faunam nostram cognoscendam parum valuerunt. Nec in libro unitis viribus scripto (187) Mammalia multum curant. In epitomis suis lingua Latina scriptis, secundum nomenclaturam LINNÆ species enumerant, et earum quae apud nos vivunt nomina quoque Hungarica addunt.

In usum scholarum imprimis discipulorum suorum conscriptus est libellus etiam IOANNIS SEVERINI professoris Selmeciensis de Mammalibus (209), in quo — si animalia domestica etiam addas — specis 60 Mammalium (in his animalia domestica 9) describuntur, inter quas sunt nonnullae parum vulgares. In nominibus Latinis ponendis LINNÆUM sequitur, Germanicis simul non minus quam Hungaricis et Slavicis nominibus apposis, qua re fit, ut species singulae hodie perfacile

vagy ketelkedését. Kétféle-patkányt említ, például: a *Mus Rattus*-t, melyet «Patkan, Gözü, Malom eger» néven ismertelt, és a *Mus Gurmollus seu Rattus migratorius*-t magyar név nélkül s hozzáteszi: «Reperitur in Germania; nume et in Hungaria?» — Valószínű, hogy a vándor-patkányt (*Mus decumanus* PALL.) kell ezen értenünk, mely akkoriban (1779) még nem terjedt volt el Magyarországon. Különben egy «*Mus Migratorius*-t külön is leír, hozzátóvén: «Habitat ad Jaikum*». Nonne apud nos quoque?» Általában nem sok állatot ismer; mindamellett sok tekintetben, kivált a magyar nevek szempontjából, értékes munka. Az «*Urus*»-t (*Bos primigenius* BOJ.) *Vad-ökör*-nek, az *Alces*-t *Javor*-nak (tótul *Los*), az *Ibex*-et *Vad-kos*-nak nevezi és, hozzátéve, hogy «in Carpatho reperiri dicitur», a *Rupicapra*-tól, melyet *Havasiketské*-nek mond, megkülönbözteti.

BENKŐ JÓZSEF Transilvániájában Erdély természetrajzát először ismerteti s így úttörő. Az Emlősöket illetőleg 7 házi állatot és 22 vadonélőt sorol fel (11.).

Legkiválóbb és legtanulságosabb munka a XVIII. század végéről GROSSINGER J. «*Universa historia physica Regni Hungariae*» öt kötetes műve, melynek I-ső, legvaskosabb (XXVIII + 591 lap) kötete kizárólag Magyarország Emlőseinek van szentelve. A házi állatokon kívül 3/4 fajt ír le benne, nem számítva a denevéreket, melyeket «*Appendix*»-ben a Madarakhoz esatol (II. p. 435), MÓZES-hez szegődve, ki a denevért a tisztátalan szárnyasokhoz sorolta. Mint papnak megbocsátható e gondolkodása, bár más-részt, amennyiben tudja és le is írja, hogy a denevér szőröstestű, olevenszülő állat, mely magzaltját szoptatja, hogy emlje van, foga, körme van, hogy a magyarok egyenesen egérnek tartják, «*Szárnyas-egér*»-nek, «*Bőr-egér*»-nek nevezve, s hogy LIXÉ az Emlősök közé helyezi: nem egészen érthető. — Sok fajuk van, úgymond: a systematikusok szerint 24, BUFFON magyarázói szerint 21. Ő azonban egyet sem ír le külön. Egyházi felfogásának és korabeli gondolkodásának tudható be, hogy LIXÉ systemáját nem követi és kettős nomenclaturáját nem használja, sőt, ámbár LIXÉ-t nagyrabecsüli, egyenesen azokkal tart, a kik e systemát és követőit elítélik, «quod Hominem cum simia et vespertilionem ad eandem classem redigant» s a t. (I. p. XXVI). Nem nehéz ugyan

agnosci possunt. Quasemque earum vel ipse non observaverat, vel non noverat, hanc rem patefacit vel interrogando vel dubitando. Nam ut exemplum ponam: duas species *Murium* Ratorum profert, quorum alter *Mus Rattus* Patkan, Gözü, Malom eger ab eo appellatur, alter autem *Mus Gurmollus seu Rattus migratorius*, et omisso nomine Hungarico addit: «Reperitur in Germania; nume e in Hungaria?» Hic fortasse *Mus decumanus* PALL. est, qui tum (anno 1779) per Hungariam nondum diffundebatur. Ceterum «*Mus Migratorius*» seorsim ab eo describitur et additur; «Habitat ad Jaikum,* Nonne apud nos quoque?» Quamquam parvum numerum animalium noscit, tamen imprimis propter denominationes Hungaricas, quas apponit, est laudandus. *Urus* (*Bos primigenius* BOJ.) hungarice «vad ökör» (*bos ferns*), *Alces* «javor», *Ibex* «vad kos» (*aries ferns*) ab eo appellatur, et cum addit: «In Carpatho reperiri dicitur», distinguit eum a *Rupicapra*, quam «havasiketské» (*capra montana*) nominat.

JOSEPHUS BENKŐ in libro suo, Transilvania inscripto primus omnium animalia huius partis Regni describit, 7 animalia domestica et 22 fera proferens (11.).

Utilissimum prestantissimumque opus evenitit sæculi XVIII. J. GROSSINGER sub titulo «*Universa historia physica Regni Hungariae*» quinque voluminibus absolvit, quorum primum maximumque (XXVIII + 591 paginas complectens) nihil nisi Mammalia Regni Hungariae tractat. Præter animalia domestica species 34 describit exclusis Vespertilionibus, quos in *Appendice Avibus* subnectit, (II. p. 435), MOYSEN secutus, qui Vespertilionem immundis avibus subiunxit. Hunc ita sensisse, cum sacerdos esset, quamquam non est ægre ferendum, mirandum tamen, cum haud ignoraret, imo describeret vespertilionem esse viviparum, pilis vestitum, fortum lacte nutrientem, mammas, dentes, ungues habentem, qui ab Hungaris mus putaretur et «*Szárnyas egér*» (*mus alatus*) «*Bőr-egér*» appellaretur, eumque ab LIXÆO in classem Mammalium recenseri. Multas eorum species esse ait; systematicos species 24, BUFFONIS interpretes 21 afferere, se autem nullam earum separatim describere. Ingenio et moribus ecclesiae non minus quam ætati suæ est tribuendum, quod quanquam LIXÆUM maximi duceret, tamen systema eius negligit, neque nomenclatura eius binominali utitur, immo eos sequitur, qui et systema hoc et eos, qui eo utantur condemnant, «quod Hominem cum simia et vespertilionem ad eandem

*) Ural folyó.

*) Flumen Ural.

a fajokat az ő leírásából is megismerni, hiszen közönséges fajokkal foglalkozik: mégis biztosabb alap lett volna a LINNÉ szerint való elnevezés és művének nagyobb jelentőséget adott volna a világ-irodalomban.

GROSSINGER igen nemes és hazafias célzt tűzött maga elé. «Cum itaque qualibet fere Regio suam habet Naturæ Historiam, indignum censui eandem apud nos desiderari in hoc presertim tempore, quo hoc studium in literariis Palestris lætissime efflorescit» — mondja előszavában. — Éveken át több ízben beutazta az ország legnagyobb részét, jegyzett, gyűjtött, figyelt mindent odaadással; olvasott, tanult, merített sokat a régi és az akkori irodalom forrásából. Kitűzött céljának meg is felelt derekasan, alaposan. Igazi önálló tanulságos munkát írt Magyarország természeti viszonyairól. Latintul írt ugyan, de el nem mulasztotta minden dolognak magyar, tót és német nevét is feljegyezni. Értékes munka még ma is.

GÁTI ISTVÁN, ref. lelkész, «A Természet Historiája» című munkájával kézi könyvet adott a természet három országáról a magyar nemzetnek. Főérdeme, hogy *első önálló összefoglaló munka magyar nyelven*. Az Emlősök (Barnok vagy Négylábú állatok) közül a házi állatokon (Széld-Barnok) kívül 23 vadon élő (Vad-Barnok) fajt ismertet pusztán magyar nevekön.

Már e század végén, de méginkább a következő elején erős volt az igyekezet a természetrajzi ismereteknek magyar nyelven terjesztésére. Utat tört LINNÉ rendszere is és egész sereg résztint fordított, részint eredeti kézi könyv látott napvilágot: FÉLBIÁN JÓZSEF lefordította RAFF G. CN. «Naturgeschichte für Kinder» nagy kedveltségnek örvendő könyvét, (48.); VAJDA PÉTER G. CUVIER «La règne animal distribué d'après son organisation» művét (231.); FÖLDI JÁNOS «Természeti História-jában a LINNÉ systemája szerint 44 hazai emlős-fajt ír le szabatosan, hozzátéve német nevét is (58.). Leír egy új fajt is «gözü cziczikány» *Sorex hungaricus* (nec minutus, nec fodiens, nec pusillus, nec exilis Linné), melyről kiderült, hogy azonos azzal a fajjal, melyet hazánkból 1831-ben OCSKAY báró *Mus pratensis* néven vezetett be a tudományba; ez ismét nem más mint a *Mus minutus* PALLAS oroszországi fajának hazai változata, tehát újabban G. MILLER *Micromys minutus pratensis* OCSKAY néven tárgyalja. A prioritás elve szerint azonban, miként HORVÁTH GÉZA kimutatta,

«classem redigant» etc. (I. p. XXVI). Licet ex eius descriptionibus quoque species cognoscas, certius tamen fuisset nomenclatura LINNÆ uti, quod si fecisset, opus ipsum plus in litteris orbis valeret.

Amantissimum reipublice GROSSINGER se præstitit, cum hoc egregium sibi proposuit: «Cum itaque — inquit in Prefatione — qualibet fere regio suam habet Naturæ Historiam, indignum censui eandem apud nos desiderari in hoc presertim tempore, quo hoc studium in literariis Palestris lætissime efflorescit.» Per multos annos sæpius maximam partem Regni peragravit, omnia cum cura annotavit, collegit, observavit: multa perlegit et didicit, multa et ex antiquis et ex suæ ætatis scriptoribus hausit, ita, que sibi proposuerat, bene et accurate absolvit et suis viribus usus opus maxime utile de rebus naturalibus Regni Hungariæ confecit. Latine quidem scripsit, tamen singula quoque vocabulis Hungaricis, Germanicis et Sclavicis vocare notavit. Opus eius hodie quoque maximi habendum est.

STEPHANUS GÁTI ecclesiæ reformatæ sacerdos primus suis viribus nisus lingua Hungarica tres rerum naturalium partes in epitoma sua «A Természet Historiája» (historia naturalis) inscripta comprehendit et edidit. Ex Mammalibus præter animalia domestica species 25 libere viventes profert nominibus solum Hungaricis earum appositis.

Jam huius sæculi exitu, magis tamen sequentis initio maioribus studiis id agebatur, ut rerum naturalium cognitio lingua Hungarica magis magisque divulgaretur. Scriptores iam systemata LINNÆ utebantur, libros multos eliderunt partim propriis viribus scriptos, partim ex peregrina lingua conversos. JOSEPHUS FÉLBIÁN convertit librum a G. CN. RAFFIO confectum, «Naturgeschichte für Kinder» inscriptum et late divulgatum (48); PÉTERUS VAJDA opus ab G. CUVIERO compositum, quod inscribitur «La règne animal distribué d'après son organisation» (231); JOANNES FÖLDI in libro suo «Természeti Historia» (Historia naturalis) inscripto LINNÆ systema secutus species indigenas 44 accurate describit vocabulis Germanicis quoque appositis (58). Speciem novam etiam describit, que ab eo «gözü cziczikány, *Sorex hungaricus* (nec minutus, nec fodiens, nec pusillus, nec exilis LINNÆ) appellatur, quam tamen mox apperebat eandem esse, quam ex nostris finibus baro OCSKAY anno 1831 descriperat, et *Mus pratensis* nominaverat. Hæc autem varietas indigena est speciei *Muris minutus* in Russia viventis, quamobrem is recentissimis temporibus a G. MILLER *Micromys minutus pratensis* OCSKAY appellatur et hoc nomine appellatus

(79.) helyesen *Micromys minutus hungaricus* Földi néven kell nevezni.

KISSZÁNTÓI PETHE FERENC «Tanítók és Tanulók szükségekre» írott tudós könyvében (Természethistoria és Mestersegítudomány) mintegy 50 emlős-fajt, köztük 6 denevért, 8 menyét-félet, 9 eger- és porczok-félet, 3 pelét stb. ír le hazánkból (182.).

ROCHEL ANTAL «magister chirurgiæ et artis obstetriciæ», a lelkes botanikus, 1821-ben megjelent művében (191.) 33 vadonéló emlős-fajt sorol el és ír le az északnyugati Kárpátokból.

Ámbár természetvizsgálóink a Madarakkal mindenkor szívesebben foglalkoztak, a XIX. század első felében akadtak már önálló kutatók az Emlősök tanulmányozása terén is. OCSKAY F. báró, a ki különben Entomológiával foglalkozott, 1828-ban felfedezett és *Mus pratensis* néven leírt egy új egérfajt (172.). — GRINEUS NEP. J. és ROKOSZ ISTVÁN a Magyar Orvosok és Természettvisszsgálók Besztercebányán 1842-ben tartott harmadik nagygyűlésen 26 emiöst soroltak fel Felső-Magyarországból, melyeket maguk vizsgáltak volt meg (69.). — FEICHTINGER SÁNDOR az orvosi állatokat állítva össze (1840), a megfelelő emlősöket is tárgyalja (49.).

Kimagasló lelkes búvár PETÉNYI S. J. nemesak a Madarak, hanem az Emlősök kutatása terén is. Buzgalommal gyűjtötte és tanulmányozta a denevéreket, az egér-féléket s általában a kevésbbé ismert apró-emlősöket, a *Spalax*-ot; felfedezi a *Mus spicilegus* és *trizonus* (ma *Sicista loriger trizona* PET.) fajt stb. A Magyar Orvosok és Természettvisszsgálók Temesvárott 1843-ban tartott nagygyűlésén 35 nemből 61 emlős-fajt tudott kimutatni hazánkból. (178.; továbbá 179—180.) Buzgó gyűjtésének és munkálkodásának eredményei összefoglalva legnagyobb részt csak halála után jelentek meg. Az Emlősöket illetőleg CHYZER K. az egér-félékről (28.), HERMAN O. néhány denevér-fajról hátrahagyott jegyzeteit állította össze (76.).

Külföldi búvárok már ebben a korban érdeklődtek Magyarország faunája iránt. LANDBECK L. «egy képzőintézet felügyelője Würtembergben», 1838-ban beutazta az országot, Erdélyi Madarait és Emlősöket állította össze miut zoogeografiai tanulmányt (108.). BLASIUS J. H. és KEYSERLING A. gróf sokat tettek alapvető munkáikban hazánk faunája érdekében (48.). — BLASIUS 37 emlős-fajt említ Magyarországból.

Serényebben és nagyobb eredménnyel folyt a

describitur. Rectius is docente G. HORVÁTH (79) *Micromys minutus hungaricus* Földi appellaretur.

FRANCISCUS PETHE de KISSZÁNTÓ in libro suo «in usum præceptorum et discipulorum» accurate scripto (Természethistoria és Mestersegítudomány) species 50 Mammalium, in his Vespertiliones 6, Mustelidas 8, Muridas et Microtidas 9, Myoxidas 3 ex finibus nostris describit.

ANTONIUS ROCHEL, «magister chirurgiæ et artis obstetriciæ», botanicus studiosissimus in opere suo anno 1821 edito (191.) 33 species Mammalium in Carpathibus inter septentrionem et occidentem portectis libere viventes enumerat et describit.

Quamquam scrutatores nostri Aves pertractare semper malebant, iam prima parte sæculi XIX. nonnulli propriis viribus Mammalia etiam perscrutabantur. BARO F. OCSKAY, qui alioquin Entomologiæ operam dabat, novam speciem Muridarum, anno 1828. inventam describit, quæ *Mus pratensis* ab eo nominatur. (172.).

J. GRINEUS et STEPHANUS ROKOSZ in conventu tertio Medicorum et Rerum Naturæ Perscrutatorum Hungarorum anno 1842. Neosolviæ habito ex Hungaria septentrionali Mammalia 28 enumerant, quæ ipsi observabant. (69.) ALEXANDER FEICHTINGER, cum animalia Vertebrata Hungariæ obtutu pharmacologicæ consideraret (anno 1840), de Mammalibus quoque agit. (49.).

Priestantissimus studiosissimusque non solum Avium sed Mammalium etiam scrutator fuit S. J. PETÉNYI, qui diligentissime Vespertiliones, Mures, denique Micromammalia, parum cognita perscrutabatur, inter quæ est *Spalax*. Degit *Murem spicilegum* et *trizonum* (nunc *Sicista loriger trizona* PET.). In conventu Medicorum et Rerum Naturæ Scrutatorum anno 1843. in urbe Temesvár habito species 61 generum 33 ex Mammalibus in nostris finibus repertas enumerare poterat (178, tum 179, 180). Eorum, quæ collegerat et elaborabat summa, post mortem eius composita et edita est. Schedas suas ad Mammalia pertinentes C. CHYZER et O. HERMAN ediderunt, ille quidem de Muribus (28), hic de Vespertilionibus (76) scriptas.

Scrutatores externi iam his temporibus animum ad faunam Hungariæ intenderant. L. LANDBECK «preparandiæ præpositus Würtembergensis» fines nostros anno 1838 peragrans libello zoogeographico Aves et Mammalia Transylvaniae composuit (108.). J. H. BLASIUS et COMES A. KEYSERLING in libris suis, quibus aliis viam monstrabant, multum ad faunam nostram cognoscendam contulerunt (48), BLASIUS species 37 Mammalium ex Hungaria enumerat.

Maiore industria et emolumento res in altera

munka a század második felében, kivált a vége felé. Hasznos munkát végzett BIELZ E. A. Erdély állatvilágának kutatásában és megismertetésében; «Die Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens» összefoglaló munkájában 66 emlős-fajt és 4 denevérvarietást sorol fel termőhelyeikkel (13.). Értékes művel gyarapította természetrajzi irodalmunkat FRIVALDSZKY IMRE «Jellemző adatok Magyarország faunájához» művével, összeállítva benne az előbbeni korszak faunisztikai felfedezéseit Magyarországon, ki nem hagyva az Emlősöket sem (62.). — FRIVALDSZKY JÁNOS rovarani kutatásai és gyűjtései, kivált a barlangok állatvilágának tanulmányozása közben az Emlősökről, első sorban a denevérekről sem feledkezett meg és külön munkákban is közreműködve terjesztette faunánk ismeretét (63—65.). — HERMAN OTTÓ, a Mezőség állatéletét tanulmányozva, figyelemmel volt az Emlősökre is (74.). — KORNUBER G. A. pozsonyi tanár buzgón foglalkozott hazánk faunájával és, a házi állatokat is beleszámitva, 34 nemből 59 jelenleg élő fajt sorol fel hazánkból (102, 103.). Még nagyobb eredményel tanulmányozta Felső-Magyarország állatait, kivált apró emlőseit JETTELES L. H. kassai tanár, több, hazánkra nézve új fajt írva le számos dolgozatában; összesen 52 fajt sorol el a felvidékről (87—92.). Ő e korban, az 50-es, 60-as években legalaposabb kutatója hazánk Emlős-faunájának.

Gyengébb munkásságot találunk e téren a 70-es években. LÁZAR KÁLMÁN gr. egy pár népszerű értekezésben foglalkozott Emlősökkel (109, 111.). — LOVASSY SÁNDOR a hiúzról írt ugyancsak népszerű tanulmányt (119.). — MARGÓ TIVADAR a magyar *ciliatus* nézve két új denevér-fajt (*Vespertilio ciliatus* BLAS., illetőleg ennek változatát: var. *budapestinensis* és *Rhinolophus Euryale* BLAS.) fedez fel a Budai hegyekben (123.). Összeállítja továbbá a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók-nak Budapesten tartott vándorgyűlése alkalmára a Budapest környékéről ismert állatfajokat, köztök 42 fajban az Emlősöket (124.).

E vándorgyűléseknek és más körülményeknek több ilyenmű munkálat is köszöni létrejöttét a század két utolsó tizedében. KÁRDOS KÁROLY Máramaros vármegye egyetemes leírása (94.). — MÉRY ETEL Győr megye és város egyetemes leírása (143.). — MUNK MANÓ Herkulesfürdő és környéke (166.). — BREUER ARMIN Helyrajzi Emlékművében Tótvány ÖNÖN írt Dél-Magyarország

parte saeculi, imprimis sub finem eius agebatur. Utile versabatur E. A. BIELZ in animalibus Transsylvaniae conquirendis et pertractandis. In libro suo, qui inscribitur: «Die Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens», species 66 mammalium et varietates 4 Vespertilionum cum locis generationis enumerat (13). Egregio opere EMERICUS FRIVALDSZKY litteraturam zoologicam nostram augebat, cum librum suum: «Jellemző adatok Magyarország faunájához» (Indicia characteristicia ad faunam Hungariae) edidit, in quo saeculi prioris inventa comprehendit mammalia quoque proferens (62). JOANNES FRIVALDSZKY cum insecta investigaret et conquireret, imprimis autem cum antrorum animalibus operam daret, mammalibus etiam, imprimis autem Vespertilionibus curam suam impertivit et libellis quoque seorsim editis cognitionem faunae nostrae promovebat (63, 65). OTTO HERMAN animalia regionis Mezőség appellatae investigans, mammalia etiam respexit (74). G. A. KORNUBER professor Posoniensis magna cum industria faunam finium nostrorum tractavit et animalibus domesticis inclusis species 59 generum 34 ex Hungaria enumerat. (102, 103). Maiore adhuc emolumento Mammalia, imprimis minora Hungariae septentrionalis pervestigabat L. H. JETTELES professor Kassoviensis, complures species, in Hungaria novas, in libellis multis enumerans. In summa species 52 enumerat ex his regionibus. (87, 92). SUB decennium 3. et 6. huius saeculi ille erat Mammalium nostrorum accuratissimus peritissimusque investigator.

Decennio 7. huius saeculi industria paulum minuitur. Comes COLOMANNUS LÁZAR in dissertationibus nonnullis ad intellectum vulgi factis mammalia pertractat. (109, 111). Eiusdem generis est libellus ALEXANDRI LOVASSY de lynce (119). THEODORUS MARGÓ species duas, in fauna Hungariae novas Vespertilionum in montibus urbis Budae invenerat, quae sunt: *Vespertilio ciliatus* BLAS. rectius varietas eius: var. *budapestinensis* et *Rhinolophus Euryale* BLAS. (123). In celebrationem conventus Medicorum et Rerum Naturae Scrutatorum Hungariae componit elenchum animalium in regionibus urbis Budapesti ventium, in quibus sunt species Mammalium 42. (124.)

In ultima et penultima huius saeculi decade plures eius generis libri horum conventuum non minus quam aliarum rerum causa comparati sunt. Tales sunt: CAROLUS KÁRDOS, Descriptio universa comitatus Máramaros (94); ETEL MÉRY, Descriptio universa urbis et comitatus Győr (143); EMANUEL MUNK, De aquis Herkulesfürdő atque regionibus eius (166). In chorographia, ab ANIMIO

állatairól (225.), ÁCU TMÓR Pécs városáról (1), BUNYITAY V. Nagyvárad természetrajzában KERTÉSZ MIKSA az állatvilágról (25, 95.), CSATÓ J. Alsófehér vármegyéről (30.), CSERNY B. Gyulafehérvár környékéről (33.), LEHOCZKY T. Bereg vármegyéről (113.), MATISZ J. Fiume környékéről (127.), ORTVAY T. értékes összeállításban Pozsony megyéről (175.), VARGA GÉZA Hajdu megye leírásában SCHUK J. az állatvilágról (207.), VÁRADY F. Baranya faunájáról (234.), PETRICSKO JENŐ Selmeczbánya vidékéről (183.) írt.

Ide csatolhatom a SZIKLAY J. és BOROVSKY S. szerkesztésében megjelent «Magyarország vármegyéi és városai» vállalat köteteit, melyek röviden és általánosságban az állatvilágot is tárgyalják, de faunánk ismeretét legnagyobbbrészt alig mozdították elő. (Lásd részletesen a Literatura jegyzékben 122.)

Nem hiányoztak azonban búvárok és kutatók, a kik ez időszakban egyes csoportok vagy fajok gyűjtésével és tanulmányozásával foglalkoztak s ismereteinket gyarapították.

DADAY JENŐ összeállította a *Spalax typhlus* PALL. hazai elterjedésére vonatkozó irodalmi adatokat (37.); majd Erdélyben, kivált barlangjaiban a fenevéreket gyűjti szorgalmasan és feldolgozva, 20 fajt állapít meg Erdélyből, köztük egy új fajt *Vesperugo siculus* néven vezet be a tudományba; azonkívül három fajváltozatot: *Rhinolophus unhastatus* var. *homorodensis*, *Rh. bihastatus* var. *troglophilus* (*kisnyíresiensis*) és *Vesperugo serotinus* var. *transylvanus* néven ír le (38–40.).

KOCSYÁN ANTAL a Magas-Tátra észak-i oldalán, nevezetesen Árva vármegyében Óravka és Zuberecz környékén, meg a Galicziai oldalon Zakopane vidékén, élő Emlősöket gyűjti, tanulmányozza és, a házi állatok, a történeti időben kihalt, valamint a csak szóbeszédben élő alakok mellőzésével, 47 biztosan megállapított fajt ír le e magasan fekvő vidékről, a hol az alföldi alakok teljesen hiányoznak, értékes biológiai adatokkal egyetemben. Neki köszönhetjük a *Sorex alpinus* SCHNIZ. és *pygmaeus* PALL., a *Myxos dryas* SCHREB. és a *Sicista montana* MÉNELY felfedezését a Tátrában; továbbá azokat az alakokat, melyeket legújabb időkben külföldi búvárok írtak le Árvából mint új fajokat (*Neomys Milleri* MOTTAZ., *Crocivura mimula* MILLER., *Apodemus flavicollis* MELCHIOR.). — Említi, hogy a *Muscardinus avellanarius* L. faj-

BREUER edita EDMUNDUS TÖMÖSVÁRY animalia Hungariae meridionalis describit (225), TIMOTHEUS ÁCU de urbe Pees disserit (1). In Historia naturali urbis Nagyvárad ab V. BUNYITAY edita MAXIMILIANUS KERTÉSZ de animalibus dicit. (25, 95.) J. CSATÓ de comitatu Alsófehér (30), B. CSERNY de regionibus urbis Gyulafehérvár (33), T. LEHOCZKY de comitatu Bereg (113), J. MATISZ de regione urbis Fiume (127), TH. ORTVAY egregie de comitatu Pozsony (175), scripserunt. In descriptione comitatus Hajdu, ab GEYZA VARGA edita J. SCHUK de animalibus (207) scribit. F. VÁRADY de fauna comitatus Baranya (234), EUGENIUS PETRICSKO de regionibus urbis Selmeczbánya (183) disseruerunt.

Iis addiderim volumina operis ab J. SZIKLAY et S. BOROVSKY editi, quod inseribitur: «Magyarország vármegyéi és városai» (De comitatibus et urbibus Regni Hungariae), in quibus breviter et generatim de animalibus quoque agitur, sed faunae nostrae cognitio haud promovetur. (Vide seorsim in indice litteraturae 122.)

Nonnulli investigatores per annos hos in speciebus et ordinibus singulis examinandis prope omnem operam collocabant et notitiam nostram harum augebant.

EUGENIUS DADAY indicia litteraria composuit, in quibus partibus Hungariae *Spalax typhlus* PALL. habitaret (37); tum in Transsylvania praecipue in antris eius vesperiliones conquirat, eorumque species 20 ex his Regni partibus enumerat, inter quas unam novam in litteras induxit, quae *Vesperugo siculus* DADAY ab eo appellatur. Detexit praeterea varietates Chiropterorum tres, quae sunt: *Rhinolophus unhastatus* var. *homorodensis*, *Rh. bihastatus* var. *troglophilus* (*Kisnyíresiensis*), et *Vesperugo serotinus* var. *transylvanus*. (38–40.)

ANTONIUS KOCSYÁN Mammalia in latere septentrionali Altae Tatrae vivunt, ac quidem ea conquirat, quae in comitatu Árva circa Óravicz et Zuberecz et in Galicia ad Zakopane vivunt et omissis animalibus domesticis non minus quam iis, quae temporibus historicis iam extincta sunt, vel fama solum circumferuntur, species 47 certe observatas ex his regionibus altis, in quibus formae plantiarum nusquam inveniuntur, describit indiciaque biologica magni habenda affert. Detectae sunt ab eo in montibus Tatrae species haec: *Sorex alpinus* SCHNIZ. et *pygmaeus* PALL., *Myxos dryas* SCHREB., *Sicista montana* MÉNELY, tum et, quae recentissimis temporibus ab scrutatoribus externis novae ex comitatu Árva descriptae sunt (*Neomys Milleri* MOTTAZ., *Crocivura mimula* MILLER., *Apodemus flavicollis* MELCHIOR.). — Profert varietatem stabilem speciei

nak egy állandó variálása él Zuberecz környékén, melynek a farkavége 5 mm-nyire felér, de bővebben nem írja le (98.).

BRUSINA SPIRIDION a sakálról (23.), ENTZ GÉZA a fekete patkány (*Mus rattus* L.) erdélyi előfordulásáról (47.) és a hazánkban történeti időben kihalt Emlősökről ír becses tanulmányt (46.); CZYŃK EDE a törpe egérről (*Mus minutus* PALL.) természetrajzi vázlatot Erdélyből (35.). Többen írtak a hiuzról: KIMAKOVICZ M. Közép-Európában való elterjedéséről (96.), LÁZÁR L. «előfordulási helyeiről» (112.), TESCHLER Gy. a körmözei példányról (222.), ZAY MIKLÓS gr. előfordulásáról a «Kis-Tátrában» (238.). — A «morgároló» (*Arctomys marmota* L.) írt GEYER G. Gy. biológiájáról (67.), LIFTNER ISTVÁN a Királyhegyen való előfordulásáról (117.), ORDÓDI ISTVÁN a Kárpátokban éléről (173.), ROTH SAMU, új adatokat közölve róla (196.). — A SZARVAS-FÉLÉK történetéről a Tátrában ír GREISIGER MIHÁLY (68.), a borzról és menyét-félékről LAKATOS KÁROLY (106.), a magyarországi pelekről LOVASSY SÁNDOR (120.), a zergéről SZONTAGH MIKLÓS (221.). LENDL ADOLF a NEHRING A. leírta *Spalax hungaricus*-t ismerteti mint új állatot Magyarországon (115.). — Kisebb terjedelmű közleményeket írtak a hódról és a hazánkban történeti időben kihalt emlősökről: BÖHMERLE E. (20.), CHERNEL I. (26, 27.), HÖNIG I. (81, 82.), RÓTH S. (195.), SAJÓ K. (199.), WACHSMANN F. (236.).

Ausztriai szomszédaink, bécsi gyűjtők és állatbuvárok, HODEK E. ZELEBOR J. gazdag madárfaunának kedvéért szívesen látogattak el hazánkba s közben az Emlősöket sem hagyták figyelmen kívül; tanulmányaikba belefoglalták Magyarországot állatvilágát is és rendszertani monografiáikban, mint KOLENATI FR. A. (100.) és FITZINGER L. J. (30—37.), az egyes fajok magyarországi termőhelyeit hűven felemlítik s így hiteles adatokat szolgáltatnak elterjedésükhöz. — De mások sem hagyták figyelmen kívül hazánk Emlőseit. SCHAUER E. krakói tanár behatóan tanulmányozta a Középső Kárpátokat és a marmotát (202.). — TSCHUSI z SCHMIEDHOFFEN meleg érdeklődéssel ismerteti a lépéseket, melyeket a Krakói Tudós Társaság és a bécsi Zoologisch-botanische Gesellschaft a marmota meg a zerge védelme ügyében a Tátrában tett (228.).

Tizenhárom éven át (1879—1892.) sokszor időzött a Drávafokon Baranyában a Nagy-Alföldön, Horvát-Szlavonországban MOJSSISSOVICS ÁGOSTON grázi műegyetemi tanár; gyűjtött, tanulmányozott és több munkát írt hazánk e vidékeinek állatvilágáról (153—162.). E lelkes munkálatokban érdemes adatokat jegyzett ugyan fel az Emlősök köréből is,

Muscardini avellanarii L. circa Zuberecz viventem, que extremam caudam in 5 millimetrorum longi tudinem albam habet, quam tamen fusius describere omittit. (98.)

SPIRIDION BRUSINA de *Cine aureo* L. (23.) GEYZA ENTZ de diffusione *Muris rattii* L. in Transsylvania (47) et de Mammalibus patrie nostrae, etate historica extinctis bene disseruerunt (46). EDUARDUS CZYŃK de *Mure minuto* PALL. Transylvanie scripsit (35). Pures nonnulla de lynce ediderunt, ut M. KIMAKOVICZ, qui de diffusione eius in Europa media (96), L. LÁZÁR, qui de sedibus eius (112), G. TESCHLER, qui de exemplari körmözeiensi (222), Comes NICOLAUS ZAY, qui de sedibus eius in Tatra minore (238) disseruit. De *Arctomys marmota* L. scripserunt: G. G. GEYER de biologia (67), STEPHANUS LIFTNER de sedibus eius in monte Királyhegy (117), STEPHANUS ORDÓDI de iis, qui in Carpathis vivunt (173); SAMUEL ROTH nova indicia de eo profert. De Cervi Tatrae MICHAEL GREISIGER res historicas affert (68), de mele et Mustelidibus CAROLUS LAKATOS (120), de Myoxidis Hungariae ALEXANDER LOVASSY (120), de rupicapra NICOLAUS SZONTAGH (223) scripserunt. ADOLPHUS LENDL *Spalacem hungaricum* ab A. NEHRING descriptum ut animal novum ex Hungaria adducit (115). Commentationes breviares de castore et de mammalibus patrie nostrae, etatibus historicis extinctis composuerunt: E. BÖHMERLE (120); ST. CHERNEL (26, 27), ST. HÖNIG (81, 82), S. RÓTH (195), C. SAJÓ (199) et F. WACHSMANN (236). Vicini nostri Austriaci, collectores et animalium studiosi Vindobonenses, ut E. HODEK et J. ZELEBOR faunae nostrae quoad aves copia alleci saepe fines nostros adierunt, et Mammalia quoque respexerunt. Animalia Hungariae in universum complectentes, in monographiis systematicis FR. A. KOLENATI (100) et L. J. FITZINGER (30—37) loca natalia Hungariae specierum fideliter memorant itaque indicia certa ad diffusiones earum subministrant. Alii quoque Mammalibus nostris operam dederunt, in quibus E. SCHAUER professor Krakoviensis Carpathes centrales inuestigant marmotas examinant (202), TSCHUSI z SCHMIEDHOFFEN autem eximia cura enarrat, quomodo Societas litteratorum Krakoviensis et Societas Vindobonensis (Zool.-bot. Gesellschaft) marmotas et rupicapras Tatrae defendi velint. (228.)

Per tredecim annos saepe in territorio Drávafok comitatus Baranya et in planitie Hungariae Nagy-Alföld vocata, tum in Regno Croatia-Slavonia commemorabat AUGUSTUS MOJSSISSOVICS academiae technicae Grazenis professor, qui his colligens plures libellos de animalibus harum regionum edidit (153—162), in quibus quidem nonnulla memora-

pl. a Drava partján elejtett sakárlól, a fekete patkány (*Mus rattus* L.) gyakoriságáról, mely Baranya déli részén valóságos csapás (Landplage), a gamszarvas rendkívüli fejlettségéről stb.: de nem mondhatjuk, hogy Emlőseink ismeretét érdemileg szélesítette volna.

Szóval volt munkáldoklás, de Emlőseinkről a század végén sem tudtunk sokkal többet, mint a közepén.

TÖKÉS LAJOS még a jelen század elején is a megszokott keretben sorolja el «Délmagyarország Germáncz Faunája» dolgozatában Emlőseinket, számára 49-et, de az egyes fajoknak pontos termőhelyeiket megadva, nagyobb értéket ad nekik. Megállapítja pl. hogy a *Vespertilio borealis* NILS. elterjedésének legfőbb határa Magyarországon a Báziaszi erdő; hogy zerge a Szárköhöz hasonlóan, Izvorbizán, a Marillavölgy környékén «több van, mint a Tatrában»; hogy Délmagyarországon kétféle nyúl van: kisebb *homoki* és nagyobb *erdei nyúl*. Kár, hogy nem írja le őket. (224.)

OROSZ ENDRE értékes adatokat közöl a *Spalax typhlus* PALL. életéről és előfordulásáról. (174.)

SZALAY BÉLA dr. legújabbban történeti időben kihalt Emlőseink kérdésével foglalkozik behatóan és történeti kutatók alapján végérvényes megoldásra törekszik. (210—218.)

RÓTH SAMU dr. Felső Magyarország barlangjainak kutatásával faunánk történetére sok érdekes adatot szolgáltatott. (193, 194.)

Korunkban élő hazai Emlőseink tanulmányozását újabb időben voltaképpen MÉHELY LAJOS kezdte meg, arra az igazi utra lépve, a melyen haladva, tiszta és szabatos képet kapunk majd Emlősfajainkról. Miután a magyarországi Reptiliák kutatásában körülbelül befejezte munkáját, tudva és érezve elmaradásunkat az Emlősök ismerete terén: a 80-as évek végén ezek feldolgozására szánta magát. Kezdetben egyes érdekesebb fajok (vadmacska, vidra, nyérez, sakál és nádi farkas) monografiáshoz leírását adta (130—133.); majd beható vizsgálat tárgyává tette a denevéreket és tanulmánya eredményeként 1900-ban megjelent «Magyarország denevéreinek morographiája», melyben összeszedve a szétszórt adatokat és összehasonlító kritikával alaposan megrostálva, 19 fajt állapít meg hazánkból (134.). Később (1910) a *Myotis Vattereri* KÜHL. és a *Synotis barbastellus* SCHNEB. két fajt csatolja hozzájuk Budapest környékéről (139.). BRENN ALFRED hírneves «Thierleben»-jének magyarba áttüzetésével az Emlősöket, kivált a hazaiakat olyan tanul-

bia de Mammalibus etiam adnotavit, ut de *Cane aureo* ad ripam Dravae fluminis caso, de frequentia *Muris ratti* L. eade (Landplage) partis meridionalis comitatus Baranya, de validitate praecipua cervi: quorum summa tamen notitia Mammalium nostrorum non multum provehebat.

Igitur dici potest sine saculi nos de Mammalibus nostris haud plus cognitum compertumque, quam in media eius parte habuisse.

LEDOVICUS Tökés initio saculi praesentis in opere, quod inscribitur «Délmagyarország Germáncz Faunája» (Fauna Vertebratorum Hungariae meridionalis) Mammalia nostra, et quidem 49 eorum solito modo enumerat, sed, quod operis meritum auget, loca natale specierum accurate apponit. Pro certo affirmat *Vespertilionem borealem* NILS. in Hungaria meridie versus silvam ad urbem Bázias iacentem non excedere; rupicaprarum maiorem multitudinem in monte Szárköhavas in Izvorbiza circa vallem Marillavölgy quam in Tatra inveniri; Hungariam duas species leporum alere: minorem (lepus sabulosus) et maiorem (lepus silvestris), quorum tamen neutrum describit. (174.)

ANDREAS OROSZ notabilia quaedam de vita et sedibus *Spalacis typhli* PALL. affert. (174.)

BÉLA SZALAY de Mammalibus nostris, temporibus historicis extinctis subtiliter disputat et fontibus historicis usus rem definite diiudicare nititur. (210—218.)

SAMUEL RÓTH cavernas Hungariae septentrionalis pervestigans multa ad historiam faunae nostrae memoratu digna protulit. (193, 194.)

Indagator proprius Mammalium nostrorum huius aetatis LEDOVICUS MÉHELY est dicendus eam viam ingressus, qua vera subtilisque imago faunae Mammalium nostrorum olim effingi poterit. Cum in indagandis Reptilibus Hungariae opus praene perfecisset, et nos in cognoscendis Mammalibus ab aliis superari vidisset, sub exitu decenni octavi ad haec conficienda se contulit. Initio monographias specierum memorabiliorum (*Felis silvestris*, *lutra*, *lutreola*, *Canis aureus*, *Canis minor*) edidit (130—133), mox *Vespertilionibus* operam dedit et anno 1900 monographiam, quae inscribitur «Magyarország denevéreinek morographiája» publici iuris fecit, qua indicibus dispersis collectis et arte critica comparativa recognitis species 19 eorum apud nos vivere affirmat. (134.) Mox (1910) ex regionibus Budapestini duas species eis adiunxit, quae sunt: *Myotis Vattereri* KÜHL. et *Synotis barbastellus* SCHNEB. (139.) Opere ALFREDI BRENNI celeberrimo, quod «Thierleben» inscribitur in linguam Hungaricam converso, Mammalia imprimis autem indi-

ságosan dolgozta át, hogy szinte forrásmunkává alakította (135.). A Rágcsálók rendjére terjesztve bővírlátat, «A földi-kutyák fajai» tudós munkájával ajándékozta meg az irodalmat, melyben a többi közt a nálunk eddig *Spalax typhlus* PALL. néven szereplő érdekes állatfajról kimutatja, hogy tulajdonképen Délnyugati-Oroszország lakója, s hogy a nálunk honosak részben a NEHRING A. leírta *Spalax hungaricus* fajhoz tartoznak, részben egy alfajához, melyet *Sp. hungaricus transylvanicus* néven ír le, és részben a *Sp. monticola* NEHRING fajnak egy alfajához, a *Sp. monticola syriensis* MÉHELY alfajához. (138.)

Volt még egy állatfajunk, melyet PETÉNYI fedezett fel hazánkban és *Mus trizonus* néven nevezett, gyűjteményeinkben és irodalmunkban pedig általánosan *Sminthus vagus* BLAS. néven szerepelt és faji nivoltának megállapítására nagyon rászorult: MÉHELY beható tanulmányával végleg tisztázta, hogy a PETÉNYI gyűjtötte alföldi *Mus trizonus* a *Sicista loriger* NATH. fajnak tájvártozata és *Sicista loriger trizona* PETÉNYI néven nevezendő. A KOCSYAN A. felfedezte hegyvidéki alak pedig más, új fajnak tekintendő, melyet *Sicista montana* MÉHELY néven vezetett be a tudományba (140, 142.). Az egyiptomi patkány (*Mus rattus alexandrinus* GEOFF.) magyarországi előfordulásának megállapításával tisztázza a hazai patkányfajok kérdését (136.). Két új poczkofaj (*Microtus agrestis* L. és *M. ratticeps* KAYS. et BLAS.) is kimutat hazánk földjéről (137.). Végre beiktatja a magyar faunába a legkisebb emlős állatot, a *Pachyura etrusca* SAVI ezizckányfajt (144.). Nem kis érdeme, hogy az Emlősök faji megállapításában olyan kriteriumot (a hím párzó-szervet) vezet be, a mely állandó jellemű s eddig alig vették figyelembe (141.). Mindezek alapján és a GERRIT S. MILLER «Catalogue of the Mammals of Western Europe, London 1912» megjelenése alkalmából összeállította a Magyarországból eddig ismert Emlősöket, összesen 88 fajt és alfajt állapítva meg. (143.)

Ez összeállításában benne van a SCHWALM A. ÁRMÍN felfedezte *Myotis dasycneme* BOIE és a FÖLDVÁRY DEZSŐ találta *Rhinolophus Blasii* PETERS két denevér faj is, valamint legnagyobb részét mindazok a tudományra nézve is új fajok, melyeket újabb időben külföldi tudósok írtak le hazánkból, valamint azok is, melyeket nem hazánkból írtak ugyan le, de előfordulásuk valószínű.

gena tam subtiliter retractavit, ut pene fons haberi possit. (135.) Tum ad ordinem Rodentium lucubraciones suas extendens librum «A földi-kutyák fajai» (De Spalacidis) inscriptum edidit, in quo *Spalacem typhlum* PALL., qui apud nos nominatur, incolam proprium Russiæ inter meridiem et occidentem spectantis esse demonstrat, eos autem, qui apud nos vivunt, partim eiusdem speciei esse, quos A. NEHRING nomine *Spalacis hungarici* nuncupatos describit, partem ad subspeciem eius, *Spalacem hungaricam transylvanicam* MÉHELY nominatam pertinere, partim ad subspeciem speciei *Spalacis monticolæ* NEHRING, quæ subspecies *Spalax monticola syriensis* MÉHELY vocaretur. (38.)

Species ea, quam PETÉNYI apud nos invenerat et *Murem trizonum* appellaverat, in collectionibus litteraturaque nostra autem generatim *Sminthus vagus* BLAS. nominabatur, magnopere indigebat, ut determinaretur, cuius speciei esset, MÉHELY accuratissime examinando probavit *Murem trizonum*, ab PETÉNYI in campis nostris collectum, varietatem regionalem esse speciei *Siciste lorigeræ* NATH. eamque *Sicistam lorigeram trizonam* PETÉNYI esse appellandam: formam montanam, ab A. KOCSYAN inventam autem speciem aliam, eamque novam esse habendam, quam sub nomine *Sicista montana* MÉHELY in litteraturam induxerat. (140, 142.) *Murem rattum alexandrinum* GEOFF. apud nos inveniri posse demonstrat, qua re dubitationem omnem de speciebus rattorum patriæ nostræ tollit. (136.) Tum duas species novas *Microtorum* ex finibus nostris enumerat: *Microtum agrestem* L. et *Microtum ratticipem* KAYS. et BLAS. (137); denique minimum Mammalium, speciem Soricidarum sub nomine *Pachyura etrusca* SAVI notam faunæ nostræ inseruit. (144.) Non ultima laus est, quod ad Mammalium species cognoscendas notam cognitionis stabilem sed ab aliis neglectam, membrum genitale maris adhibuit. (141.) His nisis, cum opus, quod inscribitur: «GERRIT S. MILLER, Catalogue of the Mammals of Western Europe, London, 1912» in lucem prodit, Mammalia patriæ nostræ, adhuc usque cognita composuit, species et subspecies 88 enumerans. (143.)

Hoc in indice inveniri possunt et species duæ Chiropterorum: *Myotis dasycneme* BOIE ab ARMINIO A. SCHWALM et *Rhinolophus Blasii* PETERS ab DESIDERIO FÖLDVÁRY inventæ, necnon maxima pars specierum earum, disciplina etiam novarum, quas recentissime docti viri externi ex patria nostra enumerabant, denique eæ, quas, quamvis non ex patria nostra descriptas, apud nos quoque reperiri posse verisimile est.

Sajnálatos, a mi Emlős-faunánkat általában azonosnak gondoltuk Közép-Európa faunájával, melyet külföldi szerzők sokszor leírtak, azért azt hittük, hogy alig érdemes vele külön foglalkozni. Azonkívül, hogy az emlősök gyűjtése, tanulmányozása már csak rejtőzködő természetűek s többnyire éjjeli életmódjuk miatt is nehéz, eme felfogás is volt az oka, hogy igazi kutatásukra kevesen vállalkoztak. Pedig, hogy még nagyobb Emlősünk között is van eltérő alak, sőt külön faj, bebizonyították külföldi búvárok.

THOMAS OLLDFIELD a közönségesen ismert vad-disznón (*Sus scrofa* L.) kívül egy Kolozsvarról kapott példányban új fajt (*Sus Attila* THOMAS) ismert fel hazánkban, a mely hazánkban kívül Déli-Oroszországban is él. (223.)

BOLEZAT EUGÈNE dr. 1903-ban a Kárpátok ginszarvasainak szarvalakulását tanulmányozva, a szarvasok alkata, termete, színezete és tartózkodáshelye alapján két fajtát (Rasse) különböztet meg a Keleti Kárpátokban: a lapályosabb vidéken élőt és a hegyeken tartózkodót, *Cervus vulgaris campestris* és *Cervus vulgaris montanus* néven. MILLER G. is bevette katalógusába a *C. elaphus germanicus* DESM. alfaj mellé mint megállapított alfajokat (149.). TROUSSART Conspectus-ában azonban, mely 1910-ben jelent meg, BOLEZAT e két fajtája nem szerepel.

Az apró-emlősök serege még több új és érdekes alakot szolgáltatott azoknak a holdgoknak, a kik szerencsés helyzetben egészen a tudományos búvárlatnak szentelheték magukat.

MOTTAZ CHARLES leírja a *Neomys Milleri* cziczikány-fajt Zubereczről Árva megyéből. (165.)

MILLER GERRIT S. a *Crocidura mimula* cziczikány-fajt Hátszegről és a Tátrából; négy poczokalfajt: *Eutamias glareolus isticus* Csallóköz-Somorjáról és Hátszegről. *Microtus levis* Čepinről Eszék közelében, *Microtus angularis* Hátszeg vidékéről és *Microtus ulpium* ugyancsak Hátszegről; a *Lepus timidus Varronis*-t Lékáról Vas vármegyéből. (147, 148.)

MELCHIOR az *Apodemus flavicollis* egér-fajt írja le Hátszegről. (143.)

ALTUM BERNARD a *Sciurus vulgaris* L. fajnak a tipikus alakon kívül hat varietását különbözteti meg, melyek közül kettő ázsiai, négy európai, nevezetesen Németországi: *varietas fuscoatra*, *nigrescens*, *brunnea*, *quadricolor* (2.). Ezek közül MILLER G. S. egyet vesz fel katalógusába hazánk-

Mírum, quod faunam Mammalium nostrorum generalit cum fauna Mediae-Europae, a viris doctis externis saepius descripta congruere putabamus, quamobrem eam seorsim perscrutata opere pretium non esse credebamus. Hac opinione, praeterquam quod mammalia conquirere eaque investigare, cum pleraque eorum delitescant nocturne vagentur, perdifficile est, maxime impediatur, ne qui nostrum ea indagare vellet. Sed viri docti externi inter mammalia nostra inter maiora etiam — formis, imo speciebus ab formis et speciebus Mediae-Europae differentia reperiri posse probant.

OLDFIELD THOMAS stum ex Claudiopoli sibi missum ab sue vulgo cognito (*Sus scrofa* L.) differentem et speciem novam (*Sus Attila* THOMAS) esse probavit, qui extra fines nostros in Russia meridionali quoque viveret. (223.)

EUGÈNE BOLEZAT, cum anno 1903 formationes cornuum cervorum in Carpathibus viventium examinaret, eorum, si figuram, staturam, colorem et sedes spectes, duas varietates in Carpathibus orientalibus vivere demonstrabat: quarum altera, in locis campestribus vivens, *Cervus vulgaris campestris*, altera in montibus degens, *Cervus vulgaris montanus* ab eo nominabatur. Has utraque G. MILLER in Catalogo stum ut iam subspecies certas recepit easque ad subspeciem *Cervum elaphum germanicum* DESM. adiunxit (149). In Conspectu tamen TROUSSART-i, anno 1910 edito neutra earum invenitur.

Cohors mammalium minorum formas complures novas memoratu dignas felicibus iis subministrabat, qui secunda conditione usi se totos litteris tradere poterant.

CAROLUS MOTTAZ describit speciem novam ex familia Soricidarum (*Neomys Milleri* MOTTAZ) circa Zuberecz in comitatu Árva viventem. (165.)

MILLER S. GERRIT describit *Crociduram mimulam* in Hátszeg et in Tátra viventem, tum *Eutamium glareolum isticum* ex Csallóköz-Somorja et Hátszeg, *Microtium levis* ex Čepin circa urbem Eszék, *Microtium angulare* ex regione Hátszeg, et *Microtium ulpium* ex eodem loco; denique *Leporem timidum Varronis* ex Léka comitatus Vas (147, 148.)

MELCHIOR *Apodemum flavicollis* ex Hátszeg describit (143.)

BERNHARDUS ALTUM praeter formam typicam speciei *Sciuri vulgaris* L. sex varietates distinguit, ex quibus duae in Asia, quattuor in Europa et quidem in Germania vivunt. Haec sunt: *varietas fuscoatra*, *nigrescens*, *brunnea*, *quadricolor*. (2.) Ex his G. S. MILLER in Catalogo suo unam in nostra patria

ből, melyet a mai felfogás értelmében a *Sciurus vulgaris* L. alfajának tekint és *Sciurus vulgaris fuscoater* néven nevez. Példányai Csallóköz-Somorjáról, Hátszegről és Zubereczről valók. MILLER és TROUESSART szerint a *Sciurus vulgaris* L. fajnak a hazája Svédország és Norvégia déli része; Közép-Európában nem is fordul elő; az itt honos alak a *Sciurus vulgaris fuscoater* ALTUM.

BARRETT-HAMILTON GERHARD E. H. ismét arra tanít, hogy sündisznóknak sem felel meg az *Erinaceus europaeus* L. fajnak, mely Európa nyugati részén honos, hanem az *Erinaceus roumanicus* BARRETT-HAMILTON fajnak, melynek Közép- és Dél-Európa a hazája (8.).

NEHRING ALFRÉD *Spalax hungaricus* fajáról (*Spalax typhlus* var. *hungaricus* NEHRING) már megemlékeztünk (168.).

HILZHEIMER MAX az európai nyulakról írt tanulmányában a MATSCHE *transsylvaniaicus* faján kívül *L. europaeus carpathorum* néven új alfajt ír le, melynek hazájául a Kárpátokat mondja (77a.).

MATSCHE PAUL romániai Emlősök között a mezei nyúlak egy új fajtát *Lepus transsylvanicus* néven írja le (128.), melynek hazájáról TROUESSART «Conspectus Mammalium Europae 1910-ban megjelent munkájában azt mondja, hogy «Transsylvania et Roumanie» (227.). MATSCHE ugyanezen munkájában egy új menyőtfajt is leír *Mustela (Ictis) Dombrowskii* néven, melyről azt mondja, hogy bőrből levő romániai példányai teljesen meg egyeznek két Székesfehérvárról származó példánnyal; e szerint e faj Magyarországon is él. — Ugyanezen szerző ugyanebben a dolgozatában azt találja, hogy a *Rhinolophus Euryale* BLASIUS denevérfajnak MÉHELY adta leírása nem azonos a BLASIUS leírásával s inkább ráillik azokra a példányokra, melyeket ő Romániában a Duna mellékén talált, azért új nevet ad neki, új fajnak veszi: *Rhinolophus Méhelyi* MATSCHE (*Rhinolophus euryale* MÉHELY, nec. BLASIUS) (128. p. 227.), TROUESSART Conspectusában benne van.

TROUESSART E. L. rendszertani munkájába felvette azt a két denevér-fajváltozatot (*Rhinolophus ferrum-equinum homorodensis* DADAY, *Eptesicus scrotinus transsylvanicus* DADAY) és egy fajt (*Eptesicus siculus* DADAY) is, melyeket DADAY J. Erdélyből írt le (40.), MÉHELY L. azonban alapvető monografiájában (134.) nem fogadott el; valamint a *Myotis myotis spelaea* BIELZ fajváltozatot is, mely ugyancsak DADAY J.-tól származik (16.). Ezeket, MÉHELY vizsgálataira támaszkodva, nem iktattam be

quoque vivere scribit, quam secundum sensum hodie prevalentem subspeciem *Sciuri vulgaris* L. habet, et *Sciurum vulgarem fuscoatrum* appellat. Exemplaria eius in Csallóköz-Somorja, Hátszeg et Zuberecz inveniebantur.

MILLER et TROUESSART *Sciurum vulgarem* L. in Suecia et Norvegia nasci neque in Europa media reperiri posse affirmant, ubi subspecies *Sciurus vulgaris fuscoater* ALTUM vivat (8.).

GERHARD E. H. BARRETT-HAMILTON docet Erinaceum nostrum non *Erinaceo europaeo* L. in partibus Europae occidentalis viventem, sed *Erinaceo roumanico* BARRETT-HAMILTON respondere, qui Europam mediam et meridionalem incolat (8.).

De *Spalace hungarico* ALFRÉDI NEHRINGI (*Spalax typhlus* var. *hungaricus* NEHRING) iam supra mentionem fecimus (168.).

MAXIMILIANUS HILZHEIMER in commentatione, de leporibus Europae scripta praeter speciem transsylvanicam, a MATSCHE prolata, novam subspeciem profert, eam in Carpathibus vivere dicit (77 a) et *Leporem europaeum Carpathorum* appellat.

PAULUS MATSCHE ex Mammalibus Romaniae novam subspeciem *Leporis europaei* describit eumque *Leporem transsylvanicum* appellat (128), quem TROUESSART in catalogo suo, anno 1910 edito et «Conspectus Mammalium Europae» inscripto, in Transsylvania et Romania vivere dicit (227). Eodem opere MATSCHE novam speciem Mustelarum describit, quae *Mustela (Ictis) Dombrowskii* ab eo appellatur, cuius exemplaria omnino respondere dicit exemplaribus duobus Alba Regia (Székesfehérvár) originem ducentibus; itaque haec species in Hungaria etiam vivit.

Auctor idem opere eodem MÉHELYUM et BLASIUM in descriptione *Rhinolophi Euryale* BLASIIUS inter se differre dicit et descriptionem eam, quam apud MÉHELYUM legamus, magis convenire exemplaribus iis, quas ipse in Romania ad fluvium Danubium repererit, quamobrem se speciem hanc novam putare, cui nomen novum dandum sit: *Rh. Méhelyi* MATSCHE (*Rh. euryale* MÉHELY nec BLASIIUS). (128, p. 227). In Conspectu TROUESSARTI inest.

E. L. TROUESSART in opus hoc suum systematicum subspecies duas (*Rhinolophus ferrum-equinum homorodensis* DADAY, *Eptesicus scrotinus transsylvanicus* DADAY) et speciem unam (*Eptesicus siculus* DADAY) ab EUGENIO DADAY ex Transsylvania descriptas (40) recepit, quas tamen MÉHELY in Monographia sua (134) repudiavit. Inest praeterea in conspectu TROUESSART-i varietas *Myotis myotis spelaea* BIELZ, quam pari modo DADAY induxit (116). Has luctationibus MÉHELY-i nisis ex indice meo exclusi.

sorozatomba. De talállok TROUSSERT Conspectusában más alfajokat, melyeket MÉHÉLY említett összefoglalásában (143.) nem sorol fel: *Sorex araneus carpaticus* BARRETT-HAMILTON az Erdélyi hegyekből; *Neomys fodiens naia*s BARRETT-HAMILTON Erdélyből, Hátszegről; *Sciurus vulgaris varius* KERR., «une partie de la Hongrie»; *Sc. vulgaris italicus* BONAPARTE, «les montagnes du Centre et du Sud-Est de l'Europe (Karpathes)»; *Mus musculus hortulanus* NORDMANN (Hongrie). Ezeket besoroztam összeállításomban. Ez utóbbi alfajt FRIVALDSZKY J. különben is közönségesnek mondja hazánkban (83.).

Gímszarvasunkok BOTEZAT megkülönböztette két alfaját (*Cervus elaphus campestris* és *C. elaphus montanus*), amibár ő maga kifejezi, hogy «a mit rólok mond, semmi esetben sem beferezett dolog és a végleges ítélethez további megfigyelések, tapasztalatok és megfontolások szükségesek, tehát még igazán beható tanulmányozásra szorul» (19. p. 133). MILLER G. Catalogusára támaszkodva, beiktattam a sorozatba.

Mikor a Magyarországi Emlősök összeállítására vállalkoztam, féltem, hogy sorozatom nagyon sovány lesz. Most az irodalomban megjelent adatok bősége, olykor meglepő volta okoz nehézséget. Nem könnyű beleélnem magamat, hogy régi megnyugvással elfogadott *Erinaceus europaeus* L. és a *Sciurus vulgaris* L. fajt, mint ilyet kihagyjam faunánkból. A faji, majd alfaji különbségek megállapításának jogosultságát, mint ezekre, úgy másokra nézve sincs módomban megvizsgálni s így el kell fogadnom, annál inkább, mert hazai várokok már régebben is kifejezték hasonló véleményüket. JETTELES Kassa környékén *kétféle sündisznót* talál; le is írja, bár végeredményben mindakettőt az *europaeus* L. fajhoz tartozónak ítéli (89.). — GROSSINGER is kifejezi, hogy «In Hungaria observavi: majores . . . minores.» (70. I. p. 480.). A mókusra nézve HORVÁTH GÉZA megjegyzi, hogy a felső-magyarországi erdőkben nemesak barnafekete, hanem barnavörös színben is előfordul. (78.). A színbeli változatokra már GROSSINGER is figyelmet: «apud nos in quernis et faginis silvis tam rufi, quam fusci ac cinerei occurrunt» (70. I. p. 473.).

Világosan meg nem állapított fajokat (nádi farkas, havasi nyúl), alfajokat sorszám nélkül, esetleg jegyzetben vettem fel a megfelelő családba.

Másrészt helyet adtam faunánkban két olyan fajnak, melyekről általános volt a nézet, hogy telepített, behozott állatok. Ezek: a tengeri nyúl *Oryctolagus cuniculus* L.) és a dämvad (*Cervus*

Alia quoque species in conspectu TROUSSERT-ilegi possunt ab MÉHÉLY-io in opus supra memoratum (143) non receptae. Tales sunt: *Sorex araneus carpaticus* BARRETT-HAMILTON ex montibus Transsylvaniaensibus; *Neomys fodiens naia*s BARRETT-HAMILTON ex «Hátszeg Transylvaniae»; *Sciurus vulgaris varius* KERR. «une partie de la Hongrie»; *Sciurus vulgaris italicus* BONAPARTE, «des montagnes du Centre et du Sud-Est de l'Europe. (Karpathes)»; *Mus musculus hortulanus* NORDMANN «Hongrie», quem J. FRIVALDSZKY etiam in patria nostra vulgarem esse affirmat (83). Has ego indicii meo subieci.

Cervos nostros BOTEZAT duas subspecies habere dicit (*Cervus elaphus campestris* et *C. elaphus montanus*), quamquam ipse monet, ne, quod ipse de his diceret, iam certum et perfectum putetur; multo usu, multis observationibus et considerationibus longius etiam opus esse, priusquam de hac re definite indicari possit. (19. p. 133). Has subspecies ego G. MILLER-i Catalogum sequens in enumerationem meam recepi.

Cum Mammalia Hungariae conficienda recepi, timebam, ne enumeratio mea valde exilis futura esset, nunc autem copia indiciorum, quae in literatura prodierant, quaeque stuporem nonnumquam movent, pene obruor. Non facile adducor, ut species iam diu receptas, ut *Erinaceum europaeum* L. et *Sciurus vulgarem* L. ex indicie specierum faunae nostrae eximam. Utrum notae ad discernendas species et subspecies recte assumantur nec ne, hoc mihi nec in his, neque in aliis diiudicare licuit, itaque nunc spectatissimos auctores sequor, eo magis, quia ab huiusmodi sententia et nostrates iam pridem non abhorruerunt. JETTELES circa urbem Kassa duas formas Erinaceorum invenit, easque describit, denique tamen utrasque ad speciem *E. europaeum* L. pertinere putat. Et GROSSINGER «In Hungaria — inquit — observavi majores . . . minores». (70. I. p. 480). In silvis Hungariae septentrionalis GEYZA HORVÁTH sciuros non solum fuscis, sed etiam rufis vivere dicit (78). De colorum varietate iam GROSSINGER quoque monet: «Apud nos in quernis — inquit — et faginis silvis tam rufi, quam fusci ac cinerei occurrunt». (78. I. p. 473).

Species et subspecies dilucide apud nos non constitutas (*Canis minor*, *Lepus timidus* L.) sine numero ordinario, vel cum adnotatione in familiam quamque suam recepi.

Ex alia parte duas species in faunam nostram induxi, quae vulgo importatae habebantur, et quidem *Oryctolagus cuniculus* L. et *Cervus damianus* L.,

dama L.) Még ha való volna is, hogy telepített állatok, mai számuk, elterjedésük és életük feljogosítana, hogy magyarföldi állatoknak tekintsük őket. De ezt a szempontot nem is tekintve, mindakettőről bizonyos, hogy a Dilyviumban honos volt hazánk mai területén. A dányvadról különösen SZALAY BÉLA mutatta ki újjabban, hogy a diluviumi rétegekben fossil maradványait még Brandenburgban is megtalálták, hogy a Jégkorszakban délfelé szorult s a történelmi idők kezdetén eskais a Földközi-tenger környékén volt ugyan honos, de innen azután — talán az ember közbenjárásával is — tovább terjedt és újra elszaporodott hazánk földjén. Hogy Magyarországon vadon élt, történelmi okiratok is bizonyítják. (212, 213.)

Nem esekély a nem éppen hazánkból, hanem határainkról leírt új alakok száma, melyek részben nálunk is megvannak, vagy meglehetnek. Ezeket összeállításomban be is vettem: *Rhynolophus Méhelyi* MATSCHE Romániából, *Mustela Dombrowskii* MATSCHE, melyről TROUESSART azt hiszi, hogy az eredetileg Sárdiniából ismert és a Dobrudsából is leírt *M. nivalis boccamela* BECHSTEIN fajhoz tartozik; *Lepus eur. transylvanicus* MATSCHE Romániából, *Heliomys Nehrungi* MATSCHE Romániából, *Arvicola illyricus* BARR.-HAM., Boszniából, *Pitymys dacicus* MILLER Romániából, *Cervus elaphus campestris* és *C. e. montanus* BOTEZAT Bukovinából, *Caprea capreolus transylvanicus* MATSCHE az Erdélyi Kárpátok romániai oldaláról.

Nehézséget okoz LINNÉ több fájának az északi vidékekre vonatkoztatása és a közép európai fajoktól, melyekkel általában azonosoknak tartottuk őket, elkülönítése. Legjobb tudásom szerint intéztem besorozásukat. Lehet, hogy ez uton több faj vagy alfaj került faunánk keretébe, mint valójában van, de ezt nem tartom nagy bajnak; kisebbnek, mint ha valamelyik kimaradt volna belőle.

Behatóbb tanulmányozás a régibb felfogás szerint alkotott nemek és fajok felbontására, az elnevezések megváltoztatására, a hármas nomenclatura alkalmazására vezette a buvárokat. A menyinyire tükörképe ez a részletes vizsgálatoknak, annyira visszatetsző névalakzatokat is szült; legáltalbb olykor. A faji névnek a lex prioritatis alapján való megtartása és egyszersmint nemí névül alkalmazása, továbbá a fajnak alfajokra bontása hozta létre a *Cricetus cricetus cricetus* L., *Glis glis glis* L. stb. neveket. Teljes meggyőződésemmel álllok e tekintetben MÉHELY LAJOS mellé, a ki ez ellen a beteg állapot ellen határozottan kikel, helyesen fejezvé ki, hogy a fajt két különböző névvel kell jelölni és az

que etiam si importate olim essent, hodie iam et multitudine et diffusione et vite ratione animalia indigena sunt habenda, que preterea iam in aetate Diluvio, in his finibus occurrunt. De *Cerro dama* BÉLA SZALAY nuperime demonstrabat reliquias fossiles eius etiam in straturis diluvialibus finium Brandenburgicorum repertas esse, eumque aetate Glaciali meridiem versus detrusum, initio aetatis, quae iam sub historia m eaderet, nonnisi in regionibus Mari Mediterraneo adiacentibus vixisse, unde mox — et hominis opera fortasse — se diffudisse et in terra patriae nostrae iterum numero auctum esse. Litterarum monumentis historicis etiam demonstratur libere eum indomitumque in Hungaria vixisse. (212, 213.)

Non parvus est numerus formarum, non ex finibus nostris, sed ex regionibus descriptorum, quae partim apud nos quoque inveniuntur, vel inveniri possunt et in collatione mea etiam leguntur: *Rhynolophus Méhelyi* MATSCHE ex Romania, *Mustela Dombrowskii* MATSCHE ex Romania, quam TROUESSART ad speciem primum ex Sardinia cognitam et ex Dobrudda quoque descriptam (*Mustela nivalis boccamela* BECHSTEIN) pertinere putat; *Lepus europaeus transylvanicus* MATSCHE ex Romania, *Heliomys Nehrungi* MATSCHE ex Romania, *Arvicola illyricus* BARR.-HAM. ex Romania, *Pitymys dacicus* MILLER ex Romania, *C. elaphus campestris* BOTEZAT et *C. elaphus montanus* BOTEZAT ex Bukovina, *Caprea capreolus transylvanicus* MATSCHE ex lateribus ad Romaniam vergentibus Carpathum Transylvanicorum.

Haud facile est complures LINNAE species novissime regionibus septentrionalibus adtributas ab speciebus Medio-europaeis, a quibus generatim nihil differre eas putabamus, segregare. Quam potui optime eas inserui. Qua re fortasse fieri potuit, ut plures, quam re sunt, species aut subspecies in faunam nostram reciperem, hoc tamen malum minus duco, quam si unam vel alteram omissem.

Subtilius inquirendo scrutatores eo adducti sunt, ut genera et species a prioribus constitutas dissolverent, nomina commutarent et nomenclaturam trinominalem inducerent. Que res quasi speculum est perscrutationum subtiliorum, sed hoc habet molestum, quod cum nomen speciei secundum legem prioritatis retinetur et simul ad genus quoque adhibetur, et species in subspecies dissolvuntur: talia monstra nomen nascuntur, ut *Cricetus cricetus cricetus* L., *Glis glis glis* L. etc. Hoc LUDOVICUS MÉHELY, cui ego toto animo assentior, repudiandum putat et speciem duobus dissimilibus nominibus signandam censet, generis deno-

azonos nemű nevet a legközelebbi jogos nével kell kísérelni (143). A névismétlődés elkerülésének ezt az orvosságát összeállításomban szívesen alkalmaztam.

Faunánk élő alakjain kívül felvettem a hazánk földjén történeti időben kihalt emlősöket, valamint azokat is, melyeket újjabban egyes területeken meghonosítani igyekeznek; végül házi állataink egyes jellemzetes magyar fajtáit is felemlítettem. Így vélem, mindezek befelellenek feladatomban keretébe.

Adatgyűjtésemet tulajdonképen 1914-ben fejeztem; mindamellett összeállításom közben egyes későbbi adatokat is hozzársattoltam.

Összeállításomból hazánk Emlős faunájának nemcsak gazdsága és zoogeografiai értéke világlik ki, hanem az is, hogy még nagyon sok e téren a kutatni, a tanulmányozni, a tisztázni való. Magyarország területe terjedelmes lapályaival, pusztáival, hegyei vel, vizeivel, melyekhez minden égtáj felől utat talál nemcsak a könnyű-szárnyú madár, hanem a földön járó állat is, még sok kincset rejt. Pontos tanulmányozásra, alapos tisztázásra hív fel különösen a nyulak és mókások családja hazai képviselőinek mai zavaros állapota, szóval sok, talán igen sok tennivaló van még hazánkban az Emlősök faunája terén. Csak akadjon a hazában is lelkes buvár, a ki e kincsek kutatása szép és háládatos feladatának szentelheti magát.

Magyarország földje még mindig hálás volt tanulmányozói iránt. Régibb időben is több állatfaj megismerésével gazdagította a tudományt: SCHREIBERS itt fedezte fel a róla elnevezett érdekes denevér-fajt (*Miniopterus Schreibersi* KÜHL) a Kolumbácsi barlangban 1809-ben; PETÉNYI a csikós egeret (*Mus trizonus* PET.) ma *Sicista loriger trizona* PETÉNYI) Felső-Besnyő határában 1842-ben, és a gözül-egeret (*Mus spicilegus* PET.) 1841-ben; FÖLDI J. a törpe egér alfaját (*Sorex hungaricus* FÖLDI, ma *Micromys minutus hungaricus* FÖLDI 1801-ben, melyet OCSKAY báró is leírt (*Mus pratensis* OCSKAY) 1830-ban.

Újabb időben egész sereg új faj, vagy alfaj került ki hazánk földjéről — sajnos — többnyire külföldi szerzők leírásában. Így a eziczkányok családjából 4 (*Sorex araneus carpathicus* BARR.-HAM., *Neomys fodiens naia* BARR.-HAM., *Neomys Milleri* MOTTAZ, *Crocivdra mimula* MILLER). — A Rágcsálók gazdag rendje feltűnő sok alakot szolgáltatott (*Sicista montana* MÉHELY, *Lepus europaeus transsylvanicus* MATSCHIE, *L. europaeus carpatorum* HILZHEIMER, *L. timidus varronis* MILLER., *Eutamias glareolus isticus* MILLER,

minationem autem, si par esset, cum proxima legitima denominatione esse commutandam (143). Quod remedium ego in opere meo, ut nominum iterationes evitarentur, libenter adhibui.

Praeter formas viventes faunae nostrae mammalia quoque, aetate historica apud nos extincta recepi, tum ea etiam, quae nostris diebus in nonnullis regionibus nonnulli caelo nostro assuefacere student, denique nec formas characteristicas animalium domesticorum nostrorum neglexi; quae omnia cum meo instituto congruere mihi videntur.

Quamquam indicis colligendis iam anno 1914 destiti, tamen collectis in conficiendo nova quaedam adicere potui.

Ex collatione mea non solum copia faunae nostrae Mammalium momentumque eius ad zoogeographiam apparet, sed etiam patet multa adhuc restare, quae scrutanda, pervestiganda elucibrandaque sint; nam in campis latis, desertis, montibus, vallibus et aquis Hungariae, ad quae non solum aves avis, sed et animal pedibus tantum adiutum ex quaqua regione caeli facile pervenire potest, multa adhuc latent. Subtiliter examinandae sunt Leporidae et Scurridae nostrae; multa, quae in eis dubia, illustranda sunt. — Multum, imo permultum in fauna Mammalium nostrorum indagandum elaborandum esse videtur et optandum est, ut scrutatores acres exoriantur, qui huic rei magnae et pulchrae operam navarent.

Terra Hungariae semper grata erat indagatoribus suis, et iam antea compluribus speciebus disciplinae nostram ditavit. Apud nos invenit SCURRIDERS *Miniopterus Schreibersi* KÜHL. in antro Kolumbácsensi anno 1809; PETÉNYI *Murem trizonum* PET. (hodie *Sicista loriger trizona* PET.) circa Felső-Besnyő anno 1842; et *Murem spicilegum* PET. anno 1841; J. FÖLDI *Soricem hungaricum* FÖLDI (hodie *Micromys minutus hungaricus* FÖLDI) anno 1801, quem Baro OCSKAY quoque anno 1830 descripsit (*Mus pratensis* OCSKAY).

Recentissime multitudo magna specierum vel subspecierum plerumque ab externis auctoribus ex finibus nostris descripta est. Ex familia Soricidarum quattuor proderunt species (*Sorex araneus carpathicus* BARR.-HAM., *Neomys fodiens naia* BARR.-HAM., *Neomys Milleri* MOTTAZ, *Crocivdra mimula* MILLER). Ordo Rodentium copiosus multas formas novas protulit. (*Sicista montana* MÉHELY, *Lepus europaeus transsylvanicus* MATSCHIE, *Lepus europaeus carpatorum* HILZHEIMER, *Lepus timidus varronis* MILLER., *Eutamias glareolus isticus* MILLER)

(Steinboeck) vitt ajándékba (193). BIELZ E. ALBERT közlése szerint 1815—1817 között a Fogarasi és Árpási havasokon egyesével még élt (13.). — MOJŠIŠOVICS azt mondja, hogy az 1829—30-adiki télen Szombatfalva mellett Kaprarácsa szurdokban az Árpáson több példányt ejtettek el (162.). PETÉNYI S. J. írja, hogy 1843-ban oláh parasztok Nagyszében hoztak egyet a vásárra, melyet BIELZ MIHÁLY (Albertnek az apja) és SZÁSZ FERENCZ (kincstári tiszt) látott, sőt husából evett is. BIELZ E. A. még azt is közli, hogy egy hunyadmegyei malomvízi zergevadász állítása szerint a Relyezától nyugatra, a Vurfu negru hegy vidékén még mindig (1850) élnek egyes községi kecskék, melyeket néha láthatni, midőn az ottani tavakhoz inni jönnek (13.). ZAVADZKY A. egy tátrai erdősnél maga látott ilyen vadkecskebőrt, és azt mondja, hogy a községi kecske, melyet néhány évvel ez előtt a Közponyi Kárpátokban még gyakran láttak, ma (1840) már ritkság. (237. p. 34.) A Lomniczi-csúcs délkeleti oldalán fekvő Kőpataki-tó, otthelyi néven Steinbachsee régi neve az 1770. év előtti okiratokban *Steinboecksee* volt s bizonyára a környéke dús alpesi rétjén tanyázó községi kecskéktől kapta volt nevét (193.). — Igaz, hogy egynémely adat ellenében felmerül a kétség, a mi már PETÉNYI-t is háborgatta biztos megállapításában, vajjon nem zavarták-e össze és nem cserélték-e fel a zergét a vadkecskével (178.); mindamellett nem kételkedhetünk, hogy ez érdekes állat Magyarország hegységeinek lakója volt.

Határozottabb adataink vannak az *európai bölény* (*Bison bonasus* L.) életéről Magyarországon. Egyes magyar és szláv helynevek (Belényes Biharban, Belány Gömörben, Bölön Háromszékben, Zuberecz, Zubrohava Árvaiban, Zubratin Zólyomban stb.) és különböző táji szójárások szerint módosuló elnevezései (bölöny, böliny, belény, belénd, bedény, begyén, begyin, begye stb.) nemcsak nagy elterjedéséről, hanem közismert voltáról is tanuskodnak.

SZALAY BÉLA dr. történelmi kutatásai szerint Magyarországon, Erdélyt és Marmaros kivéve, a XVI. század elejétől kezdve már nem volt, Erdély északkeleti részén azonban, a Székely-Moldvai határhegységben körülbelül 1790-ig megvolt (216. p. 54.). BIELZ E. A. közlése szerint 1534-ben a Gyergyói hegyeken (die wilden Oclisen... von die Zeckeln *Begyen* oder *Beogin* genannt) nyájanként laktak, sok kárt tettek, sőt az embereket is megtámadták, agyontiporták, azért «МАВЛАН ІСТУАН» a régből Woywodtác ősi szokása és rendje szerint Fabianus napján nagy vadászatot tartott,

palatino regni singulos ibices dono dedisse (193). ALBERTUS E. BIELZ cum inter annos 1815—17 in montibus Fogarasi havas et Árpási havas appellatis raro occurrisse scribit (13). MOJŠIŠOVICS annotat hieme annorum 1829—30 in angustiis Kaprarácsa montis Árpás circa pugum Szombatfalva plura exemplaria huius animalis confecta esse (162). S. J. PETÉNYI refert agricolas Valachos anno 1843 in urbe Nagyszében ibicem unum in nudinis vendidisse, cumque MICHAELIEM BIELZ, patrem Alberti et FRANCISCUM SZÁSZ, aerrari officialem vidisse immo carnem etiam libavisse. E. A. BIELZ addit secundum venatorem quendam rupicaprarum. in comitatu Hunyad viventem, in regionibus montis Vurfu negru appellati tum etiam (anno 1850) ibices singulos vivere eosque videri posse, cum ad lacus bibendi causa accederent (13). ZAVADZKY suis oculis apud praefectum silvarum in Tatra habitantem pellem ibicis perillustravit, quem is ante paucos annos in carpatribus centralibus frequentem fuisse, tunc autem (anno 1840) raro occurrisse dicebat (237. p. 34.). Lacus Kőpataki-tó in latere meridio-orientali verticis Lomniczi-csucs appellati situs, ab incolis regionis eius nunc Steinbachsee, in litterarum monumentis autem. ante annum 1770 scriptis Steinboecksee vocatur, ab ibicibus profecto, qui in pratis letis lacu adiacentibus pasebantur (193). Dubitationem movere potest, qua re PETÉNYI etiam turbabatur, nonne rupicapra cum ibice confusa commutataque sit (178): tamen haud dubium est, quin animal hoc quondam in montibus nostris vixerit.

De *Bisontis bonasi* L. in Hungaria vita certiora comperimus. Locorum denominationes Hungaricae et Slavicae (Belényes in comitatu Bihar, Belány in com. Gömör. Bölön in com. Háromszék, Zuberecz, Zubrohava in com. Árva, Zubratin in com. Zólyom etc.) et nomen ipsius animalis, quod secundum dialectos variat (bölöny, böliny, belény, belénd, bedény, begyén, begyin, begye etc.), non solum frequentem eum, sed etiam vulgo cognitum fuisse demonstrant. Ex elucubrationibus historicis BELÆ SZALAY apparatus animal hoc exceptis Transsylvaniae et comitatus Máramarosiensis finibus in Hungaria ab initio saeculi XVI iam extinctum esse, in regionibus vero Transsylvaniae inter septentrionem et orientem spectantibus non minus quam in montibus, qui Siculus et Moldavienses dividant, usque ad annum 1790 reperi potuisse (216. p. 54.). E. A. BIELZ bisontes hos anno 1534 in montibus Gyergyó gregatim vivisse refert (die wilden Oclisen... von den Zeckeln Begyen oder Beogin genannt). qui magna damna intulissent, immo in homines etiam impetus fecissent eosque proculcavissent, quam-

«allwo viell Herru Edelleut zusammenkumben seynd, auch viel und tapfer gezechet worden» (14. ex Deutsche Fundgruben etc. neue Folge herausg. v. Dr. E. v. TRAUSSCHENFELS, Kronstadt 1860). — 1643 szeptember havaban I. RÁKÓCZY György, Erdély fejedelme, a Csiki és Gyergyói havasokban «*regi szokás szerint Bejyvenés vadászatot rendelt,*» melyre BORNEMISZA PÁLT meghívja (21. p. 530). — TIRACZI László közlése, hogy a bölény 1733-ben a Bakonyban is élt volna, (229.) SZALAY B. szerint tévedés, mert e vidéken a XV. század óta nem volt bölény (210.). ELLENBEN BENKÓ József állítása, hogy 1753-ben az Udvarhelyszéki erdőkben élt, helyes lehet (11.). MOJISOVICS kutatása szerint még 1767-ben is csordákban legelt a Gyergyói hegyeken, kivált a Kelemenhavason és Marmaros erdeiben (160.). Az Udvarhelyszéki erdőkben még 1781-ben is élt. ENTZ Géza tanulmánya szerint itt esett el az utolsó bölény is 1814-ben; PETÉNYI szerint 1815-ben (46, 178.). HÖNG ANNO, UJFALVI SÁNDOR feljegyzésére támaszkodva, jóval korábbi időre helyezi az utolsó bölény elését: 1762-re, a Borgói Pláj magaslaton, Szolnok-Doboka vármegyében. Annyi bizonyos, hogy e nagy vadunk a XVIII. század végeig élt az Erdély-részi rengetegekben. (101, 210.)

Bizonyos, hogy az *ős-tulok* (*Bos taurus primigenius* BOJANUS), házi szarvasmarháink egyik őse, mely a bölénynek Európában a történeti időkben kortársa volt, hazánkban is élt. SZALAY BÉLA történeti bűvárlatai alapján azt fejezi ki, hogy a VII. századig közönségebb volt, mint a bölény. A feljegyzések azért látszanak kéteseknek, mert a bölényre felcserélték és neveiket összezavarták, sőt a két különböző állatfajt irodalmi dolgozatokban is egynek s olyannak vették, melynek a nép nyelvén kétféle neve van (46, 86, 126, 235.). JAROCKI egyenesen kifejti, hogy az «Auerchs»-nak a lengyel nyelvben két különböző neve van, még pedig Litvániában «Zubr»-nek, Masoviában (a mai Varsói kormányzóság egy része a Visztula balpartján) pedig «Tur»-nak nevezik; és ez — ugymond — HERBERSTEIN bárót, a ki a XVI. század elején járt Lengyelországban, annyira félrevezette, hogy művében, a két névnek megfelelőleg, két állatot csinált az egyből (86.). Holott éppen HERBERSTEIN az, a ki a két állatfajt jól megkülönböztette és két külön

obrem STEPHANUM MAYLAD ex moribus avitis voyvodarum veterum die Seti Fabiani venatum magnum habendum curavisse, «allwo viell Herru Edelleut zusammenkumben seynd, auch viel und tapfer gezechet worden» (14. ex Deutsche Fundgruben etc., neue Folge herausgeg. von Dr. E. v. TRAUSSCHENFELS, Kronstadt, 1860). — Mense Septembre anno 1643 GEORGIVS RÁKÓCZY I. princeps Transsylvaniae in montibus regionum Gyergyó et Csik more antiquo venatus in bisontes instituit, ad quos etiam PAULUM BORNEMISZA invitavit (21. p. 530.). — Secundum B. SZALAY errat LADISLAUS TURÓCZY, cum bisontes anno 1535 in montibus Bakony vixisse scribit (229), nam eos in his regionibus ultra saeculum XV. non apparuisse (210); sed fortasse non erravit JOSEPHUS BENKÓ, cum bisontes in montibus regionis Udvarhelyszék anno 1753 occurrisse dicit (11). Secundum scrutationes ab A. MOJISOVICS factis anno 1767 in montibus regionis Gyergyó, imprimis in Kelemenhavas, deinde in silvis comitatus Máramaros gregalium pascebantur (160), in silvis regionis Udvarhelyszék anno 1781 etiam vixerunt, ubi GENZA ENTZ in commentatione sua ultimum bisontem anno 1814 caesum esse dicit, quod secundum PETÉNYI anno 1815 factum est. (46, 178). STEPHANUS HÖNG, ALEXANDRUM UJFALVI auctorem secutus ultimum bisontem multo prius, anno 1762 in clivo Pláj regionis Borgó comitatus Szolnok-Doboka occisum esse affirmat. Ex his elucet feram hanc ingentem finium nostrorum usque ad finem saeculi XVIII. in silvis continentibus Transylvaniae vixisse (101, 210).

Dubium non est, quin *Bos taurus primigenius* BOJANUS, ad quem origo bovis domestici nostri partim referri potest et qui temporibus historicis simul cum bisonte in Europa viverat, apud nos quoque habitaverit. BÉLA SZALAY in commentationibus historicis frequentiore eum bisonte affirmat. Sed quæ de hoc animali memoriae prodita sunt, propterea dubia videntur, quod cum bisonte commutatum esse, nomina eorum confusa sunt, auctores in libris suis has diversas species inter se nihil differre et apud vulgus solum denominatione duplici discerni putabant (46, 86, 126, 235.). JAROCKI propterea edidit eorum apud Polonos duas denominationes habere, quarum una esset «Zubr» in Lituania, altera «Tur» in Masovia (quæ hodie pars est provincie Varsoviensis in ripa sinistra fluminis Vistulæ), quæ res — ait — baronem HERBERSTEIN, qui initio saeculi XVI. Poloniam peragravit, tantopere obturbavisset, ut ex uno animali, denominationes duas secutus, duo faceret (86.). Sed HERBERSTEIN has diversas species animalium recte distinguit, eorumque tabulas

Képpen be is mutatta (21. III. p. 527. és 73. p. 110—112.).

Külön magyar neve nem maradt meg, vagy nem is volt, mert már a IX-ik században, a honfoglalás idejében kihalásnak indult, vagy ki is halt hazánk területén. SEVERUM *vad-akora*-nek (Vrus) nevezi és a *bonusus*-tól, melynek magyar nevét nem mondja, megkülönbözteti. (209.) Szláv neve, *tur*, egyes helynevekben (Tura, Turán, Mezőtur, Turóc, Turkeve, Turdosin) Magyarországon is őrzi emlékét.

Hazai és külföldi írók bizonyossága szerint honos állat volt a Magyarföldön a *jávorszarvas* vagy *elen-szarvas* (*Alces machlis* OULBY) is. ALBERTUS MAGNUS szerint az «Equicervus» a XIII. században gyakori állat volt Magyarországon felvidéken, a mai Ung, Bereg, Ugocsa és Maramaros megye rengetegekben (46.). HERBERSTEIN báró is ismerte Magyarországból a XVI. században. — A löcsei JUSTUS család birtokában levő krónika szerint egy lörsei küldöttség 1517-ben más hazai ritkaságok között egy jávort (Eland) is vitt Budára ajándékkul királynak (195.). Néhány helynévben is megmaradt uralom emléke: ilyen Jávor Bars megyében, Jávorfalu Szatmarban, Jávorkut, Jávorrét Borsodban. GROSSINGER idejében, a XVIII. század végén, már nem ismerték Magyarországon (70. I. p. 509.). SZALAY BÉLA dr. állattörténelmi tanulmányai szerint a XVI. században tűnt el faunánkából (214.).

A *rén-* vagy *taránd-szarvas* (*Rangifer tarandus* L.) szintén élt a mai magyar földön, de valószínűleg igen korán, már a történelemelőtti időben pusztult itt ki, miként az ó-ruzsini s más barlangokban talált maradványai bizonyítják (193.). Ez azonban es sok más történelemelőtti korban kihalt érdekes állat — azt tartom — kívül esik már ez összeállítás keretén.

A *vad lóról* (*Equus caballus* L.) hitelesen tudjuk, hogy az Alpesektől északra a Vogesekben a XVI. század végén még nagy számban élt; sőt félvaden a Duisburgi erdőben (Rajnai tartomány) még a XIX. század elején is, a mikor 1814-ben fogták el az utolsókat. (C. KELLER, Die Haustiere in H. KRAEMER Der Mensch und die Erde I. p. 186.) GROSSINGER szerint hazai írók (OLAHUS, BELIUS, TURÓCZIUS) is emlegetik az erdei lovakat (equos silvestres) hazánkából történelmi időben (70. I. p. 114.).

HÁZI ÁLLATAINK. Nem tartoznak ugyan a fauna körébe, mégis, mivel egyes kiválóan magyar fajták vannak közöttük, a jellemzőbbeket felemlitem.

Helyen a házi kutyák között a *nyájörző puli kutyja* (*Canis familiaris domesticus hungaricus*),

pictus in libro suo edidit (21. III. p. 527. et 73. p. 110—112). Nomen proprium animalis Hungaricum vel obliteratum vel fortasse non est natum, quia iam saeculo IX., cum maiores nostri patriam nostram occupaverant, interire cepit, vel interit. Ab SEVERINO «bos ferus» (Vrus) appellatur et a bonaso, cuius nomen retinet, distinguitur. Appellatio Slavica, tur, memoriam animalis in quibusdam locorum nominibus (Tura, Turán, Mezőtur, Turóc, Turkeve, Turdosin) apud nos asservat.

Scriptores et indigenae et externi testantur, alen (*Alces machlis* OULBY) quondam terram nostram incoluisse. ALBERTUS MAGNUS auctor est «Equicervus» frequentem quondam in silvis continentibus Hungariae septentrionalis fuisse, ubi nunc comitatus Ung, Bereg, Ugocsa et Maramaros extenduntur (46.). Et baro HERBERSTEIN animal hoc ex Hungaria noverat. In chronicis, quae nunc familia JUSTUS in urbe Löcse habet, narratur legationem Leutschoviensem anno 1517 inter alias terras nostrae raritates alen Budam regi dono portavisse (195.). In nonnullis locorum vocabulis memoriam eius habemus, qualia sunt Jávor comitatus Bars, Jávorfalu com. Szatmár, Jávorkut, Jávorrét com. Borsod. Temporibus GROSSINGERT, fine saec. XVIII. in Hungaria iam incognita erat (70. I. p. 509.). BÉLA SZALAY in elucubrationibus suis historicis ad animalia pertinentibus iam saeculo XVI. ex fauna nostra extinctam esse dicit (214.).

Rangiferum tarandum L. in terra nostra visse, sed mature, fortasse iam iis temporibus interisse, quae aetatem historicam praecedunt, ex reliquiis eius in cavernis circa Ó-Ruzsini aliisque repertis colligi potest. Tamen animal id cum multis aliis, aetate prehistorica viventibus in hac elucubratione tractandum non puto.

Exploratum est *Equum caballum* L. fine saec. XVI. ultra Alpes septentrionem versus in Vogesis montibus frequentem fuisse, in silvis Duisburgensibus autem (provincia ad Rhenum sita) initio saec. XIX. quoque occurrisse semiferum, ubi ultimi anno 1814 capti sunt (C. KELLER, Die Haustiere, in H. KRAEMERS, Der Mensch und die Erde I. p. 186.). Secundum GROSSINGERM scriptores nostri quoque (OLAHUS, BELIUS, TURÓCZIUS) memorant, equos silvestres in patria nostra aetate historica vixisse (70. I. p. 114.).

MAMMALIA DOMESTICA. Animalia domestica quidem faunae non adnumerantur, tamen nonnulla ex eis, quae finium nostrorum maxime propria sunt, adducam.

Huius generis est inter canes domesticos *puli*

mely a keletindiai eredetű czigánykutyával (*C. domesticus zingarorum* FITZ.) áll közelebbi rokonságban s valószínűleg már az ősmagyarok hozták magukkal a honfoglalás idejében. Továbbá a farkaskvasz (*C. fam. dom. luparius verus*), a magyar komondor (*C. fam. domesticus pannonicus* HANÁK (71.)), vagy magyar farkas (*C. familiaris domesticus luparius* FITZINGER) és a bagoly szemű komondor (*C. familiaris domesticus luparius hirsutus* FITZINGER) (21.).

Lovaink között nevezetes a fogarasi, a magyar parlagi, a mokány, a muraközi ló.

Sertéseink között kiváló a magyar szalontai és a magyar mangalicza fajta.

Kiváló fajta a nagyszarvú magyar szarvasmarha, a bonyhádi tájfa. Hazánk délkeleti részén, Fogaras vidékén, az Ott mentén és a Dunántúl sok helyen a keletindiai származású bívalt (*Buffelus bubalus* L.) is nagy számban tartják.

Bár kis területen tenyésztik, nevezetesen Hajdu megyében Debreczenben, a Hortobágyon s a Nagy-Alföld némely helyén: nagy termetével, hosszú pörge szarvával és fürtös gyapjával kitűnik a magyar racka-juh (*Ovis aries strepsiceros hortobagyensis* FERENCZY) (21. III. p. 460).

Honosítás. Újabb időben több kísérletet tettek nagyobb uradalmakban idegenföldi Emlősöknek vadászhatóságát való meghonosítására, még pedig nagyobb részt szép sikerrel.

Igy a virginiai szarvas (*Cariacus virginianus* BOB.) NÁDASDY gróf Nádasd-ladányi birtokán anynyira elszaporodott, hogy már vadásszák is. (Vadászlap 1889. p. 106).

Az amerikai wapiti szarvas (*Cervus canadensis* ERXL.) költübelül meghonosított HOHENLOHE-KRAFT KERESZTÉLY herczeg Javorinai (Szepes vármegye) birtokán, a hol 1907 tavaszán 38 bikát és 97 tehenet számláltak meg. (34.). — ESTERHÁZY MIKLÓS gróf síkvölgyi vadaskertjében 1891-ben két wapiti bikát 20 gim-tehénnel helyezett el.

Az altjai szarvas (*Cervus maral* OGILBY *eustephanus* BLANFORD) meghonosítása Javorinán nem igen sikerült (68.). LYDEKKEK szerint azonban a Kárpátokban vadon él (TROUSSART 227. p. 229).

A perzsa szarvassal (*Cervus Wallichi* CUV.), mely a Himalájából, Tibetből származik, szintén Javorinán tettek kísérletet 1881-ben (68.). SALAMON ALADÁR e szarvast a hazai gimszarvassal keresztelte. még pedig jó eredményel; 1886-ban már szépszámú ivadéka volt (68.).

kutya (*Canis familiaris domesticus hungaricus*), vocatus, qui affinitate propiore attingit *C. domesticum zingarorum* FITZ., origine Indicum, et iam ab Hungaris prisicis, patriam nostram occupantibus inductus esse videtur. Tum farkas kvasz (*C. fam. dom. luparius verus*), magyar komondor (*Can. fam. dom. pannonicus* HANÁK (71.)), vel *Canis familiaris domesticus luparius* FITZINGER et bagoly szemű komondor (*C. familiaris domesticus luparius hirsutus* FITZINGER) (21.).

Inter equos memorabiles sunt ii, qui Hungarice «fogarasi, parlagi, mokány et muraközi» vocantur.

Inter sues adducimus eas, quae apud nos «szalontai et mangalicza» vocantur.

Inter boves excellit bos Hungaricus cornua magna habens et is, qui circa urbem Bonyhád educatur. In eis partibus patriae nostrae, quae inter meridiem et orientem spectant, hoc est circa urbem Fogaras, circa fluvium Alutam praeterea in finibus Transdanubianis pluribus locis in magna copia servatur *Buffelus bubalus* L., qui ex India originem ducit.

Non late patent lines, quo *Ovis aries strepsiceros hortobagyensis* FERENCZY educatur, quae excellit corpore vasto, tortis et longis cornibus et lana cincinnata. Educatur autem circa urbem Debreczen et in campo Hortobágy comitatus Hajdu et in campis latis, hungarice «Nagy-Alföld» vocatis. (21. III. p. 460.).

MAMMALIA, RECENTISSIMIS TEMPORIBUS INTRODUCTA. Recentioribus temporibus in latifundiis maioribus venandi causa mammalia externa ad propagationem importata sunt, plerumque eventu secundo.

Cariacus virginianus BOB. in latifundio comitis NÁDASDY circa Nádasd-ladány numero tantopere augebatur, ut iam venationi subieceretur (Vadászlap 1889. p. 106).

Cervus canadensis ERXL. in latifundio principis CHRISTIANI KRAFT-HOHENLOHE Javorinensi comitatus Szepes iam inveteratus esse videtur; anno 1907 cervi 38 et cervae 97 numerabantur (34.). Comes NICOLAUS ESTERHÁZY anno 1891 in vivarium suum Síkvölgyiense cervos duos canadenses, et cervas 20 speciei *C. elaphi* posuit.

Cervus maral OGILBY, *eustephanus* BLANFORD Javorinae assuescere non potuit (68.), sed secundum LYDEKKEK in Carpathibus libere vivit. (TROUSSART 227. p. 229).

Cervus Wallichi CUV. quoque Javorinam anno 1881 importabatur ex Himalaja et quidem ex Tibete oriundus (68.). ALADÁR SALAMON cervum hunc cervi indigenae bono eventu admisit, nam anno 1886 iam suboles frequens aderat (68.).

Az őznagyságú sika-szarvasból (*Pseudaxys sika* TEMM. et SCHLEG.), melynek hazája Khina északkeleti része, ANDRÁSSY GÉZA gróf Betlérén (Gömör vármegye) kisebb vadaskertben 1 bakot és 8 sutát telepített 1910 tavaszán (Vadászlap 1910, p. 133).

A siberiai őz (*Capreolus pygargus* PALL.) Javorinán elpusztult (34.).

Legsikerültebbnek mondható a *muflon-juh* (*Ovis musimon* SCHREB.) honosítása, melynek hazája Corsica és Sardinia. — FORGÁCS KÁROLY gróf kezdte tenyészteti Ghymesen, Nyitra megyében. — 1868 és 1869-ben 10 fiatal hozott a frankfurti és bruxellesi állatkertből, melyeket két éven át 100 holdnyi vadaskertben tartott; majd 1200 holdnyi bekerített területre boesátotta őket s végre 1883-ban mintegy 100 darabot boesátott nagyobb területre szabadon, melyek a kemény telet jól kiállották és itt két év alatt megkétszereződtek (Vadászlap 1894. p. 483). Betlérén (Gömör vármegye) ANDRÁSSY GÉZA gróf birtokán szintén elszaporodott a szabad területen úgy, hogy állományát 1910-ben 150 darabra boesülték (Vadászlap 1910. p. 133). Most már a szomszéd vármegyékben, sőt távolabb is elterjedt és vadászlat tárgya. 1909-ben 51 darab került terütekre, még pedig Abauj-Torna megyében 2, Barsban 12, Biharban 4, Gömörben 6, Nógrádban 1, Nyitrában 8, Pozsonyban 8, Zemplénben 10 (Vadászlap 1911. p. 464).

ANDRÁSSY GÉZA gróf betléri uradalmában megpróbálták az Észak-Afrikában honos *sörényes juh* (*Ammotragus tragelaphus* DESM.) honosítását is; azonban, mint 1910-ben jelentették, sikertelenül (Vadászlap 1910. p. 133).

HOHENLOHE herceg a Kárpátjainkon egykor honos *kőszáli kecske* (*Capra ibex* L.) pótlására a Kaukázusból, Abessiniából és a Himalájából megfelelő fajokat hozott és Javorinai uradalmában szabadon boesátott. A fajokat természetrajzilag megállapítani nincs módomban; vadászati írók a *Capra ibex* L. fajt gondolják a behozottakon, de bizonyára tévednek, mert a Kaukázusban, Abessiniában és a Himalájában más-más fajok élnek. Volt ugyan szaporulat is, de sok el is hullott. 1907 tavaszán volt 9 bak, 12 kecske és 3 gödölve (34.).

A Közép-Európából kihalt *európai bölény* (*Bison bonasus* L.) újrathonosítására, avagy pótlására is tettek kísérletet hazánkban. HOHENLOHE-ÖHRINGEN herceg fővadászmestere, FÜZY ALAJOS

Cervus Pseudaxys sika TEMM. et SCHLEG., qui partes Chinae inter orientem et septentrionem vergentem incolit et magnitudinem caprearum habet, a comite GEYZA ANDRÁSSY in vivarium suum laud magnam, quod est circa pagum Bel-lér comitatus Gömör vere anni 1910 (cervus 1 et cervæ 8) importatus est. (Vadászlap 1910, p. 133).

Capreolus pygargus PALL. Javorinæ interit.

Ovis musimon SCHREB. quæ Corsicæ et Sardiniam incolit, felicissimo eventu apud nos importabatur, quam comes CAROLUS FORGÁCS in possessione sua Ghymes comitatus Nyitra pascere coepit. Annis 1868 et 1869 ex vivario Francofurtensis et Bruvellensii 10 agnellos importavit, quas per duos annos in vivario centum iugerorum patenti pascibat, tum in locum 1200 iugerorum patentem eas agebat circumseptum, denique anno 1883 fere 100 oves in locum patentiorem emisit, quæ deinde libere vivebant et hiemem acerbam bene perpessæ sunt, numerusque earum intra duos annos duplicabatur. (Vadászlap 1894, p. 483). In possessione comitis GEYZÆ ANDRÁSSY Betlériensis com. Gömör numerus in locis apertis tantopere accrescebat, ut anno 1910 earum 150 computarentur. (Vadászlap 1910. p. 133). Nunc iam in vicinis comitatibus, immo longius etiam diffundebantur et venationi subiiciebantur. Anno 1909 earum 51 ferebantur, et quidem in comitatu Abauj-Torna 2, in com. Bars 12, in com. Bihar 4, in com. Gömör 6, in com. Nógrád 1, in com. Nyitra 8, in com. Pozsony 8, in com. Zemplén 10. (Vadászlap 1911. p. 464).

In eandem possessionem Betlériensem comitis GEYZÆ ANDRÁSSY importabatur et *Ammotragus tragelaphus* DESM., qui Africam septentrionalem incolit, tamen, ut ex relatione anni 1910 elucet, sine emolumento. (Vadászlap 1910. p. 133).

In locum *Capræ ibicis* L. Carpathes nostros quondam incolentis princeps HOHENLOHE ex monte Caucaso, ex Abessinia et ex monte Himalaja species idoneas importandas easque in possessione sua Javorinensi pascendas curavit. Quæ species importate essent, mihi secundum leges disciplinæ definire non licuit; scriptores, qui de venatione agunt, *Capram ibicem* L. importatam putant, sed falso, quia species Caucasi, Abessiniæ et Himalajæ altera ab altera differunt. Suboles nova quoque orta est, sed multi interierunt. Vere anni 1907 erant capri 9, capræ 12, capellæ 3. (34.).

Hoc quoque temptabatur, ut *Bison bonasus* L., ex Europa media emortuus iterum apud nos restitueretur, vel in locum eius species idonea importaretur. ALOYSIUS FÜZY rei venatoriæ magi-

már 1888-ban helyezett három fiatal *kaukázusi* példányt a Javorina-Landoki uradalomba, de nem nagy sikerrel; többszöri kisebb teleptés tíz éven át sem járt jó eredménnyel (82.).

CSIK IMRE közlése szerint HOHENLOHE-KRAFT KERESZTÉLY herczeg 1897-ben az *amerikai bölény-nyel* (*Bison americanus* GMEL.) próbált szerencsét, 8 bikát és 11 tehenet bocsátván a Javorinai hegység reingetegébe. Ez beváltott, úgy, hogy meghonosodása biztosnak tekinthető; 1907-ben 8 bika, 9 tehen és 4 borjú volt az állomány (34.). SZÉCHENYI LÁSZLÓ gróf Ung vármegyében fekvő Remete-Vasgyári vadaskertje számára 1909-ben ugyancsak amerikai bölényt hozatott: 7 darabot. (Vadászlap 1909. p. 188.)

Felbuzdulva a sikeren, melyet BÖSELANGER FÜLÖP báró a Heimersheimi erdőben (Rajnai tartomány) a *Bennett-kenguruvál* (*Halmaturus Bennetti* WATERH.) 1887—1890 években elért (200.), ESTERHÁZY MIHÁLY gróf a cseklézi uradalomban (Pozsony megye) 1900-ban néhány példányt próbára szabadon bocsátott (Vadászlap 1900. p. 174.).—1902-ben egy otthelyi születésű fiatal is volt a kis csapatban. (175.)

Ide iktatok még egy idegenföldi állatot, a mely magától vándorol be és hivatlanul telepszik meg a Magyar földön. Ez az északamerikai származású *ondatra* vagy *pézsma-pocok* (*Fiber zibethicus* L.), mely hazájában mint jó jövedelmet hozó prémes állat szerepel. E haszontól lelkesülve, 1903-ben Csehországba, COLLOREDO-MANSFELD herczegnő birtokára négy párt hoztak Kanadából és a Moldva balpartjának egy kisebb vize mellett fekvő Dobříš uradalmában halastóba bocsátották. Honosítása nagyon is sikerült úgy, hogy 1914-ben már eljutott Bajorországba, az Elbe völgyén Szászországba és 1913-ben Ausztriába (84., 107., 190.). Ugyanebben az évben ejtették el az első példányt Magyarországon Moson megyében, Németjářfalu közelében a Lajta-csatornában (Halászat 1913. 18. szám. Term. tud. Közl. XLVII. 1913. p. 742.). — Ma, behozatala után rövid tíz évvel, Csehországban már millióiról és nagy kártételeiről beszélnek.

Budapest, 1917. decz. 31.

ster principis HOHENLOHE-OEHNINGEN iam anno 1888 tres vitulos bisontis ex Caucaso in possessionem Javorina-Landokensem haud prospero eventu importavit, quod idem postea cum parvo numero animalium horum frustra saepius temptabatur (82.).

EMERICUS CSIK profert principem CHRISTIANUM KRAFT-HOENLOHE anno 1897 feliciter fortunam, suam cum *Bisonte americano* GMEL. tentavisse tauros 8 et vaccae 11 in silvas continentes Javorinenses dimittere; quorum propagatio iam certa videtur, cum anno 1907 tauri 8, vaccae 9 et vituli 4 invenirentur. (34.) Comes LADISLAUS SZÉCHENYI anno 1909 in vivario suo Remete-Vasgyariensi 7 Bisontes americanos collocavit (Vadászlap 1909. p. 188.).

Prospero eventu, quo BARO PHILIPPUS BÖSELANGER in silva Heimersheimensi (provincia ad Rhenum sita) in propagando *Halmaturo Bennetti* WATERH. intra annos 1887—1890 usus est (200), incitatus, comes MICHAEL ESTERHÁZY in possessione sua Csekléziensi (comitatus Pozsony) nonnulla exemplaria eius collocavit (Vadászlap 1900. p. 174), quae grex anno 1902 iam subole ibi nata augebatur. (175.)

Animal externum denique commemorabo, quod per se immigrat et nobis invitis in terram Hungariae se insinuat. Id est *Fiber zibethicus* L., ex America septentrionali oriundus, ibi propter pellem utilis et notus. Lucri huius cupiditate in possessionem principissae COLLOREDO-MANSFELD, anno 1903 quattuor paria ex Canada in Bohemiam importabantur et in dominio Dobříš ad ripam sinistram fluminis Moldavae prope aquulam quandam sito, in piscinam dimittebantur, ubi magis quam optabile, insidebant et propagabantur. Anno 1914 iam in Bavariam, tum per vallem fluminis Elbae in Saxoniam, anno 1915 autem usque ad Austriam penetraverunt. (84, 107, 190.) Eodem anno in fossa fluminis Lajtae circa Németjářfalu comitatus Moson exemplar primum in patria nostra feriebatur (Halászat 1913. Num. 18. Természettudományi Közlöny XLVII. 1913. p. 472). Hodie, post decem annos quam importatus est, iam ingentem multitudinem eius in Bohemia vivere dicunt, quae ingens damnum faciat.

Budapestini, 1917. die 31.-o. m. Decembris.

LITTERATURA.

1. ÁGH TIBOR dr. Emléklapok Pécs sz. k. város múltjából és jelenéből. Pécs, 1894.
2. ALTM BERNARD dr. prof. Forstzoologie, I. Säugethiere. Berlin. Ed. 2. 1876
3. APÁCZAI CSERE JÁNOS. Magyar Encyclopædia. Azaz minden igaz és hasznos bölcsességnek szép rendben való foglalása. Ultrajectum 1633 (1635). Ujjonnan kiadottt Győrben 1803-ban.
4. BÁLINT SÁNDOR dr. Észrevételek dr. CSERNY BÉLA főgymn. tanár «Gyulafehérvár környékének faunája» című két dolgozatára. (Orv. Term. tud. Értesítő XII. 1890. Term. szak I. fűzet.) — L. még BREHM ALFRÉD, Az állatok világa.
5. BARRETT-HAMILTON G. E. II. Note on the Weasel (*Putorius — letis — nivalis* L. and some its Subspecies (Ann. and Mag. of Natural History. Ser. VII. B. 3. p. 41).
6. — Harvest-Mice of the Palearctic Region (Ann. and Mag. of the Nat. Hist. VII. 3. p. 341).
7. — Further Note on the Harvest-Mouse (*Mus minutus* Pall.) and its Geographical variations (Ann. and Mag. of Nat. Hist. VII. 5. p. 527).
8. — Note on the Common Hedgehog (*Erinaceus europæus* Linnaeus) and its Subspecies or Local Variations (Ann. and Mag. of the Nat. Hist. VII. 5. 1900. p. 360).
9. BEL MATHIAS. Compendium Hungariæ geographicum. Posonii, 1767.
10. BELMÁZSY JENŐ. Mármaros megye vadállománya és a hiúz. (Vadászlap. XII. 1894. p. 381. — XIII. 1892. p. 52.)
11. BENKŐ JÓZSEF (középjártai és árkosi). Transsilvania, sive magnus Transsilvanicæ principatus, olim Dacia mediterranea dictus, orbi nondum satis cognitus, nunc multifariam ac strictam illustratus. Tomi 2. Vinnæ 1778. Ed. II. Claudiopoli, 1834.
12. BÉRCZY KÁROLY. Hazai és külföldi vadászrajzok. Pest, 1863. — BENNE UJFALVI SÁNDOR. Erdélyi vadászatok és vadak.
13. BIELZ E. ALBERT. Zoologische Notizen zur Fauna Siebenbürgens. (Verh. u. Mith. d. Sieb. Ver. f. Naturw. in Hermannstadt, 1856, p. 141.)
14. — Beitrag zur Geschichte merkwürdiger Naturbegebenheiten in Siebenbürgen. (Verh. u. Mith. des Sieb. Ver. für Naturw. in Hermannstadt, 1862.)
15. — Über die in Siebenbürgen vorkommenden Fledermäuse (Verh. u. Mith. des Siebenbürg. Vereins für Naturwiss. in Hermannstadt, XXXVI. Jahrg. 1886).
16. BIELZ E. ALBERT. Siebenbürgens Fledermäuse (Verh. u. Mith. des Siebenbürg. Vereins für Naturwiss. in Hermannstadt, XXXVII. 1887).
17. — Die Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens nach ihrem jetzigen Bestande, Hermannstadt 1888. (Verh. u. Mith. d. Sieb. V. für Naturwiss. in Hermannstadt. XXXVIII. 1888.)
18. BLASIUS J. H. Naturgeschichte der Säugethiere Deutschlands und der angrenzenden Länder von Mitteleuropa. Braunschweig, 1857.
19. BOTEZAT EUGEN dr. Gestaltung und Klassifikation der Gewebe des Edelhirsches, nebst einem Anhang über die Stärke der Karpathenhirse und die zwei Rassen derselben. (GEGENBAUS Morphologisches Jahrbuch. XXXII. 1903—04. p. 104.)
20. BÖHMERLE EMIL. Kommt der Bieher noch in Österreich-Ungarn vor? (Hugo's Jagdzeitung. 1893. p. 394.)
21. BREHM ALFRÉD. Az állatok világa. Emlősök. I-II. Ismeretünk mai színvonalához és a hazai viszonyokhoz alkalmazta MÉHELY LAJOS, Budapest 1901—1902. — III. MÉHELY LAJOS és BÁLINT SÁNDOR, Budapest, 1903.
22. BRUSINA SPIRIDION dr. Jedan decenium naše zoologicke literature (1867—1877). (Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti. Zagreb. 1880. p. 190.)
23. — Čagalj balkanski (*Canis aureus balcanicus* BACS. nova forma) iz Slavonje. (Glasnik Horvatskoga Narayosloga Društva VII. p. 316. Zagreb 1892.)
24. — Enorme cinghiale ucciso in Croatia (Boll. Natural. Coll. Siena. XVII. 1897. p. 145).
25. DUNYVAY VINCEZ. Nagyvárad természetrajza. Budapest, 1890.
26. CHERNEL ISTVÁN. Hódok a Csallóközben. (Vadászlap VII. 1886, p. 257.)
27. — Adataink a bölény, a köszáli kecske és a hód egykori elterjedéséről hazánkban. (Vadászlap. VIII. 1887. 459. l.)
28. CHYZER KORNÉL dr. Reliquiæ Petényianæ. (Természetrajzi Füzetek. V. 1882.)
29. CSATÓ JÁNOS. A Sztrigy mentének s mellék völgyeinek természetrajzi leírása. (Az Erd. Múz. Egyt. Évk. VII. 1873).
30. — Alsófehér vármegye «Növény- és Állatvilága» (Alsófehér vármegye monografiája. Kiadja Alsófehér vármegye közönsége. I. k. I. r. Nagyenyed, 1896.
31. A fogas vakony, *Spalax typhlus* Pall. és előjvetele Alsófehér vármegyében. (Al. feh. vm. Tört. Rég. és Term. tud. Egylet IX. Évkönyve. 1897).

32. CSERÉNY NÁNDOR. Vad és vadászat a Magas-Tátrában. (M. O. Kárpát-Egyl. Évkönyve I. 1874.)
33. CSERÉNY BÉLA dr. Gyulafelhérvár környékének faunája. (Az alsófeh. vm. Tört. Rég. és Term. tud. Egyl. Évk. I—IV. 1888—1880.)
34. CSIK IMRE. Bison (amerikai bölény) és községi kecske vadászata a Magas-Tátrában. (Vadászlap. XXVIII. 1907, p. 121.)
35. CZYSK EDUARD. Die Zwergmaus (*Mus minutus* Pall). Naturgeschichtliche Skizze aus Siebenbürgen. (Verh. u. Mitth. des Siebenb. Vereins f. Naturw. in Hermannstadt. XXIX. 1880, p. 83.)
36. DADAY JENŐ dr. A pesterei barlangban tett kutatások eredménye. (Kolozsvári Orv. Term. tud. Ért. V. 1880, p. 147.)
37. — A Spalax typhlus Pall. hazai elterjedésére vonatkozó irodalmi adatok. (Orv. Term. tud. Ért. V. 1883, Term. tud. szak. p. 76.)
38. — Előleges jelentés az Erdélyi Múzeum-Egylet megbízásából az 1884-ik év nyarán tett chiropterológiai gyűjtések eredményéről. (Orv. Term. tud. Ért. X. 1885, Term. tud. szak. p. 64.)
39. — Jelentés az Erdélyi Orsz. Múzeum-Egylet igazgató Választmányának megbízásából az 1885. év nyarán végzett chiropterológiai gyűjtések eredményéről és az Erdélyi Orsz. Múzeum-Egylet denevérgyűjteményének jegyzéke. (Orv. Term. tud. Ért. X. 1885, Term. tud. szak. p. 266.)
40. — Új adatok Erdély denevérfaunájának ismeretéhez. (Értekezések a Term. tud. köréből. XVI. 1886, 1887. M. tud. Akad.)
41. DANHAUSER REZSŐ. A Magyarországi Kárpátgyűjtemény múzeumának tárgyjezeke. (M. O. K. E. Évkönyve 1889.)
42. DEPOLI GIULIO. I mammiferi del territorio di Fiume. (Rivista italiana di scienze naturali. Bollettino del Naturalista — Siena. XIX. 1.)
43. E. E. Hány emlősfaj él Magyarországon? (A Természet IX. p. 268.)
44. — A házi vagy fekete patkány (*Mus rattus* L.) előfordulása Magyarországon. (A Természet. IX. p. 286.)
45. EMŐDY ISTVÁN. Természeti História. I. rész. Az állatok országa. Sárospatak 1800.
46. ENTZ GÉZA dr. Az ember megjelenése óta kihalt s a napjainkban kihalsnak induló emlősökről. (Orv. Term. tud. Értesítő. IV. 1879. Népsz. szak. 1. f. p. 1—60.)
47. — A *Mus rattus* L. erdélyi előfordulása. (Orv. Term. tud. Értesítő. 1882, p. 147.)
48. FÁBIÁN JÓZSEF. Természeti História. (Raff G. K. nyomán). Veszprém 1799.
49. FRICHTINGER ALEXANDER. Animalia Vertebrata Hungariae obtuta pharmacologico considerata. (Dissertatio). Buda 1840.
- 49a. FÉNYES DEZSŐ dr. A gőzű vagy mezei egér terfoglalása hazánkban. (Pótf. a Term. tud. Közlönyhöz. 1917. pag. 165.)
50. FRITZINGER L. J. dr. Versuch einer natürlichen Anordnung der Nagethiere. (Sitzungs. d. k. Akad. d. Wiss. Wien. LV. Bd. 1867.)
51. — Die natürliche Familie der Igel (*Erianae*) nach dem gegenwärtigen Stande der Wissenschaft. (Sitzungs. d. k. Akad. d. Wiss. Wien, 1867.)
52. — Die Racen des zahmen Hundes. (Sitzungs. d. Ak. der Wiss. Wien, 1867.)
53. — Revision der zur natürlichen Familie der Katzen (*Felis*) gehörigen Formen. (Sitzungs. d. k. Akad. d. Wissensch. Wien, 1868.)
54. — Kritische Untersuchungen über die der natürlichen Familie der Spitzmäuse (*Soricies*) angehörigen Arten. (Sitzungs. d. k. Akad. d. Wissensch. Wien 1868.)
55. — Die natürliche Familie der Maulwürfe und ihre Arten nach kritischen Untersuchungen. (Sitzungs. d. k. Akad. d. Wiss. Wien, 1869.)
56. — Die Gattungen der Familie der Hirsche (*Cervi*) nach ihrer natürlichen Verwandtschaft. (Sitzungs. d. k. Akad. d. Wiss. Wien, 1874.)
57. — Kritische Durchsicht der Ordnung der Flatterthiere oder Handflüger (*Chiroptera*). (Sitzungs. d. k. Akad. d. Wiss. Wien, 1869—1872.)
58. FÜLDI JÁNOS. Természeti História. A Linné systemája szerint. Első esemő. Az állatok országa. Pozsony, 1801.
59. FÖLDVÁRY DEZSŐ. A csücsosnyergű patkós denevér (*Rhinolophus Blasii* Peters) Magyarországon. (Állattani Közlemények. V. 1906, p. 140.)
60. FRIVALDSZKY JOHANNES. Minero-logia magni principatus Transilvaniae. Claudiopolis, 1767.
61. FRIVALDSZKY IMRE. Kirándulás a Szepesi Kárpátokra természettudományi tekintetből. (A Magy. Orv. és Term. vizsg. IV. Temesvárot tartott nagygyűlésének Munkálatai. Pest, 1844.)
62. — Jellemző adatok Magyarország faunájához. (A M. tud. Akad. Évkönyvei X. kötetének IV-ik darabja. Pest, 1865.)
63. FRIVALDSZKY JÁNOS. Adatok a magyarhoni barlangok faunájához. (Math. és Term. tudományi Közl. III. k. 1865.)
64. — Adatok Temes és Krassó megyék faunájához. (Math. és term. tud. Közl. XIII. k. 1876.)
65. — Hazánk faunájának gyarapodása az utóbbi években. (A M. Orv. és Term. vizsg. Budapecsten tartott XX. nagygyűlésének tört. vázlatja és Munkálatai 1880.) (L. még Magyarország a Bécsi 1873-iki kiállításon; és MUNK M. Herkulesfürdő.)
66. GÁTI ISTVÁN. A természet történetje Pozsony, 1795. Második kiadás 1798.
67. GEYER G. GYULA. Adalékok a havasi morga (*Arctomys marmota* L.) életéhez. (M. o. Kárpátgyűjtemény Évk. XII. 1886.)
68. GREISGER MIHÁLY. A szarvasfélék történetéhez a Tátrában és környékén. (M. o. Kárp. egy. Évk. XIII. 1886.)
69. GRINCS NER. JÁNOS és ROKOSZ ISTVÁN által vizsgált és nagyobbrészt ki is tömött emlős állatok és madarak sorjegyzéke. (A M. Orv. és Term. vizsg. Besztercebányán tartott harmadik nagygyűlésének Munkálatai. Pest, 1843.)

70. GROSSINGER JOHANNES BAPT. *Universa historia physica Regni Hungariæ secundum tria regna naturæ digesta. Tomus I. Regni animalis pars I. Zoologia sive Historia Quadrupedum. Posonii et Comaromi, 1793.*
71. HANAK KER. JÁNOS. Természettan, vagyis: az állat-, növény- és ásványországok természetű rajzokkal ellátott rendszeres leírása. I. Emőlések és Madarak. Pest 1848. Második kiadás 1853.
72. — Az állattan története és irodalma Magyarországon. Pest, 1849. (Kiadta PÓLYA JÓZSEF.)
73. HERBERSTEIN SIGISMUNDUS. *Rerum Moscovitarum commentarii.* Antverpiæ, 1557. Basileæ 1571.
74. HERMAN OTTO. A Mezőség. — I. A Hódos- vagy Szarvas-tó és környéke természetrajzi, jelesen állattani szempontból tárgyalva. (Erdélyi Muz. Egylet Évkönyvei. V. Kolozsvár, 1869.)
75. — A Mezőség. (Erd. Muz. Egyl. Évk. VI. 1872.)
76. — Reliquia Petényiana. Carnivora Chiroptera. (Term. rajzi Füzetek. III., IV. 1879, 1880.)
77. HILZHEIMER MAX DR. Die Hasenarten Europas. (Jahreshefte des Vereins für Vaterländische Naturkunde in Württemberg. 1908. p. 383.)
- 77a. — Die europäischen Hasen. (Zool. Anz. XXX. 1906. p. 510.)
78. HORVÁTH GÉZA DR. Neue Beiträge zur Kenntniss der Wirbelthiere Oberungarns. (Verh. d. k. k. Zoolog.-Bot. Gesellschaft, Wien. XVII. 1867, p. 553.)
79. — A törpe egér magyarországi alakjának tudományos neve. (Állattani Közlemények. 1915 I. füzet.)
80. HÖNGE ISTVÁN. Vadászati műszótár. Budapest, 1889.
81. — A bölény és vadászata hazánkban. (Vadászlap. XIV. 1893.)
82. — A bölényről és egy ujrachonosítását célzó hazai kísérletről. (A Természet. II. 1898. — Vadászlap XXIII. 1899.)
83. HUFNAGY JÁNOS. A Magyar Birodalom természeti viszonyainak leírása. Pest 1863—1865. III. k. p. 721—725.
- 83a. Ivić F. Prvi Čagalj (der Schakal — *Canis aureus*) u šumane brodske imovne obćine. (Lovačko Ribarski Viestnik. 1902, p. 24.)
84. JABLONOWSKI JÓZSEF. A pézsmacocok. (Term. tud. Közöny XLVII. 1915, p. 28.)
85. JAMESON W. LYSTER. Die Bildung einer neuen Rasse der Hausmaus in der freien Natur. (Zeitschr. f. d. gesammte Naturwissenschaften. LXXI. p. 237.)
86. JAROCKI F. PAUL. *Zubr oder der lithauische Auerochse.* Hamburg, 1830.
87. JETTÉLES L. II. Mittheilung über zwei für Ungarn neue Fledermäuse nebst Beiträgen zur Kenntniss der Chiropterenfauna Oberungarns. (Verh. d. k. k. Zool.-Bot. Ges. Wien. X. 1860.)
88. — Notizen über Zoologische Beobachtungen in Oberungarn. (Verein für Naturkunde zu Pressburg, 1861.)
89. — Über die in der Gegend von Kaschau vorkommenden Igel-Varietäten. (Verh. d. k. k. Zool.-Bot. Ges. Wien. XI. 1861, p. 374.)
90. JETTÉLES L. II. Mittheilungen über 2 für die Fauna Ungarns neue Fische und Vögel u. d. das Vorkommen des Nörz-Wiesels. (Verh. d. Zool.-Bot. Ges. Wien. XI. 1861, p. 323.)
91. — Prodröum faunæ Vertebratorum Hungariæ superioris. (Verh. d. k. k. Zool.-Bot. Ges. in Wien. XII. 1862.)
92. — Über das Vorkommen kurzohriger Wühlmäuse bei Wien. (Verh. d. k. k. Zool.-Bot. Ges. in Wien. XXV. 1875.)
93. JURJAC AD. E. Ein Beitrag zur Kenntniss der Fauna des Kroatischen Karstes und seiner unterirdischen Höhlen. (Inaugural-Dissertation.) München, 1888.
94. KARBOS KÁROLY. Máramaros vármegye egyetemes leírása. Budapest, 1876.
95. KERTÉSZ MIKSA. Nagyváradnak és vidékének állatvilága. (BUNYITAY VINCE. Nagyvárad természettanra p. 137.) Budapest, 1890.
96. KIMAKOVICZ M. Über die Verbreitung des Luchses in Mitteleuropa. (Der Zool. Garten, 1896.)
97. KEYSERLING A. u. BLASICH J. H. Die Wirbelthiere Europas. Erstes Buch: Die unterscheidenden Charaktere. Braunschweig, 1840.
98. KÖCZYÁS ANTON. A Magas-Tátra északi oldalán élő emőlések. (Term. rajzi Füzetek. XI. 1887.)
99. — Az árvali várban örzött állatgyűjtemény tárgymutatója. Alsó-Kubin, 1889.
100. KOLENATI FR. A. dr. Monographie der europäischen Chiropteren. (Jahreshefte der naturw. Section der k. k. nähr.-schles. Gesellschaft für das Jahr 1859.) Brünn, 1860.
- 100a. KOLJEVIĆ A. prof. Popis sisara hrvatske faune, koji su prispjeli «narodnomu zooloskomu muzeju» u Zagrebu do konca godina 1900. (Glasnik hrvatsk. Narav. Društva. XIV. 1903, p. 1.)
101. KOROS TIVADAR DR. Középkori bölény- és medvevadászok nyomai a Krassószörényi hegységben. (Term. tud. Közl. XLIV. 1912, p. 267.)
102. KORNHUBER G. A. dr. Synopsis der Säugethiere mit besonderer Beziehung auf deren Vorkommen in Ungarn. (Siebentes Jahresprogramm der öffentl. Oberrealschule der königl. Freistadt Pressburg.) 1857.
103. — Bemerkungen über das Vorkommen einiger Säugethiere in Ungarn. (Correspondenzblatt des Vereines f. Naturkunde zu Pressburg. II. 1863, p. 227.)
104. KUNYI FERENCZ. Petényi Salamon élete és hátrahagyott munkái. Petényi arcképpel. Pest, 1864.
105. LAJTHOS ÁRPÁD (Szentmárjai). Apróságok a javorinai-landoki hercegi vadászterületről és vadállományról. (Vadászlap XXX. 1909 p. 458.)
106. LAKATOS KÁROLY. A borzról és a menyétélékről. (Vadászlap. XV. 1894.)
107. LAMBRECHT KÁROLY DR. A fakó pézsmacocok elterjedése és kártétele Európában. (Term. tud. Közl. XLVI. 1914, p. 522.)
108. LANSBECK LUWIG. Säugethiere und Vögel Siebenbürgens. Beitrag zur Zoologischen Geographic. (Isis, 1842.)

- 108a. LANGHOFFER AUGUST prof. Iz narodnoga zoolozkog muzeja. (Glasnik hrvatsk. Narav. Društva. XIV. 1903. p. 158.)
- 108b. — Notizen aus dem zoologischen Landesmuseum (Glasnik hrvatsk. Narav. Društva. XXVII. 1915. p. 58.)
109. LÁZÁR KÁLMÁN gróf Erdeink tigrise. (Természet. IV. 1872.)
110. — Hasznos és kártékony állatainkról. I. Budapest, 1873.
111. — Kis zsványok. (Természet. IV. 1872.)
112. LÁZÁR LAJOS. Adatok a hiuz előfordulási helyeiről. (A Természet. II. 1893/4.)
113. LEHOCZKY TIVADAR. Bereg vármegye monografiája. I-II. Ungvár, 1881.
114. LENDL ADOLF dr. Délmagyarország néhány különleges állatjéről. (A Természet. III. 1899.)
115. — Egy új emlősfaj (Spalax hungaricus Nehr.) hazánk faunájában. (A M. Orv. és Term. vizsg. XXX. vándorgy. Munkálatai. Budapest, 1900.)
116. LEONHARD DANIEL JÓZSEF. Systematica mammalium ac avium Transylvanicarum enumeratio. Cibinii, 1812.
117. LEPTNER ISTVÁN. A havasi morgia a Királyhegy alatt. (M. O. Kárpát-Egyesület Évk. XI. 1884.)
118. LINNAEUS CAROLUS. Systema Naturae. Regnum animale. Editio decima. 1758. Cura Societatis zoologicae Germanicae iterum edita. Lipsiae, 1894.
119. LOVASSY SÁNDOR dr. A hiuz Magyarországon. (Term. tud. Közl. IX. 1877.)
120. — A magyarországi pelékéről. (A Természet. 1901.)
121. *Magyarország a bécsi 1873-diki közkiállításán.* I. r. Honismeretelő. V. Állattani viszonyok FRIVALDSZKY JÁNOSTÓL. Budapest, 1873.
122. *Magyarország vármegyéi és városai munkából* SZIKLAY JÁNOS dr. és BOROVSKY SÁMU dr. szerkesztésében a következő megyék leírása jelent meg, melyek röviden és általánosságban az állatvilágot is tárgyalják :
 Abauj-Torna. Az állatokról JEITTELES nyomán szól. Bács-Bodrog. Állatvilág SCHWALM ANADÉ-tól. Bars. Természeti viszonyok. Bihar. Faunája KERTÉSZ MIKSA-tól. Esztergom. Természeti viszonyok NYILAS ISTVÁN-tól. Fiume és a Magyar-Horvát Tengerpart. Állatvilága MATICS JÁNOS-tól. Gömör-Kishont. Természeti viszonyok FÁBRY JÁNOS-tól. Győr. Természeti viszonyok GALLIK OSZWALD-tól. Heves. Természeti viszonyok KALOVITS ALAJOS dr.-tól. Komárom. Természeti viszonyok TIMKÓ IMRE-től. Nógrád. Természeti viszonyok. Nyitra. Erdészet és vadászat BACSKÓDY KÁROLY-tól, Állatvilág KELECSÉNYI KÁROLY-tól. Pozsony. Természeti viszonyok ORTVAY TIVADAR dr.-tól, utalva előbbi (173.) művére. Pest-Pilis-Solt-Kiskun. Somogy. Szabolcs. Állatvilága SZLABÓCZKY IMRE-től. Szatmár. Természeti viszonyaival.
- Temes. Természeti viszonyok. Torontól. Természeti viszonyok. Vas. Állatvilága KUNCZ ADOLF dr.-tól «Szombathely állatvilága» 1880-ban megjelent munkája alapján. Zemplén. Természeti viszonyok BUZA JÁNOS-tól.
123. MARGÓ TIVADAR dr., prof. Új denevérfajok a budapesti és magyarországi faunában. (Magyar Orv. és Term. vizsg. XX. nagygyűlésének tört. vázl. és Munkálatai. 1879, p. 252.)
124. — Budapest és környéke állattani tekintetben. (Budapest és környéke term. rajzi, orv. és közművelődési leírása. Budapest, 1879, p. 295.)
125. MASSOLI ALOISIUS FERD. Danubius Pannonico-Mysicus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perustratus et in VI tomes digestus, cum tabulis aeri incisís, Hagae, Comitum et Amstelodami 1726. in folio Atlantico.
126. MASELOVICUS M. CHRISTIANUS. De Uro, germanis Auer-Ochsen. (Diss. inaug.) Regionontani, 1703.
127. MATISZ JÁNOS. A Karszt-lejtő és a Tengerpart állatvilága. (Magyarország vármegyei és városai. II. Fiume és a Magyar-Horvát Tengerpart. Budapest.)
128. MATSICHE PAUL dr. Über rumenische Säugethiere. (Sitzungsb. der Ges. Naturforschender Freunde. Berlin, 1901, p. 220.)
129. — Die dreizehnte deutsche Geweihaustellung zu Berlin 1907. (Das Wildwerk in Wort und Bild. Illustrierte jagdliche Unterhaltungsblätter zur «Deutschen Jägerzeitung». XVI. p. 181. Neudamm 1906—1907.)
130. MÉHELY LAJOS (kisapjai) dr., prof. A vadmarska. (A Természet. I. 1897.)
131. — A vadra. (A Természet. I. 1898.)
132. — A nyérz. (A Természet. I. 1898.)
133. — Sakál és nádifarkas. (A Természet. I. 1898.)
134. — Magyarország denevéreinek monographiája. Budapest, 1900.)
135. — BREHM ALF. Az állatok világa. Emlősök. Budapest, 1902.
136. — Az egyiptomi patkány Magyarországon. (Állatt. Közl. VI. 1907.)
137. — Két új pöcökfaj a magyar faunában. (Állatt. Közl. VII. 1908.)
138. — A földi kutyák faji származás és rendszertani tekintetben. Species generis Spalax. Budapest, 1909.
139. — Rika denevérek Budapest környékén. (Állatt. Közl. IX. 1910.)
140. — Magyarország csíkos egere. (Math. és term. tud. Közlemények. XXXII. 1913.)
141. — Az emlősök faji criteriuma. (Állatt. Közl. XII. 1913.)
142. — Die Streifmäuse (Sicistinae) Europas. (Annales Mus. Nat. Hungarici. 1913.)
143. — A magyar mammalogia mai állása. (Állatt. Közl. XIII. 1914.)
144. — A legkisebb emlős állat Magyarországon. (Állatt. Közl. XIII. 1914.)
145. MÉRY ETHEL. Győr megye és város egyetemes leírása. Budapest, 1874. A megye állatvilága.

446. MILLER GERRIT S. The Recent Voles of the *Microtus nivalis* Group. (Ann. and Mag. of Nat. Hist. Ser. VIII. Vol. I. London, 1908, p. 97.)
447. — Eighteen new European Voles. (Ann. a. Mag. of Nat. Hist. VIII. I. London, 1908, p. 194.)
448. — Twelve new European Mammals. (Ann. and Mag. of Nat. Hist. VIII. III. p. 415.)
449. — Catalogue of the Mammals of Western Europe (Europe exclusive of Russia) in the Collection of the British Museum. London, 1912.
450. MISKOLCZI GISPÁR. Egy éves Vad-Kerl, avagy az oktalan állatoknak a Könyvekre foglaltatott tellyes Históriaja. (WOLFRANGI FRANZU Animalium historia sacra fordítása.) Lőse, 1702.
451. MITTERPACHER LUDOVICUS. Compendium Historia Naturalis. Buda, 1799.
452. MOCZÁRY SÁNDOR. A biharmegyei barlangok állatvilága. (Term. tud. Szemle I. Nagyvárad, 1876.)
453. MOJSOVSZKY AUGUST DR. (von Mojsvár). Bemerkungen zur Säugethierfauna von Belye und Dárda. (Mitth. d. Naturw. Vereins für Steiermark. Jhrg. 1881.)
454. — Zur Fauna von Belye und Dárda. (Mitth. des Naturw. Vereins für Steiermark. 1882.)
455. — Strafflouren im Riedterrain von Belye und in der Umgebung von Villány Comit. Baranya in Ungarn (Mitth. des Naturw. Vereins für Steiermark. Jhrg. 1884). Graz, 1882.
456. — Zur Fauna von Belye und Dárda. (Mitth. des Naturw. Ver. für Steiermark. 1883.)
457. — Bericht über eine Reise nach Südüngarn und Slavonien im Frühjahr 1884. (Mitth. d. Naturw. Ver. für Steiermark. 1884.)
458. — Biologische und faunistische Beobachtungen über Vögel und Säugethiere Südüngarns und Slavoniens. (Mitth. d. Naturw. Vereins für Steiermark. 1885.)
459. — Zoogeographische Notizen über Südüngarn aus den Jahren 1886—1888. Zugleich ein Nachtrag zur «Fauna Belye und Dárda». (Mitth. d. Naturw. Ver. f. Steiermark. 1888.)
460. — Az Osztrák-Magyar Monarchia állatvilága. Fordította PASZLAVSZKY JÓZSEF. (Az Osztr.-M. Mon. irásban és képb. Bevezető kötet. 1887.)
461. — Über die Geweihbildung des Hochwildes von Belye. (Mitth. d. Naturw. Vereins f. Steiermark. 1888.)
462. — Das Thierleben der Österreichisch-Ungarischen Tiefebene. Wien, 1897.
463. MOLNÁR JOANNES BAPT. Physiologicon. Complexum historiae naturalis. Tom. I. Zoologicon. Complexum historiam naturalem animalium. Buda, 1780.
464. — Elementa historiae naturalis in usum scholarum grammaticarum et gymnasiorum per Regnum Hungariae et provincias eodem annexis. Pars I. Regnum animale. Buda, 1781.
465. MOTTAZ CHARLES. Préliminaires a nos «Etudes de Micromammalogie». Description du *Neomys Milleri* sp. nov. (Mem. de la Soc. Zool. de France. XX. 1907.)
466. MUCK MANÓ. Herkulesfürdő és környéke természetudományi, orvosi, fürdőzeti, történelmi és statisztikai tekintetben. E. A vidéken élő állatok FRIVALDSZKY JÁNOS-tól. Pest, 1872.
467. MÜLLER REZSŐ. A tengeri nyul életmódja és kártekonysága. (Vad. és Verseny-lap. XXXI. 1887.)
468. NEUBING A. Über *Spalax hungaricus* n. sp. (Zool. Anzeiger. XXI. 1898, p. 479.)
469. NOWICKY M. dr. Przeglad prace dotychczasowych o Kregowcach galicyjskich. I Szaki (Mammalia). (Sprawozdanie Komisji Fizyograficznej w Krakowie. 1865.)
470. — O świstaku (Aretonius marmota. Alpenmurmethier). W Krakowie, 1865.
471. — Kozica (*Antelope rupicapra*. Le chamois. Gemse). Dócséd prznazony na straz myśliwska w Tatrach celem ochraniańa kozie i świstaków. Kraków, 1868.
472. OESKAY FERENCZ (Oeskai) br. *Mus pratensis* species novay. (Nova Acta Acad. Cas. Leopoldo-Carol. XV. 2. p. 243. Bonn, 1831.)
473. ORÓDI ISTVÁN. A havasi morga. (M. O. Kárp. Egyt. Évk. IV. 1877, p. 40.)
474. OSOZS ENDRE. Adatok a Spalax typhlus Pall. életének és előfordulásának ismeretéhez. (A Természet. VI., VII., VIII., IX. évf. 1902—1905.)
475. ORTVAY TIVADAR DR. Pozsony vármegye és a területén fekvő Pozsony, Nagyszombat, Bazin, Modor és Szentgyörgy városok állatvilága. I. k. Állattajzi rész. Pozsony, 1902.
476. — Vadászati kulturkép Pozsony-megye hajdanából és jelenéből. (A Pozsonyi Orvos-termesztudományi Egyesület Közleményei. Új folyam XIV, az egész sorozat XXIII. kötete. 1902.)
477. PÁK DÉNES. Vadászattudomány, vagyis a vadászat és madarászat egész kiterjedésében a magyar nemesség és vadászatkedvelők javára és gyönyörködtetésére. I., II. Buda, 1829.
478. PETÉNYI SALAMON JÁNOS. Pár szó az emlősökről általában és a magyathoniakról különösen. (M. Orv. és Term. vizsg. Temesvártott tartott negyedik nagygyűlésének Munkálatai. Pest, 1844.)
479. — és GLÓS SÁMUEL. A fogas vakony természetrajzi és életani tekintetben. (K. m. Term. tud. Társulat Évkönyvei. I. 1841—1843.)
480. — Erdély állattani tekintetben. (A M. Orv. és Term. vizsg. hatodik nagygyűlésének vázlata és Munkálatai. Pécs, 1846.)
481. — Bihar megyének Sebes- és Fekete-Körös közötti hegylánczain tett természetudományi utazás rövid vázlata. (Magyar akadémiai Értesítő. XIV. 1834.)
482. PETHE FERENCZ (Kisszántói). Természettudomány és Mesterségtudomány. I. r. Az állatokról. Bécs, 1815.
483. PETRACSKO JENŐ. Selmezbánya vidéke állattani tekintetben. (Selmezbánya monográfiája. Természettudományi rész II. füzet. Selmezbánya, 1892.)
484. PETROGALLI ARTHUR. Kirándulás a Szitnyára. (Trencsén-megyei Term. tud. Egyt. Évkönyve. XI., XII. 1888., 1889.) 1890.

185. **PIETRUSKI STANISLAUS.** *Historia naturalna zwierząt ssaczych dzikich galicyjskich.* 1833.
186. **PULLER MARTINUS.** *Elementa Historiæ naturalis in scholærum grammaticarum et gymnasticorum per Regnum Hungariæ usu.* Partes 3. Tyrnavia, 1773.
187. — **ET MITTERMEIER LUDOVICUS.** *Iter per Posenam Slavoniæ provinciam mensibus Junio et Julio anni 1782 susceptum.* Budæ, 1783.
188. **POPOVICI A. dr.** *Das Herkulesbad bei Mehadia in Ungarn.* Fauna des Csernathales p. 36—41. Wien, 1883.
189. **REISINGER János.** *Állattan a gerincezesekről. I. Emlősök. Madarak.* Buda, 1846.
190. **RÉPÁSSY MIKLÓS.** *A fákó pészmapocokok Európában.* (Halászat. XV. 1914.)
191. **ROCHER ANTON.** *Naturhistorische Miscellen über den nordwestlichen Karpath in Oberungarn, mit einer illuminierten Karte.* Pest, 1821.
192. **RODZTAV JENŐ dr.** *A hazai vadászat múltjából és jelenéből.* Budapest, 1902.
193. **RÓTH SAMU dr.** *Felső-Magyarország néhány barlangja.* (M. O. Kárp. Egy. Évk. VIII. 1881.)
194. — *A Magas-Táttra és környéke barlangjainak leírása.* (M. O. Kárp. Egy. Évk. IX. 1882.)
195. — *Adatok a kőszáli keszéknek és a jávorszarvasnak a szepességben való hajdani előfordulásához.* (Term. tud. Közl. XVII. 1883.)
196. — *Néhány új adat a kárpáti morgáról.* (M. O. Kárp. Egy. Évk. IX. 1882.)
197. **ROWLAND W. Árvából.** *Jegyzéke azon kilyemött állatoknak, melyek az árvai váron elhelyezett uradalmi múzeumban láthatók.* (M. O. Kárp. Egy. Évk. II. 1874.)
198. **RÓZSAY EMIL.** *Nemely félreismerett emlősök és madarak.* (Pozsonyi kir. kath. főgymn. Értesítője 1871—72.)
199. **SÁJÓ KÁROLY.** *A hódnak utolsó európai maradványai.* (Pófl. a Term. tud. Közl. XXVIII. 1896.)
200. — *A kenguruk meghonosítása Európában.* (Term. tud. Közl. XVI. 1894.)
201. — *Kihalt állatfajok.* (A Természet. 1897, 1898.)
202. **SCHAUER ERNST.** *Murmeltiere und Zieselmause Polens u. Galiziens.* (Wiegmanns Archiv für Naturgeschichte. 1866, p. 93.)
203. **SCHNEIDER OTTO dr. prof.** *Die Wirbeltiere Europa's mit Berücksichtigung der Faunen von Vorderasien und Nordafrika.* Jena, 1906.
204. **SCHMID ADOLF dr.** *Das Bihar-Gebirge an der Grenze von Ungarn und Siebenbürgen.* Wien, 1863.
205. **SCHMITZ N. János.** *A hodról a Bánságban.* (M. Orv. és Term. vizsg. Temesvárott tartott negyedik nagygyűlésének Munkálatai. Pest, 1844.)
206. **SCHNEIDER OTTO.** *Über die einheimischen Rattenarten.* (Inaug.-Dissert.) Bonn, 1881.
207. **SCHUK JÓZSEF dr.** *Hajdu megye állatvilága.* (L. VARGA GÉZA. Hajdu megye leírása.)
208. **SCHWALM A. ÁRMIX.** *A taxi denevér (Myotis dasyenne Boie) Magyarországon.* (Állatt. Közl. III. 1904.)
209. **SEVERINI JOANNES.** *Tentamen zoologicæ hungariæ, seu historia animalium, quorum magnam partem alit Hungaria.* Posoni, 1779.
210. **SZALAY Béla dr.** *Bölenyadatok kritikája.* (Vadászlap. XXXIV. 1913, p. 260.)
211. — *Ósi bölenyadatok.* (Vadászlap. XXXV. 1914, p. 467.)
212. — *A dümvadak multja.* (Vadászlap. XXXV. 1914, p. 406.)
213. — *A düm hazánkban.* (Vadászlap. XXXVI. 1915, p. 8.)
214. — *Jávorszarvasunk. A magyarországi Alces palnatus története.* (Vadászlap. XXXVII. 1916, p. 126.)
215. — *Über Auerochse* (Deutsche Jägerzeitung. LXVII. 1916, p. 299.)
216. — *Der Wisent in Ortsnamen. Ein Beitrag zur Kenntnis der Verbreitung dieses Tieres sowie des Ures im Mittelalter.* (Zool. Annalen. VII. 1915, p. 1.)
217. — *Der Wisent im Brehm.* (Zool. Ann. VI. 1914, p. 47.)
218. — *Der letzte Wisent in Siebenbürgen.* (Verh. u. Mitt. des siebenb. Vereins für Naturwissenschaften in Hermannstadt. XLVI. 1916, p. 1--35.)
219. **SZÉCHENYI GÉZA gr. A wapiti.** (Vadász- és Versenylap. XXVI. 1882.)
220. **SZÉCSI ZSIGMOND.** *A hazai vadak természetrajza.* (Bölcs. házi BELHÁZY JENŐ, SZÉCSI ZSIGMOND, ILLÉS Nándor. A vadászati ismeretek kézikönyve című munka II. köt.) Budapest, 1892.
221. **SZONTAGH MIKLÓS dr.** *A zerge életmódja és elterjedése a Magas-Táttrán.* (M. O. Kárp. Egy. Évk. XXIII. 1896.)
222. **TESCHLER György.** *A körmöczi hiuz.* (Term. tud. Közl. XIII. 1881.)
223. **THOMAS OLDFIELD.** *The Races of the European Wild Swine* (Proc. Zool. Soc. 1912, p. 390.)
224. **TÖKÉS LAJOS.** *Délmagyarország Gerincesz Faunája.* (Term. tud. Füzetek. A Délmagyarországi Term. tud. Társulat Közönye. XXVII. 1903.)
225. **TÖRÖSVÁRY ÖDÖM.** *Délmagyarország állattani tekintetben.* (BUEYER ÁRMIX dr. Helyrajzi emlékmű a Magy. Orv. és Term. vizsg. Buziás—Temesvárott tartott XXIII. nagygyűlésére. Temesvár, 1896, p. 124.)
226. **TROUSSART E. L. dr.** *Catalogus Mammalium tam viventium quam fossilium.* I—III. Appendix. I—IV. Supplementum. Berolini, 1807—1905.
227. — *Conspectus Mammalium Europæ. Faune des Mammifères d'Europe.* Berlin, 1910.
228. **TSCHESI ZI SCHMIDHOFFEN VIKTOR RITTER VON.** *Über das Vorkommen der Gemse und des Murmelthieres in den Karpathen.* (Hugo's Jagdzeitung. XVIII. 1874, p. 737.)
229. **TERÉZI LADISLAUS.** *Ungaria suis cum regionibus ceterisque terræ dotibus.* Tirnavia, 1720. — *Ugyanazon szöveggel «Ungaria suis cum regibus compendio data»* ezimen. Tirnavia, 1768.
230. **UJFALVI SÁNDOR.** *Erdélyi vadászatok és vadak.* L. BÉRCZY KÁROLY. *Hazai és külföldi vadászrajok.* Pest. 1863.)

231. **VAJDA PÉTER.** Állatország. Felosztva alkotása szerint. Iria G. CUVIER, a második átnézett és üregbitett kiadás szerint fordította. I. Buda, 1841.
232. **VÁNKY JÓZSEF és VELLAY INRE.** Adalékok Szeged vidékének állatvilágához. (A szegedi k. áll. főreáliskola Ertesítője 1893—94-ről.)
233. **VARGA GÉZA.** Hajdu megye leírása. VI. fejelet. A megye állatvilágának áttekintése Dr. SCHUK JÓZSEF-től. Debreczen, 1882.
234. **VÁRADA FERENCZ.** Baranya faunája. Baranya multja és jelenje. I. Pécs, 1896, p. 78.)
235. **VOLBORTH ALEXANDER.** De bobus Uro, Arni et Caffro. (Diss. inaug.) Berolini, 1825.
236. **WACHSMANN FERENCZ.** Az utolsó hóid Magyarországon. (Állatt. Közlemények. IV. 1903, p. 233.)
237. **ZAWADZKY ALEXANDER dr.** Fauna der Galizisch-Bukovinischen Wirbelthiere. Stuttgart, 1840.
238. **ZAY MIKLÓS gr.** Híuzok és vaddisznók a Kis-Tátrában. (Vadászlap VII. 1886, p. 79.)